

Eer Vlaanderen vergaat

Jozef Simons

bron

Jozef Simons, *Eer Vlaanderen vergaat*. Uitgeverij Pelckmans, Kapellen 1999

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/simo012eerv01_01/colofon.htm

© 2006 dbnl / erven Jozef Simons

Eer onze geest het ogenblik, dat het onze is, erkende, is het ontsnapt.

Cyriel Verschaeve, *Het Mysterie*

Voorspel

De inhuldiging van Baron van Laar

I

Peer Moze, in broek en hemd, stond in zijn welig moestuintje zijn eerste lange stenen pijp te roken na de morgenkoffie.

Een hoge vijftiger, nog niks gebogen, met een bruin getaand gelaat, dat hij glad schoor zoals de herenknechten van 't kasteel 'De Donk', die eertijds bij hem in de herberg kwamen. Zijn kort geknipt, dunnend haar, kreeg bij de slapen al enkele grijze streepjes; zijn openstaand wit-en-grijs geruit hemd liet een ruige, struise borst zien en onder de omgeslagen pijpen van zijn bruine broek kwamen een paar stevige enkels uit, boven bruine blote voeten in versleten sloffen.

Peer rookte en glimlachte. Hij glimlachte tegen zijn vroege aardappelen, die zo schoon opkwamen en die hij deze morgen in de vroege al had geharkt; tegen de ranke groene erwten, die roerden op een zuchtje en zich strengelden om het droge schuingestoken rijshout; tegen de goudenregen, die wiegend bloeide bij violieren en jasmijnen en geurde door frisse meise morgenlucht.

Hoe jammer dat de vlag, die gisteravond in de lucht hing, niet was losgebroken en gevallen. De jonge groenten snakten naar wat vocht. Maar het wolkengordijn was over de Schelde weggezakt; 't had in de verte wat gerommeld en in het westen wat gelicht - ijllicht! - en deze morgen lag de hemel zo hel blauw dat er ook vandaag alweer geen regen te verwachten was. Integendeel, 't zou laaien!

Peer Mozes herberg 'In den Antichrist', waar, voor de deur, de linde zoemde van de bijtjes, stond halfweg tussen dorp en kasteel. Jaren en jaren was De Donk onbewoond gebleven, een tegenslag voor Peer Moze; maar de laatste maanden had hij veel grote schuimende pinten getapt voor de zwerm werklieden, die

het kasteel restaureerden voor de nieuwe eigenaar: een afstammeling van de oude familie van Laar, die er in lang vervlogen tijden had gewoond en waarover de oudjes nog zulke wonderbare geschiedenissen te vertellen wisten.

Een Baron van Laar had een onderaardse gang laten graven onder het kerkhof door; die kwam uit in een speciaal aangebouwde sacristie, waar 's zondags de baron een trap opklom met twee hazewindhonden, en, ongezien, mis hoorde in een loggia aangebracht op het koor. Een andere van Laar hield er een fanfare op na, gaf nachtfeesten in de warande met verlichting en vuurwerk, en liet de mensen drinken naar hartelust. Diens aandenken werd hoog in ere gehouden. Maar die verkwister had ook het kasteel aan vreemden moeten verkopen.

En vandaag was het de inhuldiging van de nieuwe kasteelheer. Gans het dorp zou hem stoetsgewijze tegemoet gaan tot aan de grens van de gemeente, en zijn blijde intrede vieren zoals 't past, of liever zoals Pastoor Boone het had geregeld. Ditmaal vond Peer Moze, die anders met de kerkelijke overheid lelijk overhoop lag en zelfs een liberale partij op het dorp had willen stichten, niets tegen die oekaze in te brengen: 't Zijn goeie geesten die weerkeren!' had hij gezegd; zijn herberg kon niets dan winnen bij de nieuwe stand van zaken.

Over de steenweg spoedden zich bij kleine groepjes mensen naar het dorp toe, gildenbroeders die gingen werken aan de triomfwagen, elk aan die van zijn gild, en ze riepen over de haag een welgezind 'Dag, Peer!' of een 't Zal er warm aan zijn straks!'; wat Peer met een zware buikstem even gul beantwoordde: 'Laat ze maar stoken, als 't bier maar koel is!'

Peer had gehoord dat de boogschutters wat ten achter stonden met hun nummer voor de stoet; het inkersgild daarentegen, waarvan Peer schatbewaarder was, had om zo te zeggen gans afgewerkt wat zijn bestuur voor de stoet had uitgedacht. Peer was er niet weinig fier op!

Daar stapte midden over de steenweg, zonder groeten, zonder omzien, de hoofdman van de boogschutters, de Roervogel, zoals de mensen de wagenmaker in de wandeling noemden; hij rookte een dikke sigaar, had zijn baardje in een puntje laten knippen en liep al van 's morgens vroeg met een stijve hoed en een processiefrak met slippen. 'Windmaker!' hommelde Peer Moze en spuwde met een grijns de Roervogel achterna.

Sinds een jaar konden die twee mekaar niet meer luchten.

De Roervogel, die lid van het armbestuur was en zowat weer en wind hielp maken - ‘een kwaad blad!’ - had het met de kinderkweek niet al te best getroffen. Negen kinderen had hij gewonnen bij drie elkander opvolgende wettige huisvrouwen: acht van de negen lagen bij de kerk onder het groene graszodeke. Eén was doodgeboren, één stierf aan de windpokken, een derde ging dood aan de mazelen, nog een ander aan kinkhoest, het vijfde viel in de haard en verbrandde, twee kwijnden weg; het achtste, een opschietend meisje, kreeg roodvonk op zestienjarige leeftijd, liep buiten eer de zes weken om waren, de kwaal sloeg naar binnen en ook dat was een vogel voor de kat.

Zo schoot er de Roervogel nog eentje over: zijn Joost, een jongen van drieëntwintig jaar, apothekersassistent in de stad, die vaders stiel niet had kunnen leren omdat hij als kind uit zijn stoeltje gevallen was en mankte.

Beeld u in wat een furie Peer Moze opjoeg, toen hij al pratend bij 't buffet ‘In de Drie Gapers’, met een borreltje op, niet vermoedend dat de Roervogel in een hoek van de herberg te kaarten zat, in de loop van 't gesprek te vertellen wist: ‘Ja, 'k heb de Roervogel gisteren over de vaartdijk naar de stad zien trappen, *met zijn manke pikkelaar!*’

De Roervogel stooft op uit zijn hoek, en, terwijl hij de kaarten van woede op tafel smeeft, siste hij bijtend: ‘Gij, lelijke Antichrist, betaal uw missen!’

't Duurde niet lang of Peer wist wat er geslagen was! De Roervogel rakelde geheel de oude historie van de missen weer op en hitste de kinderen aan om ‘Antichrist!’ achter Peer te roepen: een naam die hem bijbleef.

De oude historie!

Sinds jaar en dag had Peer van het kerkbestuur een stuk land in pacht, voortkomend van een fundatie, mits ieder jaar door de pastoor twaalf gezongen missen te laten doen. Acht jaar geleden - waarlijk een oude koe die uit de gracht werd gehaald - stierf ‘Goeie Sus’, de vroegere pastoor, en in zijn plaats komt de nieuwe pastoor Boone, die de missen opslaat en ze van drie frank op vier brengt.

‘Dat doet,’ zei Peer, ‘dat ik het aantal missen met drie moet verminderen en brengen op negen, om de huurprijs niet te veranderen.’ - ‘Wel nee,’ beweerde Pastoor Boone, ‘in de pacht-

brief staat duidelijk *twaalf missen*; dat maakt dat gij per jaar twaalf frank meer moet betalen. Ge moet toch toegeven dat alles in waarde is gestegen, het land dat gij huurt zowel als de rest. En als alles duurder wordt, waarom zou ik dan ook de missen niet mogen opslaan?’

Peer maakte er een proces van. 't Was kop tegen kei: de pastoor bleef staan op het aantal missen, Peer Moze op het niet verhogen van zijn pacht.

De koster, die stokebrand speelde omdat Pastoor Boone hem niets gunde van de bijkomende frank per mis, hielp Peer aan een goed advocaat, en de zaak kwam voor het tribunaal.

De rechter, een oude Salomon, in plaats van het ene of het andere standpunt bij te treden, zodra hij hoorde van misgeld en fundatie, zei wijselijk tot de griffier: ‘Haal mij het tarief-Bara!’

Toen was Peer onherroepelijk verloren - het tarief-Bara stelt officieel nog een veel hogere prijs vast voor het misgeld van een fundatie - en hij moest betalen: ten eerste, de kosten van het geding; ten tweede, de missen, niet tegen vier frank, maar tegen zes!

Heel die geschiedenis, waarover reeds veel gras was gegroeid, had de Roervogel weer opgehaald, te pas en te onpas. Ook de kerkenraad had zich het geval nog eens herinnerd en, in plaats van de petroleum voor de kerklampen nog langer te laten halen met de kit, zoals het de gewoonte was, om de beurt in het winkeltje van Roervogels zuster en in dat van Peer Moze - 't was bij Peer herberg én winkel - bestelden ze de petroleum met het vat bij Roervogels zuster alleen. En toen liet Peer, die zijn afgeregend uithangbord toch opnieuw moest laten schilderen, het tezelfdertijd omdopen. ‘De Geuzen hebben van een schimpnaam wel een erenaam gemaakt!’, zei Peer, en zijn herberg, tot dan toe ‘In den Bosuil’, zou van toen af ‘In den Antichrist’ heten. Maar sedertdien werd Peer ook nooit anders meer dan ‘de Antichrist’ genoemd.

En was de beroering in het dorp - een storm in een glas water - sindsdien ook alweer geluwd, de vijandschap tussen de Roervogel en de Antichrist was gebleven.

Nu de Roervogel weg was om het werk van de boogschutters te leiden, stond de Antichrist niet zo gerust meer in zijn hof. De boogschutters moesten eens met iets schoners voor de dag komen dan de mannen van het imkersgild!

De Antichrist klopte brommend zijn pijp leeg, terwijl hij nog

eens omkeek naar de rijzende zon, die al warm in zijn rug begon te kriuwelen.

Toen ging de achterdeur open en een veegborstel duwde een hoopje huisvuil en een stofwolkje over de blauwe drempel. Een mooi achttienjarig meisje, rank en rijzig als de Antichrist, met weelderig donkerbruin haar en schitterende ogen, kwam in het deurgat staan en riep: ‘Vader, komt gij niet binnen? Voor mij is het hoog tijd om te gaan.’

‘Hoog tijd... hoog tijd... waar moet ge naar toe?’

‘Onze wagen opschikken, vader, daar is nog veel aan te doen.’

De Antichrist, inwendig fier dat juist zijn dochter Tine uitverkoren was om in de stoet, op een wagen met vier paarden bespannen, op een troon van fluweel en goud te pronk te zitten als Maagd van Vlaanderen, schoot zijn frak aan en trok met Tine naar de op te schikken wagen.

II

Bij vroeger feest en stoet was het telkens Peer Moze geweest die, met baard, mijter en staf, de Heilige Ambrosius had voorgesteld, doch sedert die ongelukkige historie met Pastoor Boone en de Roervogel werd die eer een ander, Jan Trits, aangedaan. Een Antichrist kon toch geen heilige verbeelden!

Daar kwam Jan Trits juist met kar en paard uit een zijspoor de steenweg opgereden. Hij lag op een karrenvracht groen en laurierkers, en, meest en schoonst, hulst- en goudgele bloeiende bremtakken.

‘De nieuwe heilige zorgt wél voor zijn kraam!’ riep de Antichrist, al groetend met zijn pijp.

‘Lijk de oude het altijd heeft voorgedaan!’ lachte Jan Trits en sprong van de kar om, naast de Antichrist aanstappend, gemakkelijker te kunnen praten.

‘Geen wolk aan de lucht, Jan.’

‘En er zou water moeten komen.’

‘Ze hebben er daarboven geen meer, geloof ik. Als ge straks met staf en mijter uitpakt, beproef dan eens uw macht. Wie weet, lukt het niet!’

‘Als 't lukt, kalft de os, is 't spreekwoord.’

‘Ja,’ zei Peer fier, ‘hebben ze de Antichrist van de wagen geweerd, ze hebben toch zijn dochter gevraagd als Maagd van Vlaanderen!’

‘k Heb ervan gehoord,’ antwoordde Jan en hij vervolgde grootmoedig: ‘dat zijn allemaal dingen waar een einde aan moet komen.’ En om het over een andere boeg te gooien, zei hij wat later: ‘Kijk, daar hebben we Toke Broeckx; wie zou ze nu gaan beheksen?’

‘Ha, nog zo lang niet geleden kon ik onze Tine niet uit het hoofd praten wat ze als evangelie geloofde: dat Toke plots onzichtbaar kon worden, wanneer ze 't maar verkoos, en, bij voorbeeld, in een appel kon kruipen.’

Jan Trits, die in gezelschap gaarne met geesten en spoken spotte, doch op zijn eentje ervoor bibberde als een riet, rechtte zijn gekromde rug, en lachte dat zijn grijze oogjes lichtten van vochtigheid in zijn verwelkt gezicht: ‘Willen we onze voet eens dwars zetten in haar voetspoor?’

‘Gerust, waarom niet? Als de Antichrist voor zijn huid moet vrezem!’

Ze wachtten tot ze in mul zand een duidelijke afdruk van Tokes voetzool vonden en, zonder aarzelen, zette Peer er zijn eigen voet dwars over. Wonder toeval! Op hetzelfde ogenblik keek Toke om!

‘Een heks is 't, een echte!’ knikte de Antichrist uitgelaten. Maar Jan Trits lachte groen en zweeg.

Ze zouden haar aldra inhalen, want Toke hield haar schreden in, zich reeds half omkerend om een van hen, of beiden aan te spreken.

Ze was lang en mager doch, in tegenstelling met andere heksen, regelmatig van gelaatstrekken en zindelijk gekleed. Ze droeg een grauwe versgestreken voorschoot en een eenvoudig zwart boerinnenjakske. Ze had een gezonde huidskleur, zwarte, platliggende haren, wijddopenstaande grijze ogen en mollige vlezige handen, met dikke stumpers van vingers, doch kwiek en beweeglijk, als waren die wondere roerzieke handen twee vanhaar-onafhankelijk levende wezens.

‘Dag allebei! - Peer’ zei ze, en ze lei haar hand vertrouwelijk op Peers voorarm, ‘hebt ge nog wat zetgoed van die late erwten? De mussen zijn bij mij met drie beddekes weg.’

‘Ge kunt erom komen wanneer ge wilt,’ antwoordde Peer en hij sloeg vaderlijk op haar schouder.

‘Morgen dan?’ vroeg de heks, die achterbleef om de veters van haar schoenen vaster toe te rijgen.

‘Ja!’ riep Peer omziende.

Jan Trits had zich dicht bij zijn kar gehouden. ‘Bravo! ge hebt hoger geklopt!’ zei hij blij, en, omdat nu alle gevaar geweken was, lachten ze weer met heel de boel. ‘Maar bovenkloppen moet ge doen, dat is een zekerheid!’ beweerde Jan Trits. ‘Slaat ze u op de arm, sla haar op de schouder; legt zij haar hand op uw schouder, leg de uwe op haar hoofd, dan kan zij niet hoger; en zij moet altijd de kans laten om hoger te kloppen. Een heks zal nooit van de eerste keer haar hand op uw hoofd leggen...’

Het jonge paard schoot in een draf, toen ze door de openstaande poort de werf opreden van de ‘Bijenboer’, waar het lokaal van het imkersgild was gevestigd.

‘Pas op! Naar rechts! Hut! Hut! Hut... manneke,’ werd er tegengeroepen. De Antichrist moest het paard bij de toom grijpen om stukkenmaken te voorkomen. Het paard was geschrokken van de reusachtige, uit stro gevlochten bijenkorf, die daar op een wagen prijkte. Dat was de triomfwagen en daar, voor die bijenkorf, zou straks in de stoet de Heilige Ambrosius staan, in bisschoppelijk gewaad, de hand zegenend opgeheven.

‘t Zou er spannen deze namiddag! De Laardonkenaars stonden heinde en verre bekend om de handigheid en het vernuft waarmee ze bij feest en inhuldiging de praalstoet luister en pracht konden bijzetten.

En wat een meevaller van ‘t weer! De hemel lag zo mals blauw boven huis en toren, boven weide en veld, zonder wolk of streep, en een wabberwindeke temperde de hitte van de stralende zon.

Jan Trits en de Antichrist dronken eerst een teug uit de kan waarmee de dikke bazin rondsletterde, maar dan, zonder veel tijd te verliezen, zette Peer zich bij de boeren, die al in de weer waren om hun wagen te verfraaien. Hij hielp ranken en gele brem vlechten en nagelen gans rondom, om de wielen te bedekken, en keek soms over de haag in de hof van het drankhuis ‘In den Overvlieger’, waar zijn twintigjarige zoon Fons boven op de wagen van de duivenmelkers te kloppen en te hameren zat. Dat was ook een nieuwe opvatting van de duivenmelkers! Die hadden een fraai huisje getimmerd in hout, rood geschilderd met

witte voegen, en op het dak staken vier grote duivenkijkers uit. Hoe zouden ze daar straks de beestjes opbinden?

Kijk, Joost, de ‘manke pikkelaar’ van de Roervogel, was voor de gelegenheid ook overgekomen uit de stad en werkte met kwast en verfpot. Hij rookte uit een mooibruine pijp met zilverkleurig beslag, had zijn blond haar lang achterover laten groeien, fijngekamd, en droeg een witte roos in zijn knoopsgat.

‘Flierefluiter!’ bromde zwaar de Antichrist, die geen bloed van 't Roervogelgeslacht kon velen.

't Zat hem dwars, dat Fons en Joost niet in de vijandschap van hun vaders deelden. 't Was toch ongehoord: vreemde mensen trokken partij en zij bleven vrienden!

De Antichrist wachtte tot Jan Trits alles had afgeladen en met de lege kar was weggereden, eer hij over de ontmoeting met Toke Broeckx, de heks, repte.

‘Lach niet te veel meer met Toke, Peer,’ zei Miel de metser toen, die ook liefhebberij had in 't bijhouden en om die reden als gildebroeder was opgenomen. ‘Ik wil u iets vertellen, wat nog weinig mensen weten. 'k Zeg niet dat ge 't moet verzwijgen, want zoiets kan niet lang meer ongeweten blijven.

Mijnheer Jordens, de rentmeester van de baron, die Limburger met zijn blond baardje en zijn bril, die ge in 't dorp al zult gezien hebben, wil hier niet meer komen wonen; en weet ge wie nu het schone huis zal betrekken dat ik tegen de warande langs de steenweg gebouwd heb? Niemand anders dan Gommer de horlogemaker, die opzichter zal zijn op De Donk. Zijn wijf, Toke Broeckx, heeft dat verleden week van de baron verkregen. En Jan, de student, de zoon van Tokes eerste vent, ligt bij de baron ook al in de bovenste schuif! Hij is om zo te zeggen al kameraad met de oudste zoon van de baron - Florimond heet hij, geloof ik...’

‘Hoe komt het dat Toke daar zoveel in de pap te brokken heeft?’

‘Wel,’ zei de metser al schikkend en flikkend, ‘weet gijlie nog dat Toke, kort na 't afsterven van haar eerste man, van een tweede kindje bevallen is - 't heeft maar enkele weken geleefd - en dat zij toen haar eerste heeft uitbesteed om zelf te gaan dienen in Brussel? Het is bij deze baron dat zij gediend heeft als min van jonker Florimond - het kind van barons eerste vrouw, die te zwak was om zelf haar wicht te voeden: ze is ook enkele maan-

den na haar eerste kinderbed gestorven... Deze is maar barons tweede vrouw, en de vier kleinere kinderen zijn maar halve broers en zusters van jonker Florimond...'

'Die jonker Florimond schijnt in uw gratie te staan, metser!'

't Ziet er in elk geval een brave jongen uit, voor zoveel ik kan oordelen van het paar keren dat hij naar mijn bouwke is komen kijken. Een door en door brave jongen.'

De Antichrist stond een tijd te dubben.

'Zo, zo,' zei hij toen, 'dan zou het mij niet verwonderen, dat Jan van Toke Broeckx mag studeren uit de beurs van de baron!'

'Neen,' zei de metser, 'ik ben overtuigd van niet... dan had Toke wel van eerst af haar jongen op een college kunnen plaatsen, in stee van hem tot aan haar tweede huwelijk voor koperslager te laten leren... Toke is maar met Gommer, met dat bultje van een horlogemaker, hertrouwd voor 't geld, om haar Janneke te kunnen laten studeren. Van toen ze van Brussel terugkwam, waar ze van alles had gezien, heeft ze met de gedachte rondgelopen dat er uit haar Janneke, dat zo goed leerde, wat meer moest groeien. Zij heeft er veel voor gedaan, voor haar jongen! En van zohaast ze hertrouwd is, hebben ze hem laten leren: dat was een van de condities. Maar dat studeren kost toch meer dan ze hadden berekend. De spaarpot van Gommer en zijn horlogemaken zouden het niet uitgehouden hebben: daarom wordt hij nu opzichter...'

De aandacht van de Antichrist werd plots afgeleid door een helle, gulle meisjeslach op 't paadje tussen de hagen. Was dat zijn Tine niet? Hij keek en keek... en zag juist hoe Joost, 'de manke pikkelaar', met een kushandje ook zijn wit roosje uit het knoopsgat over de haag wierp: 'Een roosje voor de Maagd van Vlaanderen!'

Motverdekke! 't Was te hopen dat dat maar kinderspel was, want moest er iets tussen zitten, daar zou hij van meet af aan een stok voor steken. Zijn schone Tine en die manke pikkelaar, Roervogelsras! Hij zou ze een andere dans leren!

Vreselijk geprikkeld kwam de Antichrist tegen de middag thuis. In de keuken vond hij Mieke Feremans, een buurvrouw die hij goed lijden mocht, zodat hij niet plots kon losbarsten.

Doch Tine droeg op haar blanke boezelaar het witte roosje van Joost!

'Dat is zeker een nieuwe mode, zo met een roos in huis te lopen...'

Tine lei het roosje op de kast, maar Peer bulderde haar nog na:

‘Als er straks jonge fiskadeekes u naroeven of u een roos toesmijten, moet ge niet het hart hebben om te luisteren, begrepen? Zeker niet als een manke pikkelaar roekedekeet: ‘Een roosje voor de Maagd van Vlaanderen! ‘... Ik heb een paar klare kijkers in mijn kop staan.’

III

Na de noen drumde het dorpsplein propvol wagens, behangen met groen en bloemen, bespannen met blinkend afgeborstelde paarden; paarden met de manen vol strikken en roosjes, de staart opgedaan met witte linten. Ruiters riepen om plaats en de witgeklede maagdekes grepen naar moeders rok of naar vaders kiel. Onder de lindebomen stond een massa toeschouwers, meestal vreemdelingen, leunend op hun fietsen, want de Laardonkenaars zelf waren allen in de weer om hun stoet in orde en aan de gang te krijgen.

En wat een weer! ‘Een weer om een bisschop in te halen!’ zei Toke Broeckx, die het grote woord voerde bij de vreemden onder de linden.

De zon zat triomfantelijk hoog in de lucht, boven het glinsterend haantje van de kerktoren, waarrond soms een paar zwaluwen kwamen scheren, en een hele klad duiven in steeds wijder kringen omtoerde.

Stipt om twee uur, op een teken van de Roervogel, zette de stoet zich in beweging.

De postiljon voorop. Gekleed als Gents poorter uit de middeleeuwen, gans in 't bruin, de Zwarte Leeuw op gouden veld op de borst gestikt, aan de gordelriem een dagge, in de rechterhand de knots. Dat was student Jan Broeckx, een kleine gestuikte kerel met levendige kijkers onder de zwarte wenkbrauwen.

Dan paarden, twee aan twee, gesmukte en opgetooide boerenpaarden, bereden door struise buitenjongens. De voor de ruiters bestelde kostuums waren niet toegekomen, alleen voor elk een lans, waaraan de postiljon een klein zwart-en-goud leeuwenvlaggetje had gehecht. Dat was de erewacht.

Volgend op twee rijen de schoolkinderen, voorop de knapen die zongen:

*De trommel slaat, de fluite gaat,
De wind ontvouwt de vane*

en achter hen de meisjes, die bloemen strooiden uit volle korfjes.

Statig te midden, het wipneusje in de lucht, met slaande jaspanden, stapte de Roervogel voor de boogschutters: zestien fiere jonge mannen, heffende aan een hele ‘doorgang’ met twee doelen, de doorgang getimmerd uit licht hout en afgemaakt met heidekruid en takken met doornroosjes, witte en rode. Op de rug droegen ze de pijlkoker en over de vrije schouder de boog. En al gaande zongen ze van Sint-Joris het oude gildenlied:

*'t Is gebeurd vóór onze tijden
Dat Sint-Joris eens kwam rijden
Tot een stad in 't heidens land,
Waar men gene christenen vand.*

*Bij de stad of vast daartegen
Was de volle zee gelegen
In dewelke, als men leest,
Was een draak of giftig beest.*

Vier zwarte paarden trokken de wagen der ambachten met een smedende smid, een schavende timmerman, een stenenkappende metselaar, en zo verder.

Op de volgende kleinere wagen, die één bonte welriekende bloemruiker was en die getrokken werd door drie vurige bruine beenhouwerspaardjes, stond plechtig de Heilige Ambrosius voor zijn grote bijenkorf, en zegende naar links en naar rechts. De bijenboeren kuierden achter in rijen van vier: in de eerste rij de Antichrist, die een hoofd boven de anderen uitstak, met de borst vooruit en het oog vrij en vrank. Voor wie moest hij blikken of blozen? Hij betaalde zijn missen volgens het tarief-Bara! En had hij niet wél voor het imkersgild gezorgd? Deed hun wagen de stoet geen eer aan?

En als om de pracht van hun wagen nog meer te doen uitkomen, liep achter hen, tussen twee opstekende berries, de vod-

denkoopman, die zijn stootwagen had opgetimmerd tot een Bohemerskot. Zijn vrouw had hij zwart gemaakt, zichzelf bruin, en hij had een laag roet gesmeerd op de wezentjes van zijn half dozijn kleine mannen, die door de venstertjes lonkten en bruine boterhammen aten met witte kaas.

Volgde 't hompelend boerke Van Gevensteen, te voet, met aan een stok een kaart, waarop vier bloedige tonelen de 'Moord van Tienen' illustreerden. Boerke speelde liedjeszanger.

*Sa vrienden, ziet hoe dat het gaat,
Als men het pad der deugd verlaat!*

Dat was de zedenles die de moordgeschiedenis besloot.

Tussen twee hagen van dorpelingen en vreemden bewoog de stoet zich voort, doch Boerkes talent trok aan weerskanten een hele klit mee. Voor de kinderen zong hij:

*Als Peeke over zijn onderdeur lag,
Koekoek!
Daar kwam een wind en zijn baard vloog af,
Koekoek!
Maar Meeke had nog wat vlas bewaard
En ze spon algauw een andere baard,
Koekoek, Koekoek, Koekoek!*

Even buiten het dorp echter gaf hij een lied van eigen vinding ten beste: 'Het tweede Doopsel van de Antichrist'. Peer Moze moest het gehoord hebben! Het behelsde het verhaal, echt gebeurd, maar weinig bekend, van een serenade die de Antichrist eens jaren geleden, op een kermisnacht in de late uurtjes, gebracht had onder het venster van zijn buurvrouw, Mieke Feremans...

*Op zekere nacht, het hoofd vol guitenstreken,
Kwam Moze lichtjes aangeschoten thuis.
Hij had alree de klopper vastgegrepen,
Maar dacht opeens: hierachter woont een muis:
Een meisje fris, een meisje braaf en fijn,
'k Wil weten of ik niet haar vriend mag zijn!
En nu richt Peer in dronkenschap zijn schreden
Naar buurmans huis, en denkt aan geen gevaar.*

*Maar pas heeft hij gedaan een tiental treden
Of plomp! hij stuikt al met een groot misbaar,
Met 't lichaam zwaar en lomp in 't water koel
En in het slijk van enen diepen poel.*

*Vol heilige schrik begint nu Peer te muilen:
'Och, moederlief, kom, help mij uit de nood!
Men hoort alras zijn moeder tegenhuilen:
'Waar zijt gij, Peer?' - 'De moosput is mijn dood!
- 'Weer u, mijn zoon, mijn liefste Peerke teer;
Weer u, mijn zoon, ik kom al met de leer.'*

*Nu wordt de leer met spoed omneer gelaten
En Peer bestijgt haar bibberend van de kou,
Zijn schoon vriendin kwam een momentje praten,
Zij hoorde 't kermen en greep naar een touw.
Als Bijbel-Mozes had ook onze vriend,
Met 't zelfde recht, zijn Mozesnaam verdiend.*

Of er al dan niet méér strofen aan het liedje waren, hier werd Boerke Van Gevensteen door de ‘manke pikkelaar’ vriendelijk verzocht niet voort te gaan en een ander liedje te zingen, ‘of ik zal u mijn vuist in uw ribben zetten, en u de stoet uit en de sloot in slaan!’ zei Joost.

‘Dat moet gij me nog wel zeggen,’ siste Boerke, ‘het is uw eigen vader die mij dat vroeger heeft ingeblazen!’

‘Vroeger, ja, vroeger... maar haal geen oude koeien uit de gracht, zeker vandaag niet... en toch nooit meer... en mijn vader zal ik straks eens wat anders in het oor blazen...’

En meteen klom hij terug op de volgende wagen met de majestueuze til, waar wel twintig duifjes zaten vastgebonden, die ijverig aan de binders pikten, zonder te merken dat het al vergeefse moeite was.

Joost zat met de rug tegen de duiventil, zodat hij vlak op de laatste wagen keek: een wagen getrokken door zes witte paarden, die met witte linten werden gemend, een wagen als een droom, wit van bloemen en engeltjes en maagdekes, die als kransen vormden rondom de mooie Tine, de Maagd van Vlaanderen! Het was een apotheose; Tine kroonhalsde over de stoet weg en keek tersluiks naar Joost, al blozend, naar Joost die bleek zag van verliefdheid.

Koetsen, in de stad gehoord, waarin pastoor en burgemeester, met gemeente-, kerk- en armenraad, hadden plaats genomen, sloten, achter de fanfare, de stoet.

En de zon laaide over de hoofden; de stoet, beschut door twee rijen eiken en beuken waarin een fris koeltje kwam spelen met de blaren, kronkelde langzaam en plechtig met de steenweg voort.

Rond de hoeven en in de tuintjes van de kleine burgers bloeiden goudenregen, rode meidoorn en witte balroosjes. Hoge hagen van maagdelijk witte hagendoorn scheidden de tuinen van de golvende korenvelden. Eksters schetterden en volgden de stoet bij paren. Mussen, die vleugelden en keven in 't mulle zand, werden in hun stoeien gestoord en vlogen op, gevolgd door de tragere leeuwerik die, minder schuw, het langst bleef zitten en lopen.

Op de weiden bloeiden de witte sint-jansbloemen. De koeien, bruin en bont, keken met grote, goede koeienogen, en de kalveren staken rug en staart omhoog en liepen langs de omheining, achter elkander en achter de stoet.

En de ruiters zetten soms hun paarden in de draf, keerden dan weer bij de stoet, de wagens rolden, mannen, vrouwen en kinderen liepen mee door het karspoor of door de droogstaande sloot en de fanfare schetterde feestelijk: ‘Waar kunnen wij nog beter zijn?’ over en door al de drukte.

IV

‘Daar zijn ze! Daar zijn ze!’

In gestrekte draf reed Jan Broeckx, de postiljon, stroomopwaarts langs de stoet heen, hier met ernst, daar met een kwinkslag de groepen aanmanend regelmatig aan te sluiten, fiks te marcheren en voor de adellijke koets een plechtstatige zwenking te maken.

De gesprekken verstomden.

Voor het brugje waar de Appelbeek, de grenslijn van de gemeente, onder de steenweg doorschoot, hadden de twee rijtuigen, die met de in te huldigen adellijke familie van de stad

kwamen, stilgehouden. De paarden, twee witte en twee voskleurige, spitsten de oren en trokken op de teugels. De koetsiers, in hun lichtbruine overjas met koperen knopen, keken onberoerd onder hun hoge, zwartglimmende zijden hoed.

In het eerste rijtuig, een open victoria, zaten Baron en Mevrouw van Laar de Laardonk; hij, groot en struis en welgedaan, met de handen op de knieën, en aan zijn vlezige vingers een half dozijn ringen met schitterende witte, rode en groene edelstenen. Een zware snor sneed zijn dik aangezicht in twee. Zijn hoed had hij afgezet omdat zijn vlak, zwetend kaal hoofd toch overlommerd was door de beukenkronen. Onder zijn snor speelde een glimlach van goed humeur, omdat al die mensen het zo wel met hem en zijn familie meenden. Mevrouwke, lang en mager, spichtig en bleek, deed ook haar best om een goede luim op te houden, hoewel zij onrustig toekeek uit een paar grijze oogjes.

Tegenover hen zaten jonkheer Florimond, een slanke blonde jongen met innemende blauwe ogen, nog ietwat jongensachtig in deftig zwart habijt, en mijnheer Jordens, de rentmeester met zijn blond baardje, wiens oogjes achter zijn brilletje vuur schoten van olijkheid. De rentmeester was de goede geest van de baron; deze kon hem bij geen ‘werk van aangelegenheid’ missen, hoewel Mevrouwke hem niet lijden mocht.

Het tweede rijtuig, een rode gesloten omnibus, wemelde van witte kinderkostuumpjes. Twee kindermeiden hadden last om de orde te handhaven: de krullebollen wilden alle vier hun kopje door de raampjes steken, en vochten om het beste plaatsje, om de mooie stoet te zien die ginder aankwam, ter ere van papa en mama, en ook wel een beetje ter ere van hen.

Voor het bruggetje draaide de stoet om.

De ruiters groetten, de knapen zwaaiden met vlaggetjes, de meisjes strooiden bloemen; de schutters hieven hun boog in de lucht en riepen: ‘Lang zal hij leven!’

De Heilige Ambrosius voor zijn bijenkorf gaf zijn bisschoppelijke zegen, de Bohemers juichten in 't Bargoens, de Maagd van Vlaanderen glimlachte en knikte hoofs, de fanfare brak los met koper en grote trom:

*Ze zullen hem niet temmen
De fiere Vlaamse Leeuw!*

en de koetsen met de overheid hielden stil.

Toen de Vlaamse Leeuw was uitgedreund, kroop de burgemeester moeizaam uit zijn koets - een oude, hoge, pezige boer met jichthanden, die een halve eeuw had gewrocht op een vochtige hofstee en nu rentenierde in het dorp - en, met open geklede jas die goed zijn officiële sjerp liet zien, trad hij op de victoria toe, terwijl achter hem schepenen, secretaris en gemeenteraadsleden op een schrede tussenruimte volgden. Na een buiging en een welgemeend ‘bonjour’, begon hij zijn groot ontvouwd papier af te lezen, de welkomstrede door de koster opgesteld:

*‘Mijnheer de Baron,
Mevrouw de Barones,
Lieve Edele kinderen,*

Welke grote eer voor ons, en wat een onuitsprekelijk genoegen, u in ons nederig dorpje te mogen binnenleiden, u weer te mogen welkom heten op het erfgoed uwer vaders...

Elders weten de mensen niet meer wat een kasteelheer is. Ze verdienen geld genoeg om het kasteel te kunnen missen - en ook, de heren mengen zich niet meer onder 't volk. Onbekend is onbemind, en 't volk laat ze staan blinken.

Maar hier te Laardonk weten de oude mensen nog goed hoe het kasteel en het dorp altijd één waren. In 1842, toen de ziekte aan de aardappelen was, heeft uw overgrootvader de Drogebroudberg laten aanhopen om het werkvolk eten te geven, al wonnen ze dan ook maar net genoeg om droog brood te kopen, zoals de naam het aangeeft.

In de Sansculottentijd deed een van Laar de klokken van de toren zinken in zijn vijver, en zo werden ze bewaard.

Ik twijfel er niet aan of in de Guldensporenslag hebben ook de van Laars aan de zijde der Vlamingen gestreden om het Franse juk af te schudden...’

Het volk drong langs alle kanten toe om met open mond te luisteren. De burgemeester had er lust in en las zo goed hij kon. En bleef hij soms wat haperen, dan knikte uit de hoop de koster hem moedgevend toe, willende beduiden: ‘t Is een schone redevoering, haal ze er maar door met ere!’ en dan spande de burgemeester zijn stemsnaren en riep eens zo luid:

‘Ja, vrienden, laat ons jubelen altemaal: Welkom en lang leve

mijnheer de Baron!’

En de leden van de fanfare, die het dichtste stonden, en ook sommigen onder de toeschouwers, meegesleept door de koster, herhaalden in koor:

‘Welkom! en lang leve mijnheer de Baron!’

Toen haalde ook de baron een papiertje te voorschijn en begon een Vlaamske te stotteren waar niemand wijs uit werd.

Mevrouw had die dankrede zelf willen opstellen. Wat dacht mijnheer Jordens wel! Dat ze hem altijd nodig hadden? Zij kon ook de pen hanteren. Vaak herlas zij de toneelstukken van Racine en ‘Le Cid’ van Corneille, en een lezing over een klassiek auteur zou ze te Brussel nooit hebben gemist. Zelf had ze de dankrede opgesteld, in ‘t Frans natuurlijk, en daarna, ‘zonder iemands hulp,’ bijgestaan door Callewaerts Frans-Nederlands zakwoordenboek, alles woord voor woord overgezet.

De mensen rekten de halzen, zetten de oren wijd open om toch iets van de zin te vatten, doch vruchteloos. De baron spelde maar voort, Mevrouw begreep maar niet dat er geen applaus opsteeg; jonker Florimond verstond wel zoveel, dat hij hoorde dat ‘t mis was, en bloosde. Alleen de oogjes van de rentmeester tintelden van ondeugende pret.

‘t Was gedaan. De burgemeester wist niet wat te doen of te zeggen, en ze keken allen zo verdwaasd, dat de baron voelde dat er wat haperde. Hij stiet mijnheer Jordens aan en fluisterde: ‘Ik moet zeker nog wat zeggen? Stook mij eens op, bij beetjes... pas trop à la fois...’

En toen, onder de ingeving van de olijke rentmeester, zei hij met gulle stem - want het was een gulle man, de baron: ‘Venten en wijven - ik heb stommigheden gezegd - dat weet ik - maar dat is niks - laat ons allemaal naar het dorp gaan - we spoelen ze door - een zatsel voor iedereen - ik geef - een heel gebrouwt!’

Toen steeg er een geschreeuw en een hoerageroep op, dat horen en zien verging! Dat was nog een mens! Die zou de traditie van de laatste van Laar voortzetten, meelevens met de mensen en het volk ferm laten drinken. Was de burgemeester er niet tussengekomen, de mannen van de fanfare hadden de paarden uitgespannen en de koets op hun schouders naar het dorp gedragen! Doch de burgemeester stelde wijselijk zijn veto: de stoet moest ordentelijk terugkeren; daar was immers nog het deel van de pastoor: het welkom in de kerk met het Te Deum.

Baron van Laar gaf iedereen de hand, ook zijn rentmeester, die hem uit de nood had geholpen en dit toppunt der apotheose had laten bereiken, mijnheer Jordens, die reeds de brouwer had gewenkt om over de uitvoering van de gedane belofte te beraadslagen. De fanfare speelde een bolkakige Brabançonne en hu! vooruit was de weg!

‘Qu'est-ce que tu m'as donc fait dire?’ vroeg de baron nieuwsgierig.

De rentmeester stond hem te woord, zei hoeveel het kosten zou, er bijvoegend dat de verkoop der bomenveiling meer had opgebracht dan hij verwacht had, en dat de goede mensen toch op de ene of de andere manier beloond moesten worden voor al hun last en moeite.

Mevrouw trok een zure lip, maar de baron was tevreden, en jonker Florimond had er genoeg in, de gezichten van die massa mensen te zien schitteren van blijheid. Het was een triomftocht als voor een bevrijder van 't vaderland.

Aan de kerk stapten ze uit. Pastoor Boone, zijn dun grijs haarkuifje opwaarts gekruld, zijn twee duimen tussen singel en soutane, heette hen glimlachend, al stotterend, welkom en leidde hen allen door de middenbeuk tot vooraan in het koorgestoelte.

Een klein lof en het Te Deum zouden worden gezongen, maar eerst beklom de onderpastoor de kansel, om in opdracht van de pastoor een toespraak te houden. Hij hield ze evenwel in een geheel andere geest dan de stotterende pastoor ze zou hebben uitgesproken.

Afkomstig uit de stad, gezond volksgezind, was de kapelaan niet gewoon te flemen of te kruipen. Terwijl in het kerkportaal de deuren nog maar toesloegen van laatkomers en achterblijvers, stond hij op de predikstoel, het hoofd met de zwarte sluikharen recht op, rank en rilde, met in het ascetisch bleek gelaat 'n scherpe neus en kin en doordringende ogen. Hij keek over die jammerlijke kudde, waarvan hij medeherder, of, zoals hij zelf te zeggen placht, ‘de schaapshond’ was. Een sterke geest in een zwakke leest, verdroot het hem dat hij in dit kleine nest zijn poeier moest verschieten, want hier was de rechte geest niet in te krijgen; zijn durf en doelbewustheid hadden geen vat op die lamledige sleurmensen, gewoon in 't gareel te lopen zonder ooit te slaan, petieterig, kleingeestig en kleinzielig.

- ‘In de naam des Vaders...’ De kapelaan maakte het kruis-

teken en alle geluid verstomde. Want prediken! Dat kon hun steeds onderpastoor, en de boeren gingen er fier op. Luisteren deden ze met hun twee oren - geen een die sliiep, zoals de meesten onder de sermoenen van de pastoor - luisteren genoeg, doch daarna, het beaamde in praktijk brengen? Dat was een ander paar mouwen. 'Dat is meel uit een andere zak,' zei de maalder, de meest-meegaande.

- 'Vae divitibus... Wee u, rijken! Het is gemakkelijker voor een kemel door het oog ener naald te kruipen, dan voor een rijke in te treden in het Rijk der Hemelen. Evangelie volgens de H. Mattheus, XIXe Hoofdstuk, 24e Vers.'

Weer had hij zijn toehoorders beet. Was dat een gelegenheidsvers? De rentmeester knikte van op het koor: die zou wel in de handen hebben geklapt, had hij gedurfd.

En toen, na een korte welkomstgroet, begon hij over de plichten der rijken in de huidige samenleving. 'Zondert u niet af in uw waranden en op uw kastelen... komt te midden van het volk staan... gij, die misschien zijn taal nog niet kent, begint met ze u eigen te maken... verder, leert de gebreken en de noden van de mensen kennen... werkt mede met de geestelijke en met de wereldlijke overheid aan de ontwikkeling, de heropbeuring van wie achterlijk en onmondig zijn... Acht u niet zover boven uw medemensen verheven... Orde en ondergeschiktheid moeten er wezen, maar, zoals in een bos de schoonste jonge stammen niet altijd het meest licht en lucht krijgen om op te groeien boven de andere uit, zo staan ook in de maatschappij niet altijd de besten op de eerste plaatsen... Elders hebben geld en adel reeds veel van hun prestige ingeboet - voor God tellen alleen de adel van inborst en de verdiensten der goede werken - hier echter vindt gij mensen die naar u opzien en u ter wille zullen zijn. Dat zij u hebben ingehaald, dat alleen spreekt boekdelen. Geeft hun dan ook het goede voorbeeld... bezorgt uw werklieden en bedienden een menswaardig bestaan... De tijden zijn voorbij dat men op de pastorie kon komen zeggen: "Houd gij ze dom, ik zal ze arm houden, zo blijven we samen de baas." Weest vrijgevig voor de armen... Bouwt geen kapel aan uw kasteel, maar komt met uw kinderen en dienstboden naar de dorpskerk en weest de parochie tot voorbeeld... Helpt ons het drankmisbruik uitroeien, werkt het vooral niet in de hand, helpt ons ons volk veredelen en hier op aarde zult gij worden geëer-

biedigd door de mensen, en hiernamaals gezegend door de Heer.’

Daarop hief de pastoor zenuwachtig het Te Deum aan.

De rentmeester kon niet wachten, schoot onmiddellijk de sacristie in, op de terugkerende kapelaan toe: ‘Ge hebt er mij daar eentje in mijn rechteroog gegeven met uw zinspeling op het gebrouwt, maar ge hebt gelijk, op dit punt zoals over de gehele lijn. Wij zullen wel overeenkomen.’

Nieuwsgierig vroeg de onderpastoor: ‘Hebben de baron en mevrouw niets gezegd?’

‘Jawel, Mijnheer zei: Il parle un beau flamand, en Mevrouw: Il a l'air distingué.’

‘En wat hebben ze ervan verstaan?’

‘Geen bakkes...’

Na het lof reden al de koetsen naar het kasteel, waar een feestmaal werd opgediend voor de familie, de geestelijke en de wereldlijke overheid. In het dorp begonnen de brouwerswagens te rijden en de mensen te drinken. De jonkheid ging aan de dans in al de lokalen waar harmonica's en koperen speeltuigen haar lokten; de paartjes liepen verliefd langs haag en kant, de Maagd van Vlaanderen aan de arm van de manke pikkelaar... En Joost deed zo goed zijn woord bij vader, de Antichrist was zo fier op zijn dochter en zo blij dat Joost Boerke Van Gevensteen de mond had gestopt, dat de verzoening niet kon uitblijven.

's Avonds, na de verlichting en het vuurwerk in de warande, lieten Joost en Tine het volk naar huis spoeden om langzaam achteraan te komen, de warme hoofden tegen elkaar...

En toen ze Tines huis naderden, zagen ze, bij het bleke maanlicht, twee dronkemans, die arm aan arm in de sloot waren gesukkeld. De Roervogel en de Antichrist, volledig verzoend, maar zo stom zat dat ze niet meer wisten wat er gebeurd was, en, niet gewoon een kasteelheer in te halen, huilden met gezwollen lippen, de Roervogel: ‘Leve de nieuwe pastoor!’ en de Antichrist: ‘Leve onze nieuwe burgemeester!’

Naar het voorbeeld van Noë's goede kinderen brachten ze eerbiedig eerst de Antichrist naar huis - dat was maar een stap - en toen ging Fons nog mee met Joost en Tine, om ook de Roervogel thuis en te bed te krijgen.

Eerste hoofdstuk

Op de Donk

I

Hoog gerezen boven de prevelende warandekruinen, wierp de zon een brede lichtvlek schuin op de wand van de ruime slaapkamer waar jonkheer Florimond nog te bed lag, met een sigaret in de mond.

Hij was reeds te been geweest om, met zijn warme kamerrok om de schouders geslagen, vanuit de erker de opkomende morgen te bewonderen. Wat een rustige pracht, in de lichte zomermist stralenloos de zon te zien rijzen, een gele oranjeappel gelijk, dan, naarmate de morgennevelen opklaren en verzwinden in het ijle, het licht te zien vloeien en schitteren op de rode daken in de verte, tegen de vale lucht, op bomen en struikgewas, op gras en bloemen in de warande. Mezekes zongen, koninkjes kwetterden en een leeuwerik hing te prediken ginder boven 't korenveld.

Nog vakerig echter na die vermoeiende inhuldigingsdag, was hij terug tussen de lakens gekropen en had, daar hij de slaap niet meer vatten kon, een sigaret opgestoken.

Die wondere, potsierlijke, en toch zo plechtige, tot nadenken stemmende dag van gisteren was voor Florimond een revelatie geweest, iets dat hem een richtsnoer in de hand gaf voor komende daden, een openbaring die aan gans zijn leven een inhoud kon schenken, die wijding over hem had gebracht, en om hem verwijding van alle horizonnen.

Dat waren dus de Laardonkse mensen! Mijnheer Jordens had zich, als immer, aangesteld als een hansworst. Want die simpele, naïeve, dienstbare lui, nog naar 'het kasteel' opziende als onontvoogden, hadden meteen het warmkloppend hart van de geestdriftige Florimond veroverd. Dat waren de mensen die, van geslacht tot geslacht, met zijn voorouders hadden geleefd, en lief

en leed met hen hadden gedeeld in de loop der geschiedenis! Hij had aan mijnheer Jordens gevraagd de familiepapieren te willen rangschikken met al de werken die erbij te pas konden worden gebracht. Dat zou een aangename, een belangwekkende studie zijn voor de aanstaande grote vakantie! En als voorstudie, omdat de grotere helft van die oude papieren in 't Vlaams gesteld was - er waren er ook in 't Frans, in 't Spaans, in 't Duits, in 't Italiaans - studeerde hij reeds enkele weken iedere avond een uurtje Nederlandse spraakkunst. Méér tijd kon hij er voorlopig niet aan besteden, omdat hij half juli zijn eerste examen af te leggen had in de wijsbegeerte, voorbereidend tot de studie in de rechten.

En hij zou zich in het Vlaams spreken kunnen oefenen met Jan Broeckx, zijn zoogbroeder, die, hoewel drie jaar ouder, te Leuven in hetzelfde studiejaar zat als hij te Namen. Dat hadden ze gisteravond samen overlegd op het feestmaal.

En veel zou hij ook leren door zijn omgang met het volk, want voor de Laardonkse mensen die bij hem steun zochten, zou hij een vriend en weldoener wezen.

Nu zag hij vóór zich een levenstaak en besepte hij de schoonheid van de spreuk die gegrift stond in het wapenschild der van Laars: 'Ik diene.'

Met een kleine kneukel werd toen zachtjes op Florimonds deur geklopt.

'Mondje, word je niet wakker vandaag?' 't Is bijna halfnegen. Ik heb al koffie gedronken...'

'Kom binnen!'

't Was de twaalfjarige Marie-José, de oudste van Florimonds halfbroers en -zusjes. Een kwiek, gezond kindje, vlug als een eekhoortje, met een weelde van zwarte haren, kortgeknipt, die krulden in de hals. Levendige bruine kijkertjes flikkerden in haar mollig-wit gezichtje.

'Dag, Mondje-luierik!' En ze gaf grote broer, die nog onder de lakens lag, een klinkende zoen, wipte 't bed op, gleed er weer af: 'Je hebt weer sigaretten gerookt,' deed ze snuivend, 'dat ruikt niet goed.'

'Wil je de store ophalen, Marie-José!'

Met een sprong was ze bij het raam en zette ook het venster op een kier: 'Kijk eens wat een mooi weer. Dadelijk schijnt de zon vlak in je bed... En wat een schone warande! Wel honderd grote bomen, en veel groene struiken, en hoeveel lieve bloempjes op

het grasperk... En, kijk eens, Mondje, de zwaan vliegt, de zwaan vliegt... Wist je dat een zwaan vliegen kon?... Sta op, luiarik, en kom eens kijken... Neen, blijf maar liggen, 't is te laat, ze vaart weer terug in 't water... En is dat nu allemaal van papa, Mondje?’

‘Ja, van papa en van ons. Zul je hier liever wonen dan te Brussel of te Blankenberge?’

‘k Geloof het wel! Aline krijgt een schaapje van papa... En ik mag kippen houden... Waarom is papa zo blij?’

Ze begon met haar zakdoek het stof af te nemen van het marmerblad van het nachttafeltje. ‘Ik zal de meiden eens op de vingers moeten tikken,’ zei ze als een grote. Dan, zich haar vorige vraag herinnerend, kwam ze op het bed zitten en, terwijl ze door grote broers haar streek, vroeg ze nog eens: ‘Weet jij, Mondje, waarom papa zo blij is?’

‘O, dat is lang om te vertellen... Heb jij grootpapa nog gekend op de Avenue Louise?’

‘Hoe durf je zo iets te vragen! Die bracht 's zondags chocolade en koekjes mee, en, als 't mijn feestdag was, een pop!’

‘Wel, de papa van grootpapa woonde hier op de Donk... en de papa van die papa, en zo voorts, al de leden van de familie van wie wij nog iets weten uit de oude papieren, werden hier gewonnen en geboren. Maar de papa van grootvader leefde in een tijd van oorlog en revolutie. Hij heeft heel zijn fortuin verloren en de Donk moeten verkopen om zijn schulden te betalen. Dan heeft grootpapa weer wat centen gespaard, papa heeft geluk gehad, mama heeft veel geld geërfd, en nu is papa zo blij omdat hij de Donk, het oude familiekaasteel, heeft kunnen terugkopen...’

‘En zal mama nu ook blij zijn en meer lachen dan te Brussel?’

Dat was voor Florimond een treurige vraag. Want mama, Florimonds stiefmoeder, liet maar al te wel blijken dat ze verschil zag tussen hem, het kind van baron van Laars eerste vrouw, en h  r vier kleinen. Ze zag node hoe de kleine tweelingen Aline en Ryclof achter Florimond aanwaggelden om nog een vertelling, hoe Paultje in gang en manieren en spreekwijze niet papa, maar grote broer Florimond trachtte na te bootsen. En Marie-José, die zielsveel van grote broer hield, durfde onder mama's strenge blik nooit zo open laten blijken hoezeer zij aan hem was gehecht. Onbewust hield het kindje zich in, om des te vrijer te dartelen wanneer zij onbewaakt en ongezien de teugel kon vieren aan haar kinderlijke zusterliefde.

‘Wel, Mondje, zeg je niets? Denk je niet dat die gezonde buitenlucht mama deugd zal doen?’

Mondje lachte om haar grotemensenpraat.

‘En ben jij zelf ook blij?’ vroeg ze toen.

‘Dat geloof ik, kolossaal!’

‘Dat is goed... Kijk ginder die kauwen eens vliegen!’

‘Om de beukenronde? Ja, daar nestelen ze in de holten van de bomen...’

‘In de holten van de bomen! Hoe vreemd! Ik heb daar juist aan Frans de hovenier gezegd dat hij een kauw voor mij moet pakken. Hij lacht altijd, maar hij trekt zijn schouders op en doet nooit iets van wat je vraagt...’

‘Hij verstaat je niet... Je moet de juffrouw vragen of ze je Vlaams wil leren, dan kan je met de hovenier en met de andere mensen en met al de kinderen praten... en dan zal de hovenier al doen wat je verlangt.’

‘Dat zal te moeilijk zijn... Kunnen die mensen geen Frans leren?’

‘Die mensen moeten werken, Rietje, die hebben geen tijd om Frans te leren. En jij hebt tijd genoeg... Vlaams is hier de taal van de streek, die moeten wij toch leren.’

‘Ken jij Vlaams?’

‘Ik ben het aan 't leren en zal het gauw kennen... opnieuw kennen. Toen ik heel klein was, sprak ik niets anders.’

‘En als je het opnieuw kent, dan vraag je voor mij aan Frans of hij een kauw voor mij wil pakken.’

‘Wel twee!’

‘Kijk eens wat grote mussen!’

‘Dat zijn spreeuwen!’

‘En schreeuwen dat ze doen! Zijn dat die dieven die de kersen opeten?’

‘Ja, Rietje!’

‘Stoute spreeuwen!’

‘Marie-José! Marie-José!’

‘Rietje! De juffrouw roept. Vlug naar de klas en leer braaf!’

‘En sta jij op, Mondje-luierik!’

Florimond maakte vlug zijn toilet en spoedde zich naar de eetzaal, waar hij zijn papa vond, die na het ontbijt een sigaar rookte en met zijn rentmeester te praten zat.

‘De boeren hebben gisteravond uw gebrouwt afgedronken,’

lachte de heer Jordens, al bijtend op het mondstuk van zijn grote oliekop, ‘te middernacht hebben ze bij de Antichrist de kraan geslagen in het laatste vat... Nu is uw populariteit voor verscheidene geslachten verzekerd. Laat de mensen drinken, zij zullen u heffen en dragen, en ge doet met hen wat ge wilt. De onderpastoor zegt dat het niet zou mogen zijn - die heeft misschien ook gelijk, maar ja...’

Hij zweeg even, terwijl Florimond bad.

‘En hoe hebt u het inhuldigingsfeest gevonden? Wat dunkt u van mijn Kempenaars? Driehonderd jaar ten achter, niet waar, dat ze nog een kasteelheer inhalen, maar gemoedelijke kerels!’

‘Ik ben oprecht getroffen geweest door hun hartelijkheid, en door hun eerbied ten opzichte van ons. Ik zal gaarne in hun midden wonen...’

‘Wanneer vertrek je naar Namen, Fofu?’

‘Aanstonds na de middag, papa. Mag ik de koetsier verwittigen en laten inspannen?’

‘Laat maar, dat zal ik wel doen...’

Na de koffie sloeg Florimond een kruis, sprong buiten op zijn fiets en reed een van de lanen in, die van het kasteel uit in alle richtingen rondstraalden.

De zon zat reeds hoog aan de hemel en goot haar licht door alle gaten en spleten tussen de hoge boomkruinen. De werklieden die de wegen opharkten, namen eerbiedig hun pet af waar Florimond voorbijreed. Buiten de bossen schoot hij een wegeltje in tussen twee korenvelden, kwam aan een dennenbosje waarin een jonge man in een boek te lezen lag. Kijk, Jan Broeckx die al voor zijn examen aan 't blokken was!

‘Moet u niet terug naar Leuven?’

‘Jawel, meneer Florimond, nog een week of vier, dan kom ik hier voor goed in 't bosje blokken.’

‘Mag ik dan meekomen? We kunnen elkaar soms helpen. Is dat bosje nog van papa?’

‘Toch niet, de Donk gaat tot aan het koren. Dit veld en deze dennenbomen zijn van mijn vader, of liever van mijn stiefvader. Ik heb u al verteld, nietwaar, dat mijn moeder hertrouwd is?’

De hartelijkheid en de open ogen van jonker Florimond wekten bij Jan Broeckx een verlangen naar vriendschap, zoals wederkerig de gemoedelijkheid van Jan Broeckx Florimond beviel.

‘Tot zondag?’

‘Ja, tot zondag.’

Florimond reed voort in de richting van de toren, die met zijn grijze schalies hoog boven de rode daken en de linden en notenbomen uitstak. De wereld lag open in licht en zomerweelde. De korenstengels staken hun aren naar de blakerende zonnestralen. In al de aardappelvelden stonden de buitenmensen in vaalkleurige dracht, onder hun grote strooien zonhoeden, de bossen aan te aarden met hun hark.

De molen ginder ver draaide en sloeg met zijn vier wieken. Hier en daar liep een meisje barrevoets, naast een bonte koe die het gras aftongde op de grachtkant. Berdzagers in broek en hemd trokken een lange zaag door een geblekte boomstam, twee meter boven de grond. De schrijnwerkers aan de schaaftank floten een liedje in de schaduw van het werkhuis.

Aan de pastoriepoort sprong hij even van zijn fiets om een woordje te wisselen met de pastoor, die wandelend ging brevieren. Hij was nog zenuwachtig en vroeg excuus voor al wat zijn onderpastoor in zijn sermoen mocht hebben misdaan. ‘Houd uw rang, mijnheer, houd u altijd op zekere afstand van de mensen. Gij kent ten andere weinig Vlaams, dat is een goed voorbehoedmiddel tegen al te grote familiariteit met het volk...’

Toen Florimond voortreed, zag hij in zijn geest weer de kapelaan, staande op zijn kansel, en een gevoel van grote sympathie welke in hem op voor die jonge priester, die dus wel de tegenovergestelde overtuiging moest aankleven van de conservatieve leer, hem door de ouder-wordende pastoor voorgehouden... de jonge priester, die zich niet buiten de gemeenschap noch boven de mensen plaatste, doch zich met het volk één voelde.

Terwijl hij de herberg van de Antichrist voorbijsnelde, zag hij hoe op de weg tussen een hoge haag en een eikenkant, Manke Joost een schuchtere zoen gaf aan de blozende Maagd van Vlaanderen...

‘Schoon is de jonkheid, het blijde leven...’

II

De weken die nu volgden gingen traag voorbij omdat Florimond zo fel verlangde naar de zondag. De zondag immers vierde hij te Laardonk: zonnige rust op het voorvaderlijk erf, te midden van bos en heide. Zondagstemming op het land: naar de mis gaan tussen rijpende velden, helverlicht kerkje vol wierookgeur drijvend boven de biddende hoofden - klaar en raak sermoen door de welbespraakte kapelaan, wiens edele godsdienstzin en mystiek idealisme jammer genoeg slechts langzaam, langzaam aan, vonken vermochten te slaan uit die lome, trage geesten.

Na de middag zocht hij Jan Broeckx op, ze hielden een redetwistend koutje, slenterend tussen de dofgroene jonge sparren, of sprongen op hun fiets, en reden in de buurt naar kermis of volksfeest.

Zo kwam Florimond hoe langer hoe meer in voeling met het volk, zo leerde hij uit vriendenwoord en eigen ervaring hoe achterlijk de Vlaamse mensen slenterleven, neen: slapen, zich hun Vlaming-zijn onbewust. En toch schulde er nog kracht in dat volk. Niet alleen schatten van gemoedelijkheid en gevoelsrijk-dom, maar ook zin voor het schone en grootse. Was de stoet, bij de inhuldiging van zijn vader, niet een staaltje geweest van frisse volkskunst? En wat een schat van kunst en letterkunde bracht dat volk nog voort door zijn achterlijkheid heen en tegen de verbastering in?

Maar het was, eilaas, waar, wat mijnheer Jordens zei: ‘De Vlaming zuipt en speelt met de duiven - de flamingant stemt moties. Zolang de Vlaming gerust zijn zondags zatsel kan drinken en een ereprijs op Arras of Bordeaux kan verdienen, zal de flamingant hem niet bij zijn kraam krijgen.’

‘Ja, de geringe man blijft onverschillig,’ was het wederwoord van Jan Broeckx, ‘doch hoe wilt ge dat een verachterd en arm volk, dat moet slaven en wroeten om aardappelen en brood te verdienen, vatbaar zou wezen voor hogere begrippen, te begeesteren voor ideële aangelegenheden? De verfranste hogere standen zonderen zich af, geven het geen beschavende leiding. De Vlaamsvoelenden zullen altijd met een minderheid staan tegenover het verbond van Walen, Brusselaars en franskiljons...’

‘Daar valt wel een en ander op aan te merken,’ zei Florimond.

‘Ik begrijp heel goed dat een volk niet is warm te krijgen voor kleine ingewikkelde taalwetjes, waarvan het 't grote gewicht niet inziet, niet direct voelt, die telkens weer afstuiten op de onwil van wie ze moeten uitvoeren. Maar houd het volk iets groots, iets eenvoudigs voor: Vlaanderen aan de Vlamingen! Zelfstandig Vlaanderen! Dan wordt het een volksbeweging. Kijk naar Polen, Ieren en Tsjechen. En in een zelfstandig Vlaanderen zoude ge de franskiljons aldra klein krijgen. De zeer oppervlakkige tweetaligheid zou als damp vervliegen en zelfstandig Vlaanderen zou spoedig Vlaams Vlaanderen wezen.’

Jan Broeckx zei iets van ‘neofietenijver...’

‘Neofietenijver? Misschien ook wel de klare blik van de nieuwtoegekomene, die beter de diagnose van een geval opmaakt dan bloedverwanten en vrienden, die 't snelle verslechten niet opmerken, en nog lapmiddeltjes toepassen als alleen van het radicale middel nog iets te verhoppen valt... Gij werkt uit al uw krachten om wat weldoend water over de dijk op het verdorrend land te krijgen... Steek ineens de dijk door!’

Jan stond beteuterd omdat wie hij voor een nieuweling, een bekeerling aanzag, zo ineens een voorsprong op hem nam, en vooraan scheen te willen stappen. Hij kwam voor de dag met wat nog in zijn hoofd speelde uit het handboek van Pater Cathrein S.J.: ‘Een nationaliteit zou niet het recht hebben op zelfstandigheid, enkel een zekere geschiktheid.’

‘Willen we eens bij de kapelaan aankloppen en hem het pleit laten beslechten?’

De kapelaan zat in het lommerhuisje, waar hij de beide jongelui ontving met een serene glimlach. Hij lei het boek dat hij aan 't lezen was neer, sneed voor elk een mooie roomgele roos af en stak ze hun in 't knoopsgat: ‘De toekomst hoort de jeugd.’

‘Ik heb Cathrein niet nodig,’ zei hij, zijn zwarte sluikharen schuddend, ‘ik heb genoeg aan het Evangelie. Neem de parabel van de talenten. Hebt gij vijf talenten ontvangen, dan moet gij er nog vijf bijwinnen, niet vier, maar vijf! Die mensen zijn heiligen die zoveel mogelijk potentialis in werkelijkheid weten om te zetten.

Hier moeten wij logisch durven doorredeneren. Wat is goed? Wat is slecht? Wat is Gods werk? Wat is mensenwerk? Wat wij door geboorte zijn, van onze geboorte af hebben, dat is Gods werk. Wij zijn een volk, wij zijn Vlamingen, wij hebben door

geboorte de Vlaamse nationaliteit, dat is Gods werk. Staatkundig België is willekeurig mensenwerk. Zo dit mensenwerk Gods werk niet schaadt, laat het zijn wat het is. Belet het ons te zijn wat God ons geschapen heeft, drukt het ons Vlaams-zijn dood, dan is het niet alleen ons recht, maar dan is het onze plicht die wanorde om te scheppen tot orde. Het werk Gods staat hemelhoog verheven boven het werk der mensen...

Elke nationaliteit tracht van natuur naar haar beveiliging en volmaking, naar een zelfstandige staatsvorm. Wanneer moet dat gebeuren en hoe? Dàt hangt af van de omstandigheden... Wij moeten het uur van Gods Voorzienigheid afwachten, maar dan bereid zijn om zelf de handen uit de mouwen te steken.

Er wordt gezegd dat, bij de moderne drang naar grotere economische groeperingen, kleine staten niet meer leefbaar zullen zijn. Dat zij, evenals de middenstand tussen kapitaal en proletariaat, tussen de hen omringende machtiger staten zullen doodgedrongen worden... ja, dat weet ik niet... Vlaanderen zou in zo'n geval op natuurlijker wijze bij Holland kunnen aansluiten dan bij Wallonië. Maar sommigen menen dat economische belangen zich daartegen zouden verzetten... ik weet het niet... Wel weet ik, dat in 1815-1830, juist in de tijd van zijn vereniging met Holland, in Vlaanderen een economische hoogbloei werd bereikt. Maar nog eens, dat zijn dingen die we nog verder moeten bestuderen, en die zo'n studie ook dubbel en dwars waard zijn. Een ding staat echter vast: als regel, natuurlijkerwijze, tracht elke nationaliteit, en moét zij trachten, een eigen, zelfstandige staat te zijn. Dat klinkt misschien nog wat vreemd en radicaal, en toch is 't eenvoudig. 't Spreekt eigenlijk vanzelf...'

Jan en Florimond zwegen, sterk onder de indruk, en keken als verloren naar de zon, die, dalend, verdoken zat achter gindse grote notenboom, en zijn wemelende bladerkruin vol lichte zilveren flitsen schoot.

Boven de tuinhaag zagen ze het hoofd van een fietser voortglijden: 't was de gemeentesecretaris, een verwoed duivenmelker, die terugkeerde uit de stad, waar hij de uitslag was gaan vernemen van de grote duivenvluchten. Hij had er ook ander nieuws gehoord! Van verre zag hij de kapelaan in het lommerhuisje zitten, reed door de openstaande poort de pastoriehof binnen en: 'Weet gij welk telegram ik daareven te Antwerpen heb zien aanplakken? Aartshertog Ferdinand, de kroonprins

van Oostenrijk, en de hertogin zijn beiden deze middag door een Serviër vermoord te Serajevo in Bosnië! Een bom gegooid! Ze zeggen in de stad dat daar van alles zou kunnen uit voortvloeien. Niets dat goed is...'

Toen ze weer alleen waren, zei de kapelaan: 'Dat zal wel niets zijn, enkel wat beroering op de Balkan. Maar onderstel nu eens dat de lont aan het buskruit komt en het vuur niet kan worden beperkt. Laten we aanknopen bij onze redenering van daarstraks en onderstellen dat de geschiedenis aan de deur van Vlaanderen kloppen zou... Hoeveel Vlamingen zijn gereed om dit ogenblik, dat het onze is, te erkennen, en het niet te laten ontsnappen? Het uur der volkeren slaat niet alle eeuwen... Artevelde met zijn bond van steden heeft een greep willen doen. Zijn greep was goed, maar hij heeft zijn vingers niet bijeengekregen. Nassau heeft zijn werk maar half gedaan gekregen omwille van de zelfzucht van Holland...

Hadden we één staat kunnen uitmaken, dan hadden we één taal gehad van Duinkerken tot Kiel. Mocht weer het uur voor Vlaanderen slaan, hoevelen hebben de ogen open? Geen honderd, geen vijftig, en wat zouden we overigens met ons onbewust volk kunnen aanvangen! Ellendig...'

Ze namen afscheid. Florimond was juist bijtijds op de Donk voor het avondeten.

Papa zat al aan tafel, in goede luim, en schelde de anderen. Florimond en mijnheer Jordens kwamen bijna gelijktijdig de eetzaal binnen; volgde de gouvernante, een kleine blonde op hoge hakken, voorafgegaan door de vier kleine mannen in de rij, en de laatste van allen stormde mama naar haar plaats, een bundeltje brieven en rekeningen in haar handtasje.

Ook mama beviel het verblijf op de Donk hoe langer hoe meer. De aardappelen waren goedkoop, de slachter had kalfs- en schapenvlees en vroeg de hoogste prijzen niet; melk en boter smaakten lekker en werden geleverd onder de marktprijs, er was een Delhaize op 't dorp die heel genadig rekende...

Papa was in zo'n goede luim - altijd leefde hij er goed van en at appetijtelijk van al de gerechten, doch vandaag leek hij in een bijzonder joviaal humeur.

Paultje nam het gunstig ogenblik te baat om wat te vragen:

'Papa, boven de paardenstal heb ik een schoon duivenkot ontdekt, mag ik smirrels houden?'

‘Wel zeker, mijn beste.’

‘Maar je koopt ze van je eigen spaarcenten!’ merkte mama op.

‘En ik eet de jongen op!’ plaagde papa.

‘Ik krijg een schaapje!’ juichte Aline.

‘En ik mag eenden houden!’ jubelde kleine Ryclof. ‘Marie-José, als jij kippen krijgt, voeren wij samen hennen en eenden, niet waar?’

‘En wat krijgt Florimond?’ vroeg Marie-José.

‘Een motorfiets, als hij in zijn examen slaagt’.

Al de kleintjes gierden het uit van de pret. Ze hoorden de motor van grote broer al ronken.

Mijnheer Jordens, die altijd wat nieuws en wat belangrijks wist, kwam voor de dag met papieren die hij op een hoekje van de zolder had ontdekt: een handvest, eigenhandig door Lodewijk XIV ondertekend, waarbij een betovergrootvader der van Laars tot kolonel in het Franse leger werd bevorderd; en verder een particulier briefje van een van Laar, Hollands gezant te Lissabon, aan een van mama's voorouders, Frans gezant in dezelfde stad, om hem op een avond te gast te nodigen.

Florimond, die tot hier toe zwijgzaam, in gedachten, had toe-geluisterd, deelde toen het nieuws mee van Aartshertog Ferdinand.

Het trof des te meer, daar allen de aartshertogelijke familie kenden. Het jaar tevoren hadden zij de zomer aan zee doorgebracht; einde juni, te Blankenberge, hadden zij de samenhangende villa's Joséphine en Henriette ontruimd, om hoger langs de dijk een andere villa te betrekken, daar beide eerste voor juli besproken waren voor Vorst Ferdinand en zijn gezin.

Gedurende de ganse maand juli hadden zij Aartshertog Ferdinand zien wandelen langs de dijk, in wit strandkostuum, op het hoofd de blauwe Duitse pet, pratend met twee hogere officieren in burgerkleding, terwijl twee vleugeladjudanten volgden op korte afstand.

Voor de villa St. Pierre, bewoond door de van Laars, daalde hij gewoonlijk de trap af om langs het strand voort te wandelen in de richting van Zeebrugge. Daar, bij 't afdalen, ontmoette hij vaak zijn gemalin, die van het strand kwam met haar twee zoontjes, Max en Ernest, hangend elk aan één arm, terwijl haar dochttertje Sophie huppelde aan de hand van haar zuster, gravin Chotek.

In-christelijk ging gans het gezin elke morgen te communie.

En nagenoeg alle dagen zag men ze te vijf uur naar 't lof gaan. Pastoor Belpaire wou hun plaatsen voorbehouden in de kerk. Neen, dat wilden ze niet, ze verlangden onopgemerkt te midden van de andere gasten en het volk te zitten.

Mama hield Aline en Ryclof voor hoe gelukkig zij waren geen prinsen van koninklijken bloede te zijn, doch slechts eenvoudige baronskinderen, die niet moeten sidderen voor bom of dolk of kogel.

‘Als het maar geen andere poppen aan 't dansen brengt,’ opperde mijnheer Jordens, ‘ik heb nog gehoord van een schot dat een lawine in beweging bracht.’

Florimond staarde stil voor zich uit en dacht terug aan het woord van de kapelaan: ‘Misschien slaat ook het uur voor Vlaanderen...’

III

De maand juli, die Florimond, om zijn examen voor te bereiden, thuis mocht doorbrengen, ging voorbij met de spoed die alle wel met werk gevulde dagen doet voorbijvliegen.

Hij stond 's morgens vroeg op, of liever, haalde vroeg zijn boeken te voorschijn, ontstak een sigaret, en deed, liggend in zijn bed, voor het ontbijt al heel wat werk af.

Overdag blokte hij in 't dennenbos, soms alleen, gewoonlijk met Jan Broeckx. En 's avonds, moegewerkt, wandelden ze met zijn tweeën langs de vaart of maakten een fietstochtje naar de omliggende dorpen, praatten, niet meer over hun studies, maar over de feiten van de dag en over Vlaanderen.

De eerste indruk, door de moord van Serajevo gewekt, begon te vervagen, de storm scheen te luwen. De twee idealisten geloofden niet meer aan de mogelijkheid van een oorlog. Wel doken er nog onheilspellende berichten op in de bladen. Doch was het in de twintigste eeuw nog denkbaar dat men, om verdoken handelsnijd en financiersbelangen, massa's boeren en werklieden vol haat tegen elkander in 't geweer zou kunnen jagen? Zover kon het niet komen. De diplomaten waren er om papieren bedreigingen met papieren schermen af te weren. België

bleef in elk geval buiten de brand, België was onzijdig, en zijn onzijdigheid werd beschermd door vijf grote mogendheden.

Neen, neen... Een heetgebakerde Serviër gooit een Oostenrijkse keizersachterkleinneef omver met handbommen... Zouden daarom de Vlaamse boeren van achter de ploeg worden gehaald om andere boeren te vermoorden? Gekheid! het onweer zou wel afdrijven.

En toch brak het uit, en nog wel het eerst over België. En alles ging met zulke bliksemplotse snelheid. Mobilisatie, ultimatum, oorlog!

Einde juli was Florimond naar Namen teruggekeerd om er zijn examen af te leggen, wat enkele dagen in beslag zou nemen. Hij slaagde met onderscheiding en kwam dan ook op 4 augustus per motorfiets naar huis gereden.

't Was de dag van de Duitse inval in België.

Florimond reed door opgeschrikte dorpen en stadjes, waar de mensen, met verstomming geslagen, bij elkander hulp en steun en een hoopvol woord zochten en niet vonden. De moeders van de opgeroepen soldaten weenden en de krantenventers werden overal bestormd. Brussel hing vol vlaggen, en schreeuwers, die niet moesten oprukken, riepen zich schor: 'A bas l'Allemagne!' Aan al de muren hingen plakaten die de jonge, niet-dienst-plichtige mannen aanspoorden dienst te nemen als vrijwilliger.

Op zijn tocht vond Florimond dikwijls de slagbomen gesloten, terwijl treinen vol met opgeroepen soldaten, op weg naar Luik, voorbijreden. De boerenjongens, die nog aan geen oorlog wilden geloven, vloekten dat het nu het ogenblik niet was om ze van het veld weg te halen: de oogst nog niet binnen, werk in overvloed, handen te kort... en nu die onzinnige manoeuvres.

Te Laardonk, aan het gemeentehuis, verzocht men hem af te stappen en even als tolk te fungeren. Het dorp stond overhoop: er werden drieduizend grenadiers ingekwartierd. De officieren verstonden geen woord Vlaams, de burgemeester geen woord Frans, er heerste misverstand op misverstand. De gemeentesecretaris, die alles beredderen moest, kon niet overal tegelijk zijn. En als de officieren de rug hadden gekeerd, werd de man nog bars toegesnauwd door een half dozijn foeriers, die voor de inkwartiering hadden te zorgen en met hun mannen en paarden niet wisten waar te blijven.

Verontwaardigd hoorde Florimond een onberaden luitenant

die een hoge borst zette bij het lezen van de laatste berichten: ‘La Belgique aura l'honneur d'être le bouclier de la France!’

Vaderlandsliefde!

Het huis van Jan Broeckx voorbijrijden kon Florimond niet. Hij stopte, stak even het hoofd binnen:

‘Dag, moederke Broeckx, waar is Jan?’

Toke zat neer met een zucht, en begon stil te schreien in haar voorschoot: ‘Dat was nu haar hartenkind, de jongen waarvoor zij zoveel gedaan had; het brood gespaard uit haar mond, hem vertroeteld, alles opgeofferd om hem te laten studeren, opdat er iets uit hem zou groeien. Ik was er zo fier op... en nu, dat luistert naar niets... met een zotte kop... al die gazetten... de koning en de ministers... de koning, ja, nu kent hij de Vlamingen: “Vlamingen, gedenkt de Guldensporenslag!” als hij ze nodig heeft om voor hem te vechten... en als Jan dan nog verplicht was gelijk zovele sukkelaars... maar 'k heb hem vrijgekocht... voor zestienhonderd frank. Denkt gij dat het niets is, mijnheer Florimond, voor mensen zoals wij... dat luistert naar niets... naar geen vader of geen moeder...’

‘Wat is er dan gebeurd, moeder Broeckx?’

‘Hij is gisteren naar de stad gegaan, om zich te melden als vrijwilliger en hij is niet teruggekeerd. Als hij maar terugkwam... terugkwam... hij heeft me veel verdriet aangedaan, maar ik zou hem alles vergeven...’

Die mededeling ging Florimond recht naar het hart. Jan was al weg! Gedurende de ganse rit had het offervaardig idealisme in zijn slapen gebonsd: al die jongens gingen naar de grens om er te lijden, te strijden, te sterven misschien, voor een rechtvaardige zaak. Want mocht al het overige van de oorlogsverschijnselen duister blijven in zijn oorsprong, in zijn ontwikkeling, één zaak scheen hem volkomen duidelijk: Duitsland had niet het recht de Belgische onzijdigheid te schenden. Wie de Belgische strijd meestreed, streed voor een heilige zaak. En Jan was al weg! Nu zou hij zich zeker bij Jan vervoegen. Hij was oud en sterk genoeg, kon thuis best gemist worden...

Op de Donk werd hij met ongemene vreugde ontvangen. Niet om zijn welgeslaagd examen, daarvan werd slechts even gerept. Maar om al de drukte die de inkwartiering op 't kasteel bracht. Ze klampten zich allen aan hem vast. Papa was helemaal de kluts kwijt. Ze waren al ongerust over zijn lang uitblijven; nu

zouden ze hulp hebben. De stallen stonden vol paarden; langs de dreef, aan elke boom, blaften honden, voor mitrailleurskarretjes gespannen; in de beukenronde gaapten twaalf veldkanonnen. Kanonnières liepen met emmers water voor hun paarden; oppassers droegen koffertjes de trap op naar de logeerkamers van de officieren, andere soldaten sleurden met bussels hooi en stro.

‘En waar is mijnheer Jordens?’

‘Die oude gek heeft ons in de steek gelaten, vind je dat mooi?’

‘Waar is hij dan?’

‘Als vrijwilliger opgetrokken,’ zei papa, ‘op zijn leeftijd!’

‘En ik...,’ zei Florimond, maar zijn stem stokte, ‘ik wou u de toelating vragen om ook te mogen gaan!’

Papa werd bleek, mama vloog hem om de hals en weende: ‘Chéri! Chéri! dat hebben we aan u toch niet verdiend!’ Aline en Ryclof en Marie-José weenden mee in koor. Paultje alleen bleef op een afstand, deels uit bewondering voor grote broer, die mee in 't vuur wilde, deels uit verwondering over het ongewone lief-desbetoon van mama voor Florimond.

Maar papa, tegenover anderen zo zwak, zo bang toegevend, zette tegenover Florimond een ernstig gezicht en sprak met gezag en bevel: ‘Neen, nooit krijg je mijn toestemming. Ik ben altijd veel te goed geweest dan dat je mij dat zou aandoen.’ Toen braken de tranen uit, de tranen van de zwakkeling: ‘Heb toch medelijden met ons, met mij, met mama, met je kleine broers en zusters, met Marie-José... 't Is oorlog, de Duitsers komen... wat zal er van ons geworden?’ En papa ging zich schuw opsluiten in zijn fumoir.

Florimond deed die nacht geen oog toe. De avondbladen spraken van duizenden en duizenden vrijwilligers. En hij, als minderjarige, kon zonder geschreven toestemming van vader niet optrekken.

Wat hem 's anderendaags enige rust bracht, was het klare, kalme woord van de kapelaan: ‘De gehoorzaamheid aan zijn ouders is voor kind en jongeling de eerste plicht.’ En dan, ja, mijnheer Jordens werd overal gemist, papa zat stil in zijn fumoir, hulpeloos, onbekwaam een steun te zijn. Mama, de kleinen en de dienstboden, 't bouwde allemaal op Florimond.

In de voormiddag kwam daarbij de kolonel met de vraag of Florimond niet wou optreden als ‘agent de liaison’ tussen het gemeentebestuur en het nabijgelegen fort. Op 't gemeentehuis

konden ze geen licht schieten met de Walen en de verfranste officieren.

Florimond was blij te kunnen 'dienen'.

Werk kreeg hij genoeg.

De eerstvolgende morgen moest hij de klokken laten luiden en al de mannen van zestien tot zestig jaar met kapmes en houweel naar 't bos sturen om er hout te hakken onder toezicht van een genieofficier.

Dag aan dag moest hij voor inkwartiering zorgen, als tolk optreden wanneer er een hoeve te slechten viel, of fietsen en paarden op te eisen.

Aangenaam was het stieltje niet. In 't begin gehoorzaamden de mensen als gebroken. Naderhand begonnen zij te morren over de nutteloze verwoesting, die geldverbrasserij op grote schaal. 'De gazet schrijft toch alle dagen dat de forten rond Luik standhouden, dat Antwerpen oninneembaar is - waarom dan al die prikkeldraad spannen?'

'En die vlag op de toren! Dat is zeker om de Engelsman de weg te wijzen? Wanneer komt die nu?'

'De Duitser kan Antwerpen niet innemen!' orakelde de Antichrist, bij een rustpoos onder het houthakken.

De verzoening was nog niet genoeg bezonken, de Roervogel moest natuurlijk van de tegenovergestelde mening zijn: 'Ik zeg dat hij Antwerpen zal kraken als een noot!'

'Hij zal zijn broek wel scheuren aan de prikkeldraad!'

'Maar met of zonder gescheurde broek toch doordraven naar de Meir!'

Ja, komische tonelen konden te Laardonk moeilijk uitblijven en, in die beroerde dagen, brachten zij lach en verlichting.

Dagelijks kwamen de uitgezette wachten met een rij verdachten naar 't gemeentehuis. Een oud ventje, dat 's morgens als naar gewoonte naar de vroegmis wilde - zo'n oud mens en zo vroeg opstaan! - verdacht! Een vrouw die 's avonds laat met een lantaarn naar haar geitenstal liep... signalen met rood en groen licht!... Meer dan verdacht... Men sprak van krijgsraad en kogel.

Florimond moest telkens burgemeester en secretaris, die lachten dat ze schokten, tot bedaren brengen - en aan de andere kant de al te ijverige wachten ervan overtuigen dat ze die mensen gerust konden laten gaan: dat het echte goede Laardonkenaars, geen Duitse spionnen waren.

IV

Brussel werd bezet, de slag bij de Marne beveiligde Parijs, de Duitsers begonnen zich in te graven.

Het nieuws van de oorlog was eraf, de krijgskans scheen aan beide kanten gelijk te wegen en het werd een bevangende obsessie: wanneer en hoe zal er aan die oorlog een einde komen?

De mensen klaagden hoe langer hoe erger. Niets werd ontzien. Alles verwoest. De soldaten stalen de eieren uit de kippen-nesten en de appels uit de boomgaard, de paarden knaagden de schors van de jonge boompjes...

‘Al wat wij nemen, moet ge aan de Duitsers niet meer afstaan,’ antwoordden de piotten, die van de uitvallen terugkeerden, ‘want die komen toch!’

Toch waar? Zouden de Duitsers Antwerpen niet met rust laten?

Ook Florimond was van zijn eerste koorts bekomen. Hij las geen dagbladen meer en dat gaf hem rust. Te lang had hij zich blindgestaard op de blokletters: ‘Les forts de Liège tiennent tou-jours!’ als het achteraf bleek, dat ze al een hele tijd waren gevallen; zulke onmogelijke onzin werd op evangelietoon uitgekraamd, de pers zwolg in aantijging en ophitsing, zodat Florimond van alle dagbladgeschrijf de brui gaf.

Nu begon hij ook meer te overwegen, zich een denkbeeld te vormen van de oorsprong en de oorzaken van deze wereldbrand; op een namiddag toen hij de kapelaan, met de stoel op de arm, van een berechting zag terugkeren, ging hij met hem mee, en polste hem om zijn verhelderende mening te kennen.

‘Kom,’ zei de kapelaan, ‘dat zullen we best op een stille kamer bepraten.’

Op zijn kamer, na een pijp te hebben opgestoken, scheen hij zijn gedachten te verzamelen, ging languit in de zetel bij het open venster liggen en sprak voor zich uit:

‘De oorzaken van deze oorlog! Verre en diepe zijn er natuurlijk genoeg. Homo homini lupus... Natio nationi lupior... Maar naaste oorzaken?’

Voor zover ik oordelen kan: de te plotse, te geweldige ontwikkeling tot economische grootmacht van Duitsland sinds 1870. Vandaar overmoed, drieste grootdoenerij en grootsprekerij,

machtige militaristische partij in de hogere Pruisische kringen; economische naijver in Engeland, dat zich ook als eerste macht ter zee bedreigd voelt; de eeuwenoude Franse vijandschap, de verbeterde revanchezucht; de panslavische drijfverijen van Rusland op de Balkan, het krakelen der verschillende nationaliteiten in de Donaumonarchie... Ja, nu het toch zo ver is, schijnt het wel heel logisch in zijn werk te zijn gegaan, en verwonderen we ons dat niemands ogen geopend waren, dat niemand die donderwolken zich opstapelen zag. Maar de vredezon scheen zo lachend... Ja, het wederzijds wantrouwen schijnt wel het ergst de atmosfeer te hebben bezwangerd. Wat mij vooralsnog het meest verwondert, is het al te drieste optreden van Oostenrijk tegenover Servië Dat was letterlijk met vuur spelen. Is het ultimatum uit te leggen door de eerste opwelling van verontwaardiging bij de afschuwelijke moord van Serajevo? Of had Duitsland hier de hand in 't spel? Maar eens die fout bedreven, moest het op rolletjes gaan. Rusland kon Servië niet in de steek laten, Duitsland stond bij Oostenrijk, Frankrijk had een verbond met Rusland, Engeland zou zeker niet met gekruiste armen toezien dat Duitsland Frankrijk vertrapte en steeds maar sterker uitgroeide.

Nu, Duitsland schijnt voor oorlog niet bang te zijn geweest. Had de Duitse keizer werkelijk gewild, dan had hij, mijns dunkens, ditmaal de brand wel kunnen vermijden. Doch in Duitse kringen schijnt wel de mening te hebben postgevat dat het vroeg of laat toch tot een oorlog komen moest, en was dit lot onafwendbaar, dan liever nu, nu voor Duitsland de kansen schoon bleken: het eigen leger marsvaardig, aanvals- en verdedigings-plannen klaar, heel het land vol vertrouwen - de vijanden minder goed bereid, kampend met binnenlandse moeilijkheden. Heeft ook Wilhelm, die toch lange jaren als vredeskeizer werd geroemd, zich ten slotte die mening, gegrond of ongegrond, laten opdringen? In elk geval, mij dunkt dat hij niet heeft gedaan wat hij kon om de oorlog te verhinderen. Hij heeft niet gearzeld om de rol van oorlogskeizer over te nemen, en zijn weluitgerust leger ook eens tot wat anders te gebruiken dan tot parade... Misschien zijn wij thans geneigd over Duitsland en zijn keizer een partijdig oordeel te strijken. Eerst de toekomst zal klaarheid brengen over de achtergrond van deze wereldbrand... Zolang de christelijke geest niet méér doordringt in de betrekkingen

tussen de naties, zullen er immer van tijd tot tijd oorlogen uitbreken.’

‘En de afloop, mijnheer de kapelaan?’

‘Die kent God alleen. En Diens wegen zijn wonderbaar.’

Ze zaten een wijl zwijgend tegenover elkander. Toen vroeg Florimond aarzelend:

‘En wat wordt er van Vlaanderen bij dit alles?’

‘Ja, Vlaanderen!... Ik zie de gebeurtenissen nog niet klaar. Is het thans het ogenblik om voor Vlaanderen een actie op touw te zetten? Ik weet het niet... Wat zullen de Polen doen, die aan het Russische front tegenover mekaar staan? En de Ieren in het Engels leger? En de Slavische volkeren in Oostenrijk, zullen die met hart en ziel tegen de Serviërs vechten? En de stamfiere, goed georganiseerde Tsjechen?... En nochtans zijn het de kanonnen die de grenzen zullen verzetten en nieuwe nationaliteiten doen opstaan. Zal Vlaanderen mede uitverkoren zijn? Ik kan 't me haast niet voorstellen. Wat me droef te moede stemt, is dat België thans in de armen ligt geworpen van Frankrijk, Vlaanderens eeuwenoude vijand. Zal Vlaanderen zijn ziel weten te verdedigen tegen de oprukkende, overmachtige invloed? Want, zo Duitsland verslagen wordt, zo Frankrijk wint, zullen mede de franskiljons over Vlaanderen victorie roepen. Krijgt Duitsland de overhand, dan is er voor Vlaanderen al even weinig goeds te verwachten, omdat Vlaanderen in België ligt. Slechts van een vrede door vergelijk kunnen de Vlamingen wat verhoppen, dunkt mij, en dan zullen ze wel op hun zaak dienen te passen... Tot nog toe hoor ik nergens een Vlaamse haan kraaien. Niemand schijnt nog enig licht te zien. Laten we wachten en bidden om klaarheid en moed!’

In de vroege maneschijn ging Florimond naar huis. Vleermuizen fladderden in nukkige arabesken tegen de lichte hemel. Voor hun deur zaten de mensen hun avondpijpje te roken en vaak klonk de vraag: ‘Geen nieuws, meneer Florimond?’

In de kasteeldreef stonden mitrailleurs en ook een groepje piotten gereed ten uittocht. Waarheen? Niemand wist het.

Florimond groette verlegen-beleefd naar rechts en naar links.

Plots klonk het bitsig uit een groep:

‘Ge moet zo niet salueren, jongen! 't Was beter dat ge ons een handje kwaamt toesteken. Wat zoudt ge een schone piot zijn! Zijt ge bang van 't geweer?’

Te midden van lachende stemmen sprak een ander:

‘Hij gaat door en zegt niets. Ja, zo'n volk dat verstaat geen Vlaams.’

‘En als zo'n volk in 't leger komt, worden ze toch ergens in een bureauke gestoken, en moet een andere jongen, die er veilig zat, om hunnentwil gaan vechten... Nee, nee, beter dat ze wegblijven.’

En het scheen Florimond of er werd in zijn hart gewoeld met een mes.

Tweede hoofdstuk

Op de dool

I

De eerste dinsdag van oktober werd Florimond, na een drukke nanoen, tegen de avond per telefoon door de kolonel op het fort ontboden.

De kanonnen braakten geweldig uit de richting van Mechelen. Troepen voetvolk en mitrailleurs trokken rumoerig door het dorp en kruisten kleine groepjes ruiters en een hele batterijen-groep kanonnen en kanonniers. Er was iets gaande, maar wat? De wildste geruchten liepen weer als 'n vuurtje voort onder de Laar-donkenaars: Holland had een Duits legerkorps doorgelaten en dit was al het stadje Breda binnengerukt! Lier stond in brand! Of ten minste het Lierse stadhuis, waarop een brandgranaat was ingeslagen. 's Kusters zonen waren toen met een verrekijker de toren ingeklommen en hadden het Lierse stadhuis ongedeerd zien staan, tot grote geruststelling van hun dorpsgenoten. De boeren die op het veld werkten legden soms het oor tegen de grond en hoorden dan het gedaver en het gedreun van de kanonnen zo duidelijk, zo dichtbij, dat het hun scheen of eskadrons van duizenden ruiters enkele passen verder voorbijrenden.

Op het fort wachtten officieren en manschappen angstig op mededelingen en bevelen.

Voornaam, koelbloedig, doch met een lichte trilling in de stem, sprak de kolonel tot Florimond: 'Mijn beste jonge heer, ik dank u van ganser harte voor de diensten die gij aan het leger en aan de gemeente hebt bewezen. De laatste tijdingen zijn slecht: in bijzonderheden kan ik niet treden. Ik mag het fort niet meer verlaten. Wil uw goede ouders mijn beste dank betuigen voor de voorkomende en gulle gastvrijheid die ik op de Donk heb genoten... Draal nu niet langer. Laat thuis ieder vlug zijn pakje maken en klaar staan om te vertrekken. Meer dan waarschijnlijk

zal ik, eer het één uur verder is, bevel moeten geven aan al de inwoners de gemeente vóór middernacht te ontruimen. Gij hebt uw fiets bij u... Wilt ge mij 't genoeg doen, na uw huisgenoten te hebben verwittigd, ook vertrouwelijk burgemeester, onderwijzer en notaris op het nieuws voor te bereiden: die brave heren hebben me steeds naar hun beste weten en kunnen bijgestaan.'

Een handdruk ten afscheid en Florimond vloog als een pijl naar huis toe.

Papa verloor zijn bezinning en wou zijn zoon, zijn steun, beletten verder te rijden - doch mama nam het stuur over, zei dat ze 't had verwacht, en schelde al de knechten en meiden om elk zijn taak op te leggen: 'Op een paar uur zijn we klaar,' zei ze.

Florimond gewetensvol het dorp in. Hij dacht niet aan de oorlogsgebeurtenissen die voor de deur mochten staan - was de val van Antwerpen mogelijk, meenden de Duitsers het ernstig of was het maar een demonstratie? - doch aan de mensen van Laardonk, die klaar moesten zijn om op tijd en stond de brand te ontspringen.

De burgemeester wist al van de vlag en was er op zijn eentje van doorgeritst; moeder Broeckx en Jans stiefvader insgelijks. Ten huize van de onderwijzer trof hij de notaris, die van Antwerpen kwam met goed nieuws. Hij was bij de staf geweest, bij de grote staf, en wist dus alles heel precies. 'De Duitsers waren terug over de Nete geslagen - Antwerpen was on-in-neembaar!' - en hij had er een goeie op gepakt. Daar kwam nu Florimond met het nuchtere nieuws: dat ze maar aanstonds hun pakje moesten maken.

De onderwijzer, mitsgaders zijn zeven dochters, geloofden in het woord van de kolonel, waarop heftig de notaris uitviel: 'Wat weet de kolonel daarvan, die heeft maar zijn bevelen te ontvangen; ik kom van de staf, van de grote staf... en gijlie moogt allemaal doen wat ge wilt, moi je reste!'

Toen kwam een onderofficier van het geniekorps aankloppen met het officieel bevel - bevel van de commandant van 't fort - dat te middernacht gans het dorp moest ontruimd zijn.

Met het vallen van de duisternis daverde steeds dichterbij het gebulder der kanonnen, als het steeds luider-dreunend gebrul van naderende dronken monsters. Immer en immer werd er sperdraad aangevoerd, die aan alle kanten geniesoldaten bezig waren te spannen. Tot op 't laatste ogenblik ging men verwoed

voort met hoeven te slechten, bossen te slopen. Loopgraven werden gedolven in vierdubbele kring om het fort - en ook een compagnie van de oudere grenadiers kreeg bevel op te marcheren en buiten de kring van de forten post te vatten bij een brug te Grobbendonk. Menigee van die oude 'jassen' schreide als een kind, niet op straat of in 't gelid, maar binnenshuis, met de mensen waar hij ingekwartierd lag; die mensen die, ook met een bedrukt hart, al hun kostbaarheden en een weinig linnen in pakjes bonden, afreizengereed, en hun groot en klein vee voeder voorsmeten voor enkele dagen. De vertrekkende dorpingen lieten hun deuren los en open - ja, nog steeds waren er soldaten gehuisvest - schoven hun pak aan een stok over de schouder, keken nog eens weemoedig om naar have en goed, en gingen mee met de grote karavaan, die voortwikkelde noordwaarts naar het gastvrije Nederland toe. Want uit al de huizen kwamen mannen, vrouwen en kinderen, met pakken, fietsen en kruiwagens; uit alle wegeltjes schoten mensengroepen toe en hondenkarren en, waar de paarden niet door de militairen waren opgeëist, huifkarren en marktwagens waarop de oude mensen zaten en de kleine kinderen.

't Was een lichte maannacht, koel doch niet kil. De glans van de sterren werd verdoofd door het lichten van de kanonnen ten zuiden.

'Hoor!' zei de schoolmeester, die te midden van zijn zeven dochters aan 't hoofd van de Laardonkse karavaan stapte: 'Hoor! Het fort van Kessel begint ook al te schieten!'

'Zou het?' antwoordde de notarismeid, die na lang pramen de notaris toch had meegekregen, 'wat zegt ge nu van uw grote staf?'

Even buiten het dorp stond een schildwacht die, als een Romeinse legioensoldaat, tot het laatst zijn plicht wilde vervullen en alle paspoorten nakeek. Dat gaf een hele stremming.

Daar kwam nu ook de Antichrist en voegde zich bij de hoop. Hij had zijn paardje ingespannen en op de wagen geladen al wat erop kon: meubels, beddengoed, potten en pannen. Tussen de wielen, onder de as, bengelde de bak met konijnen en de kevie met het kanarievogeltje. Zijn sukkelachtige vrouw en zijn mooie Tine droegen beurtelings 't kleine broertje. Fons hield het leizeel; de Antichrist steunde piëteitvol zijn oud moederke, dat nog tamelijk wel ter been was, terwijl zijn oude schoonmoeder boven op de wagen zat, vastgebonden opdat ze niet zou vallen.

Duwend aan een stootwagen kwam ook de boer uit de ‘Vogelenzang’ achterna, een weduwnaar met negen kinderen tussen vier en veertien jaar die hij, om er geen enkel te verliezen, alle negen met een touw aan mekaar had gebonden.

Bij de kasteeldreef sloten zich aan: de baron, gehuld in een wintermantel met doffe knopen, met op het hoofd een bruine autopet en aan de hand een klein valiesje; mevrouw, Florimond, Marie-José, Paultje, allen met een fiets aan de hand, het stuur met pakken beladen. Al hun paarden en hun beide auto's waren door het leger opgeëist. Een kindermeid duwde het wagentje voort waarin kleine Aline en Ryclof zaten, terwijl een andere meid een geit bij een touw hield. Kleine Aline leed aan de maag, en moest altijd geitenmelk, van dezelfde geit, drinken. Achteraan sjouwden een half dozijn knechten en meiden met zware pakken en valiezen.

Het weer bleef schoon en de maannacht klaar, doch na een paar uren gaans stootten ze op echte mensenmassa's. Nooit hadden de wegen zoveel te slikken gekregen: aan de kruispunten moesten de vluchtelingen soms een half uur lang staan wachten. Ze vorderden heel langzaam.

Tegen de morgen trokken ze door een rustig dorpje, waar het alarm niet wilde inslaan. De koster, gereedstaand om de kerk te gaan openluiden, duwde het venster open en herkende onder de hoop zijn oud-schoolmakker, de schoolmeester van Laardonk:

‘Hela, Fons! Hebben ze er bij u de schrik al in?’

‘Bij ons wel, ja, komt ge nog niet mee?’

‘Wij gaan straks op ons gemak bij klare dag. Hebt ge soms lust in een borrel Hulstkamp?’

‘Niet plagen, man! Denkt ge misschien dat we naar Holland gaan om een snaps?’

‘Niet misverstaan, Fons! Hier is 't beestje, zie!’ en de koster zwaaide triomfantelijk een wit kruikje: ‘Kom binnen! Mijn vrouw zal koffie zetten voor de juffrouwen.’

Enkele passen verder vond de familie van Laar een onderkomen in een landelijke herberg die vroeg opendeed en waar ze konden ontbijten.

Florimond overlegde en praatte met mama; de kleintjes, ook Maire-José en Paultje, legden hun kopje op tafel en sliepen in een ommezien; papa zweeg en staaarde door het venster.

Onder de kastanjeboom voederde de Antichrist zijn paardje,

met zijn lierenaar roggebrood snijdend in de haverbak. Hij had de twee oudjes in een huis aan de overkant gebracht, waar de deur openstond en in de haard een open vuur brandde van turf en dennenhout, om hun stramgeworden leden te verwarmen. Plots kwam er weer een paniek overgewaaid - de fortten schoten geweldig, de lucht hing vol kruitdamp en de mare liep dat de Duitser doorbrak.

Iedereen sloeg weer op de vlucht.

Toen de herbergier met zijn huishouden ook aanstalten maakte om op te kramen en te sluiten, moesten de van Laars eveneens opstappen. De kinderen, na het warme eten en de rust, hoe kort ook, opgewekt, nu het zo licht en zonnhelder werd over al dit wonderlijk gebeuren, liepen opnieuw lustig mede.

En het ging weer langzaam voort, terwijl de kanonnen bromden, met de bonte eindeloos-lang zich uitstrekkende stoet, tot ze tegen de middag met de massa over de grens geraakten, waar Florimond ergens in een afgelegen huis een hooizolder en drie kamers huren kon voor de nacht.

II

In Ossendrecht vond Florimond 's anderendaags voor gans de familie een gerieflijk onderkomen op een groot pachthof bij een herenboer.

Daar vernamen ze de volgende dagen het nieuws van Antwerpens val en de terugtocht van 't Belgisch leger tot op de IJzer.

't Duurde echter niet lang of, zoals zij gekomen waren, keerden de meeste vluchtelingen met pak en zak, karren en huisraad, terug de grens over naar hun eigen haardstede.

De Antichrist had het spel ingezet; reeds de derde of vierde dag was die met het kriecken van de morgen opgetrokken, met zijn vrouw, zijn Tine en 't kleine broertje en de twee oudjes. Fons beloofde aan de baron dat hij mede op 't kasteel een oog zou houden.

De Roervogel stond nog in beraad. Joost was natuurlijk ongeduldig om zijn Tine te volgen, doch daar stak de Roervogel een stokje voor. Dit korte uitstel was oorzaak dat Joosts leven een

heel andere koers nam. Heel en al toevallig kwam hij te weten dat ergens voor een Belgisch ministerie een bediende gezocht werd die niet als dienstplichtig kon opgeroepen worden. Dit was 'n buitenkansje voor de manke pikkelaar, die gaarne 'de wereld eens wilde zien' en tevens zijn kleine wrok tegen zijn vader wou uitwerken. Met een ministerieambtenaar stak hij over naar Le Havre, in 't vooruitzicht dat de oorlog ten hoogste nog een paar maanden kon duren en na een lange brief voor zijn Tine te hebben meegegeven met een van de zeven dochters van de terugreizende onderwijzer.

Baron van Laar, onder de indruk van het relaas der eerste Duitse gruwelen, was tot geen terugkeren te bewegen. Alle mogelijke en onmogelijke verhalen hingen nog in zijn hoofd: de moffen stelden de burgerlijke bevolking in rijen en fusilleerden iedere vijfde man; ze hakten kleine kinderen de handen af, nagelden mensen met de tong aan de tafel... En hoe schandelijk gingen ze te werk met 't vrouwvolk, jong en oud! En al de jonge mannen werden een voor een uit de familiekring gehaald, in feldgrau onder de pinhelm gestoken, ingelijfd, 'Vorwärts!' en ze marcheerden mee 'nach Paris!' Hoe zou hij zijn huisgezin aan zulke wreedheden willen blootstellen: zijn dochttertje geschoffeerd, zijn grote jongen in de rangen van de Pruis! Hij verkocht uit de hand een hoeve, die hij in Noord-Brabant bezat, om zonder zich te zeer te bekrimpen te kunnen leven. Doch toen ook Kerstmis voorbijging zonder merkbare veranderingen te brengen in de oorlogstoestand, toen het Duitse leger zich op alle fronten had ingegraven, begonnen van lieverlede verveling en heimwee ook hem te kwellen.

Vele welgestelde lui verkozen zich in het gastvrije Holland vast te zetten, buiten gevaar, totdat de troebele tijden gans zouden opgeklaard zijn. Daartoe kon Baron van Laar niet besluiten. Hij was van Laardonk nu al de laatste; de pastoor had ook lang met schrik gezeten, doch toen uit Mechelen het bevel kwam dat de priesters niet langer van hun parochie mochten wegblijven, was hij gegaan. De kapelaan had slechts twee nachten buiten de parochie geslapen: die was niet eens tot aan de grens geweest.

Ze stuurden een knecht per fiets naar Laardonk, niet om eens te gaan kijken, maar om er een volle week te blijven. Hij kwam terug met de tijding dat niemand er door de Duitsers werd gestoord, dat alles er zo kalm mogelijk toeging en eenieder met

rust en vrede werd gelaten. Toen was er geen houden of binden meer aan, ze wilden allen terug. Alleen Florimond, om zijn vader te gehoorzamen, zou in Holland blijven. Hij mocht de wolf niet in de muil lopen en zich er niet aan blootstellen door de Duitsers in hun leger te worden ingelijfd.

‘Maar papa, als gij nu toch weggaat, mag ik dan niet naar het Belgisch leger oversteken, zoals ik u reeds gevraagd heb?’

Weer schoot paps uit zijn schuwe, onzelfstandige houding om met vaderlijk gezag te gebieden: ‘Ik wil dat gij hier blijft; ik verbied u naar het leger te gaan. Op dat punt zult gij mij gehoorzamen. Is dat wel verstaan?’

En toen, op Driekoningendag, Florimond gans zijn familie naar 't station bracht, werd hem de les een derde en laatste maal op het hart gedrukt.

Nu zat Florimond alleen. Alle dagen lieten de bladen een telkens langere oorlog voorzien, en hij, jong, sterk en geestdriftig, moest zijn tijd in nietsdoen verbeuzelen, voor land en volk een onnutte knecht.

Zijn vader had hem, bij zijn vertrek, ruimschoots van geld voorzien, en, om zijn daadvaardigheid bot te vieren, reisde Florimond gans Holland door, bezocht stad en dorp, musea, bibliotheken en scholen, sloopstimmerwerken, mijn- en waterbouwwerken, grote handelshuizen en modern-geïnstalleerde fabrieken. En, zoals hij vroeger Vlaanderen, Zuid-Nederland had ontdekt, zo ontdekte hij thans Noord-Nederland, met zijn rijke en rijpe cultuur, zijn overbeschaving zelfs. Hij stond ontsteld over de schatten van kunst en geleerdheid, waaruit Vlaanderen, bij het opbouwen van zijn eigen beschaving, maar te putten had. Wat een sterke ruggensteun! Aldra had hij op zijn kamertje een hele bibliotheek Nederlandse werken die hij in de lange winteravonden uitlas.

Dan was daar ook de wekelijkse brief van Jan Broeckx. Joost, de ‘manke pikkelaar’, had vanuit Le Havre Jans adres ontdekt en aanstonds de weg opengemaakt tot de briefwisseling tussen de twee vrienden.

Uit die brieven waaide zo'n heel andere geest dan Florimond had verwacht. Hemelsver scheen de doorleefde werkelijkheid van het gedroomde ideaal af te staan.

Jan Broeckx had zijn opleiding voor 't leger ontvangen te Mechelen; na een drittijd van vier weken werd hij 't vuur inge-

stuurd. De jammerlijke aftocht uit Antwerpen, met al zijn ellende en vermoeienis, verhaalde hij in 't lang en in 't breed. Te Zelzate, op de grens, had hij met twee makkers in beraad gestaan of zij niet de wapens zouden neerleggen en zich laten interneren. ‘Waartoe diende de weerstand van 't kleine België tegen de machtige Duitse reus? Waarom zich offeren voor anderen? Waren de Duitse pinhelmen, die Pommerse boerenjongens of Westfaalse Landstormmannen werkelijk de vijanden? En die bruine Marokkanen en halfwilde Senegalezen van 't Franse leger werkelijk de stut en de steun van de westerse beschaving?’ 't Had aan een zijden draadje gehangen. Doch na een stevig maal en een paar uren rust had hijzelf zijn makkers opgebeurd, en waren ze moedig opgestapt.

Daarna was de slag aan de IJzer begonnen in al zijn barre akeligheid. Zonder schoeisel, zonder voldoende kleding of bevoorrading, dagen en dagen steeds maar de telkens opnieuw opschietende aanvallen der dichte Duitse gelederen afweren, tot eindelijk hulptroepen opdaagden en het water van de sluizen van Nieuwpoort de Duitsers de weg afsneed.

Toen kwamen winter en koude, de loopgravenoorlog met zijn verveling en zijn eindeloos-lange nachten op de voorposten.

Nergens de geestdriftige aanmaning die Florimond van zijn vriend verwachtte: ‘Kom bij ons, kom ons leven en lijden delen, wij strijden voor recht en eer...’ 't Klonk zo heel anders: ‘Wist ge hoe blij ik ben dat gij, mijn vriend, veilig in 't rustige Holland vertoeft! Wij zitten hier als opgejaagd wild, als ratten in holen, en strijden... weten we nog waarvoor? Want als wij, Vlamingen, ten prijze van hoevele opofferingen, België's bestaan zullen gered hebben, wat zal België voor Vlaanderen doen? Rechtsherstel schenken? Laten wij daarover geen illusies maken. Onze jongens worden hier het vuur ingejaagd door oversten die weigeren hun taal te leren. Als paarden het hu! en het hou!, leren zij de commando's aan, waarop zij de dood in moeten. Zelfs nu wil men van hogerhand het rampzalige van dit stelsel niet inzien. Doch er komt verzet. Ik weet van een peloton dat rechtsomkeer maakte toen de Waalse onderluitenant zijn mannen wilde aandrijven met een “En avant, sales flamins!” Misprezen tot in de dood...

Ik ga misschien te ver, waarschijnlijk is het voor u daarginds gans onmogelijk u in onze toestand als Vlaamse soldaten in te denken, ons lijden en onze wrok te beseffen...’

De brieven van Jan Broeckx hadden de tegenovergestelde uitwerking van wat de opsteller vermoedde. Verre van te worden afgeschrikt, voelde Florimond zich steeds sterker getrokken om vaders gebod te overtreden - hij was toch geen kind meer - en achter de IJzer te gaan meestrijden. Niet alleen werd daar België's goed recht verdedigd tegenover de buitenlandse aanvaller, wellicht zou daarginder een crisis uitbreken die een einde zou maken aan 't Belgisch onrecht tegenover Vlaanderen.

Overall werd geschermd met de leuzen: Voor het zelfbeschikkingsrecht der kleine volkeren... De ganse mensheid is het best gediend door de eerbiediging van eenieders levensrecht...

Dat alles gold immers ook voor Vlaanderen...

III

Een der eerste dagen van maart brachten de bladen de tijding dat de Belgische regering in Le Havre een besluitwet had uitgevaardigd, waarbij al de jongelingen tussen de achttien en de vijftiengintig jaar onder de wapens werden geroepen.

Dit nieuws was voor Florimond als een vrijheidslied. Die wet immers brak de kracht van het vaderlijk gebod, liet hem toe zijn hartentrek te volgen.

Aanstands nam Florimond pen en inkt om daarover te schrijven aan zijn papa thuis en aan Jan Broeckx aan de IJzer.

Terwijl hij, bij het meedelen van dit nieuws aan vader, voorzichtig ieder woord wikte en woog, hoorde hij de waakhonden blaffen, de deur van de hoeve opengaan en iemand met Laardonkse tongval vragen 'of mijnheer van Laar daar nog woonde?'

Hij trok de kamerdeur open: daar stond voor hem, pet in de hand, de witte beenhouwersvest uitpiepend onder de openstaande grijze overjas, Fons Moze, de zoon van de Antichrist, met rode wangen en wit stekelhaar: een echte 'maceklier'.

'Toch geen slecht nieuws, Fons?'

'Neen, alles opperbest thuis, en ik breng u vele groeten.'

Hij had brieven mee van thuis en nieuws van gans het dorp.

Florimond liet de koffie voor hen beiden opdienen op zijn kamer en Fons moest maar vertellen van Laardonk, van het kas-

teel en het dorp, herhalen wat Florimond reeds van vroeger wist, bijvertellen wat Florimond nog niet vernomen had.

Alles was er rustig en ging zijn gewone gang als vroeger: de Donk stond ongedeerd, maar de kerk lag afgebrand. Bij de aftocht kregen de Belgische soldaten bevel de kerktoren te laten springen; door overhaast te werk te gaan, sprong niet alleen de toren, maar brandde ook heel de kerk af en uit, met al wat erin was.

‘En weet ge waar nu de kerkelijke diensten plaats hebben?’

‘In de school?’

‘In 't begin, ja, doch nu al een hele tijd in de Nieuwe Danszaal. “Vroeger heb ik er zo tegen gesputterd!” zegt de pastoor zelf, “doch nu - Gods wegen zijn wonderbaar - ben ik wat blij dat ze er staat en dat we ze mogen gebruiken.” Om de historie van zijn wijn is hij niet zo welgezind...’

‘De historie van zijn wijn?’

‘Ja; gij weet misschien nog niet dat de mensen die het eerst terug waren van de vlucht, bij hen die het langst weggebleven zijn, geplunderd hebben al wat naar hun smaak, en niet te heet of te zwaar was?... Ze steken dat toch allemaal op de Duitsers.... Bij de pastoor zijn ze zo maar met tweeduizend vierhonderd flessen wijn weg! 't Schijnt dat heel het dorp zat lag in de pastoor zijn kelder. De “deftige mensen” kwamen met een mand of een korfke en bedronken zich thuis... Bij de notaris waren ze ook naar de flessen aan 't delven toen de onderpastoor eropuit kwam. Zohaast ze die gezien hadden, was 't plunderen gedaan...’

‘Zijn er veel Duitsers op 't dorp?’

‘Op 't fort liggen een twintigtal oude Beierse bierbuiken. We krijgen ze in 't dorp weinig te zien. 's Zondags is 't soms militaire mis om acht uur. Dan komt hun krijgsaalmoezenier en draagt voor hen de mis op, ook in de Nieuwe Danszaal, en dan predikt hij van de ‘Heilige Maria’ en spreekt hen toe met ‘Liebe Brüder’. Daarbij is er in de laatste tijd nog een groepje Mecklenburgers ingekwartierd rond de Molenberg. Als die onder mekaar spreken, kunt ge bijna elk woord verstaan. 't Zijn stille, bedachtzame kerels, net mensen van de streek. En kegelen dat ze kunnen! Ze spelen hele dagen op de kegelbaan van de Pegger.

Veel aantrek hebben ze anders niet, de Duitsers, tenzij in ‘De Eenhoorn’.

Verder was er nog een ongeluk gebeurd. In het fort lagen

honderden, duizenden granaten met koperen hulzen. Waaghalzen gingen die stelen, schroefden ze los, goten het poeder eruit en verkochten het koper in de stad.

Zekere nacht werd het gehucht bij het fort opgeschrikt door een dreunende slag. Een van de granaten was bij het openschroeven ontploft, en van drie lijken lagen hompen en lompen in bloedige stukken over een heel veld verspreid.

Florimond luisterde, luisterde... las intussen twee-, driemaal de brieven van papa, van mama, van Marie-José, van Paultje... en hij voelde iets als heimwee naar Laardonk in hoofd en hart sluipen. Als hij eens met Fons terugging... Vader schreef nog wel dat hij niet komen mocht, omdat er af en toe geruchten liepen van jonge mannen die naar Duitsland werden ontvoerd - dat hij terugkwam zou papa evenwel liever hebben dan dat hij naar het leger trok. Maar neen, weg die gedachten. Nu terugkeren, als de wet hem riep waar hij zolang gedroomd had te mogen gaan! 't Ware ontierend laf. Neen, neen, 't was slechts een momenteel toegeven aan het familie-lievend gemoed.

'Wacht,' zei Florimond, 'ik zal mijn brieven voor huis gaan schrijven - of kom, er is waarschijnlijk geen haast bij. Gij keert toch vandaag niet meer terug. Ge kunt hier overnachten zo ge wilt...'

'Ik keer niet terug!' zei de jonge kerel, enigszins schuw wordend - en er gleeed een schaduw over zijn gezicht - 'ik wil mij aangeven als soldaat.'

Florimond keek op. Hoe kwam die volksjongen tot zulk een besluit?

'Ik ga ook! Willen we samen vertrekken?'

Een brede glimlach van voldaanheid schoof de witte tanden van de beenhouwer bloot. 'Ge kunt niet geloven hoe blij ik ben. Gij weet overal de weg en zult voor mij mede zorgen. Van uw kant moogt gij op mij rekenen voor alles wat ik doen kan...'

Ze gaven elkander de hand.

Na een dag of twee - de tijd voor Florimond om behoorlijk op te ruimen en een smokkelaar te vinden die zijn brieven naar Laardonk zou overbrengen - vertrokken ze samen naar Rotterdam om bij de Belgische consul hun papieren in orde te laten brengen.

Op de morgen van hun vertrek kwam er net nog een brief toe van Jan Broeckx: 'Gij schrijft mij dat gij slapeloze nachten door-

brengt en u koortsig op uw bed wentelt, wanneer gij denkt aan al die jongens die aan de IJzer in modder en slijk zitten te ploeteren. En gij zoudt willen oversteken en u bij ons vervoegen? Slaap maar goed, beste jongen, en draai u 's avonds eens lekker om, warmpjes onder de dekens, we misgunnen het u niet. Waarom zouden er nog méér jongens ongelukkig moeten zijn? Wij wensen niet in het minst dat onze broers en vrienden, zelfs niet onze ergste vijanden, ons nutteloos, doelloos, armzalig leven zouden komen delen.'

Ze namen het lachend op en gekscheerden: 'Wij zullen onze vriend Jan eens een riem onder het hart steken!'

In Den Haag waren ze spoedig geholpen door een studiemakker van Florimond, die, insgelijks naar Holland gevlucht, het vaderland zijn diensten had aangeboden om te werken... op de burelen van het Belgisch Consulaat, diensten die dan nog met klinkende guldens werden betaald. Deze voorzichtige vriend, met de beste bedoelingen bezield, hield Florimond, tussen vier ogen, het roekeloze voor, het waanzinnige, van het besluit dat hij nemen wilde. Was hij niet goed ginds in Ossendrecht? Hij zou zijn vriend wel een aangenaam baantje kunnen bezorgen, met nog meer uitzicht op decoraties en dergelijke voordelen, dan indien hij naar het veldleger trok. Toen Florimond toch bij zijn besluit bleef, maakte hij spoed met de papieren, bracht hen naar de trein en nam afscheid met de woorden: 'Goed heil, Don Quichotte, goed heil, Sancho Panza!'

Te Rotterdam gingen ze sloop, te Southampton werden ze door Belgische gendarmen ontvangen, stug, doch niet al te bars, zolang ze nog in burger stonden; maar eens dat ze, met nog een twintigtal nieuw-aangekomenen, het soldatenuniform hadden aangetrokken, moesten ze menige kwinkslag en grijnslach verduren: 'Ziezo, hier hebben we vers kanonnenvlees... Gijlie hebt lang genoeg kaas gegeten in Holland, 't wordt tijd dat ge ons wat komt helpen!' Fons kreeg bijna zijn eerste militaire straf, omdat hij antwoordde, op zijn Sancho Panza's: 'Tegen wie vecht gijlie hier in Engeland?'

In Le Havre, waar ze een ganse week vertoefden, trof Florimond, gewoon aan de kalme toon van de Nederlandse pers en de Hollandse monden, het opgezweepte militarisme van de Franse bladen, de veilige heldhaftigheid van Belgische pennenridders, die 's avonds in 't 'Hotel Moderne', onder een partijtje

whist, offensiefplannen beraamden, de loopgravenlijnen doorbraken, de Duitse legers terugvloegen, in het vijandelijk land moordden en plunderden, schoffeerden en brandschatten - dan Berlijn innamen en Duitsland in stukken scheurden...

Uit Le Havre vertrokken ze met de nachttrein naar La Manche. Met de eerste morgenschemering stapten ze uit te Carentan, waar ze drie uren moesten pleisteren. 't Was een klein Normandisch stadje met grauwe huizen en hofstedekes, nog kale boomgaarden, en witte ganzen op de kiezelweg. Alvorens een stuk uit de vuist te eten, liepen Florimond en Fons, hun ransel onder de hoede van de kameraden achterlatend, naar het bouwvallig kerkje, waar ze net op tijd toekwamen om mis te horen en te communiceren uit de van jicht bevende handen van een grijze priester.

Tegen de middag bracht de trein hen ter bestemming: Carteret, een klein badplaatsje tegenover het eiland Jersey, waar een instructiekamp voor Belgische soldaten was ingericht. Ze werden aan 't station afgehaald door een sergeant, die hun de slaapzaal aanwees in het leegstaande 'Hôtel de la Mer', door hun compagnie betrokken, en hun verder meedeelde al wat hun voor de goede huishouding nodig en nuttig kon zijn te weten.

Het leven te Carteret was niet onaangenaam. Het zachte klimaat deed er de zomer vroeg beginnen; de zee met haar eindeloos, weids barenspel was een rust voor het oog; weemoed en heimwee werden gestild door het lied van de golven, die gestadig aanwentelden en braken op de uitlopers van de rotsen langs de kust.

Onder de soldaten heerste een warme geest van broederlijkheid en vriendschap. 't Waren voor het grotere deel jongens uit het Westland, uit het onbezette strookje grond van Vlaanderen, jongens die mekaar van vroeger kenden, en hun gevoelen: thuis te zijn als goede kameraden onder elkaar, woei aanstekelijk over gans het kamp.

's Morgens, na het ontbijt, voerden ze de meeuwen, die bij ganse vluchten op hun hoge stelten op het terras kwamen lopen om de toegeworpen broodkruimels op te pikken.

Om acht uur stapten ze in rijen van vier, klaroenen voorop, naar het oefenplein: een golvende grasvlakte te midden van rots en duin, waar de zilverdistel bloeide. Soms ook hadden ze vermoeiende marsen af te leggen, heuvel op, heuvel af; over rotsige wegen, door stille dorpjes, of dwars het brakkige braakland door.

's Namiddags deden ze Zweedse gymnastiek op het strand of, gezeten op de rotsen, luisterden ze naar de theorie van de korporaals, over de verschillende graden in het leger, en 't ronkte er van 'une barette et deux étoiles' en van 'trois qui tournent et deux qui montent.'

Na vijf uur waren ze vrij tot negen. Met vele Poperingse vrienden gingen ze dan eerst in het cafeetje bij Ventrillon biefstuk met sla eten, en trokken daarna naar 'Hôtel Terminus' waar Florimond voor zich en Fons een kamertje had gehuurd. Daar konden ze rustig brieven schrijven, kranten lezen, of, moe van oefenen en gymnastiek, met beenkappen en schoenen uit, languit op het bed liggen.

's Zondags mochten ze 's morgens hun godsdienstige plichten vervullen en waren ze verder vrij vanaf twaalf uur. Dan gingen ze gewoonlijk naar Barneville, een potje drinken, een en ander aankopen wat ze te Carteret niet vonden. Fons wist daar ook een landelijke herberg met een kegelbaan bij de linde; daar werden de pinten getapt door een mooi meisje.

Soms ook klommen ze langs het douanierwegeltje de rotsen op, naar de bouwvallen van een oude kerk en naar de lichttoren. Daarboven lag ook de villa 'Guedwal', de huisvesting van het 'peloton spécial', waarin werden gedrield en tot onderofficier opgeleid al de Walen alsmede de Vlamingen die voldoende Frans kenden.

Daar lag weer de donkere schaduwzijde van alle Belgische centralistische instelling: met de Walen, de opper-Belgen, worden alleen gelijkgesteld de Vlamingen die voldoende de taal van de Walen kennen. Alle Belgen die Frans kennen, zijn gelijk voor de wet.

Het griefde Florimond dat dit alles zo maar goedsmoeds kon gebeuren, dat de massa Vlaamse jongens niet die striemende zweepslag voelde: weer viel het hem op, hoe, zoals in elke Belgische administratieve hiërarchie, ook in de rangen van het leger àl de Walen zich kunnen omhoog werken, maar van de Vlamingen enkel de Franskennenden. In België kan iemand minister worden zonder een woord Nederlands te kennen; doch niemand wordt er portier van 't ministerie zonder Frans!

En Florimond stelde zijn eerste Vlaamse daad: toen, na enkele weken, ook uit zijn compagnie al de uitverkorenen naar Guedwal werden gezonden, weigerde hij beslist naar het 'pelo-

ton spécial' te vertrekken. 'Ik wil behandeld worden,' antwoordde hij, 'als een Vlaming die geen Frans kent.' Het deed heel wat stof opwarrelen: Florimond lei immers de vinger op de wonde. De Vlaamse jongens sloten zich vaster bij hem aan, omdat zij in hem een vriend, een beschermer voelden. Als iemand maar voorgaat, is het wel mogelijk bij de Vlamingen de snaren van zelfbewustheid en rasfierheid aan het trillen te brengen, in de geest van verzet tegen alle onrecht. Wat kon het Florimond schelen dat enkelen hem een 'illuminé', en ook weer een 'Don Quichotte' noemden!

Dit voorvalletje bracht hem een paar malen op het bureau van de commandant, een Waal, een rechtschapen man. Hoewel hij in 't kamp commandeerde, was hij in graad eigenlijk maar onderluitenant. In 't burgerlijk leven kleermaker, sinds enkele jaren coupeur in een confectiehuis te Parijs. Er ingeloot, had hij in 1911 't leger verlaten als sergeant; bij het uitbreken van de oorlog weer opgeroepen, was hij aan de IJzer tot onderluitenant bevorderd, werd er door een borstziekte aangetast, en achteruit gestuurd. Openhartig bekende deze officier aan Florimond: 'Een Vlaming, met dezelfde militaire begaafdheden en verdiensten, dezelfde "états de service", ook slechts één, zijn taal machtig, ware eeuwig simpel soldaat gebleven... Dat de Vlamingen al dit onrecht verdragen, zo te zeggen niet voelen - gij zijt de eerste uitzondering waarvan ik ooit heb gehoord - bewijst, mij dunkt, dat zij een doodgedrukt volk zijn, een volk, dat zijn ziel verloren heeft, rijp en murw om door ons, Walen, in de Franse cultuur te worden opgeslorpt...'

Derde hoofdstuk

Trage seizoenen

I

De zomer was uitgebloeid.

Mistlucht hing boven een grijze, geluidloos aanspoelende zee. Kon de nevel opklaren en brak de zon door, een nog koesterstrelende, doch reeds winterzieke oktoberzon, dan krioelden de boomgaarden van plukkers en pluksters, die manden en manden met bleke en blozende appeltjes vulden en wegdroegen naar de appelwijnpers.

Afgedrild, klaar voor het front, kregen de rekruten nu vaak dag- en nachtmarsen af te leggen, die wel vermoedden, maar ook afwisseling en verstrooiing brachten. Iedere dag kon het bevel tot vertrek worden verwacht. Een compagnie, die in houten loodsden langs een karspoor gehuisvest had gelegen, was al weg naar het front; een tweede, die het 'Vieux Château' tot kwartier had, werd naar een depot gestuurd. Op dit Oude Kasteel waren er al nieuwe schachten toegekomen.

De 6de compagnie - die van het 'Hôtel de la Mer' - had eens reisvaardig gestaan, doch werd op 't laatste ogenblik afgecommandeerd. Het 'peloton spécial' zou worden uiteengerukt; enkelen moesten naar een onderofficieren- of officierenschool, de anderen zouden worden verspreid om als korporaals de nieuwe schachten te drillen. Zij werden door de meesten benijd omdat ze de winter nog, warmpjes en veilig, ver van het front mochten doorbrengen. Maar Florimond vroeg niet liever dan naar de vuurlinie te mogen gaan.

Op een morgen - heel de nacht had het pletsens geregend - werd de eerste benedenzaal door de trompetter gewekt, niet door zijn reveille-geblaas, maar door zijn razend gevloek. Het barstte los, plots, als een vuurwerk van Brusselse tweetalige verwensingen, en op een ommezien zat heel de kamer overeind in

het eerste lichtgeschemer. Door de spleet tussen drempel en deur was de regen binnengespoeld en heel de zaal stond onder water. Klompen voeren, schoenen sopten, kousen dreven, en nu werd het een zoeken en vissen, elk achter 't zijne, terwijl de goedgeluimden zich in 't onoverkomelijke schikten, lachten en stoeiden - en de galzuchtigen vloekten en sakkerden.

Te midden van al die herrie stak de sergeant van de week zijn kop binnen: ‘Trompetter, de reveille, jongen! Mannen, maakt u gereed, deze keer is 't gemeend: morgenmiddag, zonder mankeren, met de trein van twaalf uur twaalf, alleman naar 't front!’

't Was de tweede maal dat het nieuws aangekondigd werd. Toch bracht het aanstonds een veel ernstiger stemming mee.

‘Die zondvloed moest ook vandaag binnenspoelen!’ gromde Fons.

‘Ligt van Laar hier?’ vroeg de sergeant, een tweede maal, op de tippen van zijn laarzen, binnenkomend.

‘Hier, sergeant!’

‘Als gij nieuws van huis wilt weten, rijd dan straks tussen de soldij en 't geneeskundig onderzoek eens naar Barneville - neem mijn fiets maar in onze mess. Er is daar een schacht toegekomen uit Antwerpen, die veertien dagen geleden nog met uw vader gesproken heeft. Hij heet Feyaert.’

't Was heel de voormiddag een heen-en-weer-geloop van officieren en sergeanten; de jongens zelf draafden naar winkel en wasvrouw. Er werd ingepakt, versjacherd, aangekocht...

In de voornoen klaarde het weer op. Florimond maakte dat hij, na de soldij, een der eersten bij de dokter zijn visum kreeg en fietste naar Barneville.

Voor de buitendeur van de infirmerie stonden nog tientallen soldaten op hun beurt te wachten. Met groepjes van vijf werden ze in en uit gelaten. Fons, die gewoonlijk tijd genoeg had, was nu met opzet bij de laatsten gebleven, zat schrijlings op het lage muurtje dat de baan tegen de zeekreek afsloot, en keek reikhalzend langs de weg de terugkomst van zijn vriend tegemoet. Misschien was er uit Laardonk ook wel nieuws voor hem! Het wegblijven van Florimond duurde hem veel te lang.

‘Een auto, mannen, een auto! En een schone! Weer van een of andere generaal. Zie, zo zou ik er ook gaarne bij zijn.’

't Verwonderde hem dat de auto ginds niet afsloeg, maar de weg opkwam naar het ‘Hôtel de la Mer’ en de infirmerie toe. En

zo langzaam, zo langzaam!

‘Kijk! Daar zit er een in, in een sargie gewikkeld, tussen twee officieren!’

‘Zo bleek als een dode!’

‘t Is van Laar!’

De auto stopte voor de infirmerie; het geneeskundig onderzoek werd geschorst, de jongens weggezonden.

‘Is 't uw broer soms?’ vroeg een van de twee officieren, een dokter, aan Fons, die met wanhoopsogen toegesneld kwam.

‘Hij is van mijn dorp, mijn beste kameraad.’

‘Dan zult ge zeker niet deugen om te helpen trekken. Spoed u maar terug naar 't kantonnement. Uw vriend zal niet sterven, maar ik vrees dat zijn beide benen gebroken zijn.’

Voorzichtig droegen ze Florimond de infirmerie binnen, en achter de dokters, de verplegers en de medeofficier uit de auto werd de deur op slot gedraaid.

Wat was er gebeurd?

's Anderendaags, alvorens naar het front te vertrekken, werd Fons bij zijn vriend in de ziekenkamer toegelaten. Bij horten en stoten kon Florimond, die nog zeer vermoeid was, vertellen hoe het ongeluk zich had voorgedaan.

Hij was naar Barneville gereden, had er die Feyaert ontmoet, die niets bijzonders te vertellen wist, dan dat alles goed ging te Laardonk - ja, dat was natuurlijk toch veel! Toen was hij op zijn fiets gesprongen om terug te keren. De weg slecht, doorweekt van die nachtelijke regenvloed. Juist voor de kromming van de baan wou hij een boerenkar voorschieten, als hij de auto ziet aankomen. Hij remt, slijk van de karwielen vliegt in zijn oog, de auto draait kort, de wielen slippen en Florimond wordt gevat. De wielen over zijn benen, beide benen gebroken, kneuzingen aan borst en schouder.

In de auto zat een kolonel-dokter, op inspectiereis, met een ander officier. ‘t Is een dokter uit Brussel, die papa goed kent, zodat hij mij wel gaaf zal willen genezen alvorens aan papa te laten weten dat hij mij overreden heeft. Jammer maar dat ik nu niet met u naar 't front kan vertrekken, dat het wel maanden zal duren eer ik mij bij u kom vervoegen. De operatie is flink gelukt, zeggen ze. Ja, dat zeggen ze altijd... Ze hebben mij in slaap gedaan...’

‘Voelt ge nog pijn?’ vroeg Fons, kijkend naar het pleister om de benen.

‘Nee, nu niet meer - in de benen niet. Maar ik heb nog koorts.’ De verpleger tikte op het glas van de deur. ‘Het niet te lang rekken, zegt de dokter, de patiënt mag zich niet vermoeien!’

Ontroerd namen ze van elkaar afscheid.

Een ellendig liggen, zolang alleen in het ziekenzaaltje. Zijn kameraden weg naar 't front, van de nieuwe schachten niemand die hem kende. De aalmoezenier bracht boeken en de commandant kwam soms nog praten, een enkele keer ook inlichtingen vragen over de Vlaamse Beweging.

Een openbaring voor Florimond was de kennismaking met Ruusbroec. Zijn boekje ‘Het Sieraad der geestelijke Bruiloft’ hield hem met hart en ziel geboeid en deed een paar weken snel vervliegen. Een wonderlijk genot te luisteren naar die man Gods, hem te volgen in zijn vaart, langs de wegen van reiniging, van verlichting, tot de duizelingwekkende hoogten van de vereniging der ziel met haar Schepper. Groot!

Toen, na vier weken, de benen uit het pleister werden gehaald en de radiografie genomen, bleek het linkerbeen op de weg der gave genezing te zijn, terwijl de operatie met het rechter totaal mislukte. De twee gebroken uiteinden, in plaats van aaneen te zijn gegroeid, waren weer achter elkaar geschoven.

Kolonel-dokter Verhoesel, die regelmatig uit Le Havre om inlichtingen vroeg, werd verwittigd. Hij telefoneerde onmiddellijk terug: ‘Ik zend morgen een Rode-Kruisauto om van Laar te vervoeren naar Le Havre. Ik zal zelf hier de tweede operatie verrichten.’

Zo vertrok 's anderendaags Florimond uit Carteret, op een ligbed in een zachtrijdende ziekenauto.

Ditmaal haalde dr. Verhoesel er een paar specialisten bij, die het schroefstelsel toepasten, zodat het been zich niet meer verroeren kon en het genezen moest.

II

Ook de winter ging voorbij.

Toen de zwaluwen weerkeerden en de mussen tjlpten in de bottende kastanjabomen, waaronder de elektrische tram strandwaarts gleed, mocht Florimond, bij mooi weer, de beste uurtjes van de dag verkuieren langs de zee, steunend op een kruk en een stok. Hij was struis geworden van liggen en stilzitten. Het linkerbeen bleek gans genezen; het rechter bleef lang stram, te lang, zodat het moest behandeld worden met de elektriseermachine. Maar het zou ook in orde komen: slechts een kwestie van tijd.

En steeds duurde de oorlog voort, breidde zich uit als een olievlek, verslond mensen bij miljoenen en rijkdommen bij miljarden, werd langsom wreder, ingewikkelder en bracht een gevoel mee alsof hij nooit eindigen zou.

Florimond werd het infirmerieleven beu. Boeken lezen is goed, maar hij verlangde ook afwisseling en beweging, hoewel hij er niet opuit was nieuwe kennissen te maken en zich zeer afgezonderd hield. Wie er bijna avond aan avond een uurtje praten kwam, was Joost, de manke pikkelaar. Die had zich als een schrandere geest ontpopt door een beetje van de wereld te zien. Hij was niet lang loopjongen gebleven; door avondlessen te volgen had hij het tot dactylograaf in een van de ministeries gebracht. En zijn studie-ijver verflauwde niet. De fles en de kroeg hadden voor hem geen bekoring; hij treurde om zijn mooie Tine, die hij zo roekeloos verlaten had, en wierp zich op werk en lessen. Een kereltje dat vooruit wilde.

Die wandelingen langs het strand deden Florimond goed. Schepen liepen de havengeul in en uit, voeren ver voorbij met een zwarte rookpluim op de schoorsteen. Wandelaars gingen langs hem heen, zagen hem aan voor een gekwetste of een oorlogsinvaliden en keken hem medelijdend na. Het gebeurde soms dat hij iemand van kennis ontmoette onder de soldaten-met-verlof of bij andere doortrekkende militairen. En over alle oorlogsgebeuren zong de immerwiegende zee, die elke beweging des harten stilt.

De warmere dagen brachten Florimond merkelijke beterschap. De dokter oordeelde nochtans dat het nog een termijn van

maanden zou vergen alvorens hij naar het front mocht vertrekken. Florimond kreeg te kiezen: ofwel ergens in een ‘herstellingsoord’ deze termijn uit te doen, ofwel in Le Havre zelf als secretaris te worden verbonden aan het bureau van kolonel dr. Verhoesel. Hij verkoos dit laatste. Hij werd van de infirmerie weggezonden, en dr. Verhoesel bezorgde hem nu vrij leven ‘hors ménage’, zodat hij in de stad een kamertje huren kon, enkel 's morgens te negen uur op 't appèl verschijnen moest, en 's avonds na vijf uur, bij 't sluiten van 't bureau, vrij was als een vogel.

Zo gebeurde het dat, in de loop van de zomer, Jan Broeckx en Fons Moze gezamenlijk hun zevendaags verlof kwamen doorbrengen in Le Havre, ten huize van gastheer Florimond. Deze had kort tevoren, gedurende zijn eigen verlof, een reisje naar Lourdes gemaakt, zodat hij thans geen vrijaf durfde nemen. Nu, ze hadden na vijf uur nog lange avonden. Overdag zorgde Mine Venant, zijn hospita, dat het de twee frontsoldaten aan niets ontbrak.

Na het avondeten gingen ze met z'n vieren - met z'n vieren! want ook Joost was van de partij - wandelen langs het strand, of liggen aan de zee in het nog warme zand.

Het kwam hun wel vreemd voor, hier zover van huis samen te zijn. Ze haalden alle kaarten en brieven die ze over Holland heen ontvangen hadden, voor de dag, en legden met liefde alles te gaar. Joost verslond de regels door Tine aan haar broer geschreven, en met Fons was hij blij om wat zij in haar eerste brief meedeelde: dat hun vaders zich eindelijk, omwille van de kinderen, voorgoed met elkaar hadden verzoend. Terwijl de ondergaande zon nog een tijd als een rode bal op de golvende kimmelijndanste, spraken zij in dit vreemde land over Laardonk, en vergaten er de ganse oorlog bij.

Een eigenaardig groepje, die vier jonge kerels, liggend, bij lage tij, in het zeezand: drie in Belgisch uniform en één in burgerplunje. Florimond, met een beginnende lichte knevel, slank en bleek en blond, hoewel met steviger vormen, meer uitgegroeid dan voor twee jaar. Jan Broeckx, met volle zwarte baard, even levendige ogen, rad pratend, klein en rond als een gezette handwerkergezel. Fons Moze, de struise beenhouwer, met een huid als melk en bloed - zo gelijkend op Tine, op de witte stekelharen na - naast de magere Joost met zijn lange blonde sluikharen, met zijn grijze pet en grijs burgerpak.

Joost en Florimond betuigden, soms in woorden, maar altijd

in houding en optreden, in gans hun manier van doen en laten, een stille bewondering voor hun twee kameraden, die ruige mannen van 't front - zonder dat Jan en Fons maar in 't minst begrijpen konden waardoor ze die bewondering verdienden.

‘k Geef tien jaar van mijn leven voor uw mank been,’ zei Fons tot zijn aanstaande schoonbroer.

En als Florimond zijn groot verlangen om ook naar de vuurlinie te gaan niet langer kon onderdrukken, stoof Jan Broeckx op: ‘Ik wil twee keren per jaar mijn benen breken... Was ik in uw plaats, ik zou mijn plan wel weten te trekken zolang de oorlog duurt.’

‘En dat voor een oorlogsvrijwilliger! Jan, waar is uw idealisme? Waar uw Vlaamse offervaardigheid? Ik heb altijd gedacht dat gij opgetrokken waart, niet zozeer om België te dienen, als wel om erbij te zijn als het gunstige ogenblik zich zou voordoen om voor Vlaanderen een actie op touw te zetten. België heeft nu bondgenoten genoeg: Frankrijk, en meer nog Engeland, zullen er wel voor zorgen dat Antwerpen, de Noordzeekust en de Waalse nijverheid niet in Pruisische handen of onder Duits protectoraat blijven. Maar Vlaanderen, Vlaanderen zal zelf zijn levensrecht, en alleen, moeten opeisen. Flandria farà da sé!’

‘Ja,’ zei Jan, een verse pijp stoppend, ‘daar zou ik een heleboel dingen op kunnen antwoorden. Ik ben vertrokken in een roes... Zoudt gijzelf ook niet het geweer hebben opgenomen, met de toestemming van uw vader, zonder daarom onderscheid te maken tussen Vlaanderen en België? Die ideologie is heel goed thuis bij de kachel, op uw studeerkamer, of, wat ik mij best kan voorstellen, achter de redactietafel van een dagblad. Maar na vierentwintig uur voorpost, zakjes vullen, loopgraafleven, kogels, granaten en bommen, reglement en tucht, voelt ge u een nummer worden, een klein, klein deeltje van een heel klein wielkje in een heel groot raderwerk, zonder hersens... Vaderland? Mijn vader bezit geen land, zeggen de piotten... Vlaanderen? Wat kunnen wij armzalige piotjes, voor Vlaanderen bekomen? Zelfs al zou de grote hoop dan bewust-Vlaamsgezind zijn...’

Florimond dacht een ogenblik na.

Achter hen, boven op de dijk, werden de wandelaars minder talrijk. Uit de zee stak een frisser bries op. Een weerkerende patrouillerende kanonneerboot liep, met slechts één klein rood lichtje, de havengeul binnen. De havenlichtjes vlamden aan,

zwartgesluisd; de stad verdoezelde zwart en zwarter. De koude begon uit de wakwordende grond in hun rug te trekken, en toen ze voor het opkomende tij moesten opschuiven en Jan met Florimond sprak van nog een wandeling langs de zee, gingen Joost en Fons liever een partijtje biljart spelen dan deel te nemen aan een gesprek over de Vlaamse Beweging. Joost moest ook nog zoveel van Tine weten!

‘Begrijp mij wel,’ hernam Florimond, ‘ik wil geen ophitser spelen, ik, die zelf als een nietsnutter hier straatslijp met mijn stram been, ik die spreek tot iemand die in de branding staat - ik zou haast gaan lijken op de grote mondhelden van de pers die, vanuit hun redactiezetel, de frontmannen toeschreeuwen: “Jus-qu'au bout!” Maar zie de loop van de geschiedenis. Is niet bijna elke beweging tot bevrijding van een nationaliteit, is niet elk oproer, elke opstand en opstanding uitgegaan van het leger, en wel voornamelijk in troebele tijden, in oorlogstijd? Denkt gij dat de uiterlijke omstandigheden voor Vlaanderen ooit gunstiger zullen komen te staan? Het leger bestaat voor meer dan drie vierden uit Vlamingen; laten de meer ontwikkelden de volks-jongens leiden, ze bewust maken van hun recht en van hun macht, en zij beheersen de toestand.’

‘Ja, daar begint wel iets te roeren... De Vlaamsgezinden zoeken elkaar, houden besprekingen... maar er is geen eensgezindheid.’

‘Die komt wel, als er maar één, die klaar ziet en durft, die weet wat hij wil, zich aan het hoofd stelt.’

‘t Is moeilijk omdat alles in 't geheim moet gebeuren.’

‘Moeilijk is niet onmogelijk.’

‘Maar is het wel het ogenblik? Wij bestrijden met de Walen een gemeenschappelijke vijand; bijna heel het land is door die vijand bezet. Duitsland maakt geen verschil tussen Vlamingen en Walen. 't Is godsvrede...’

‘Godsvrede! Laten de verdrukken zich daar iets aan gelegen liggen? Heeft de verdrukking opgehouden? Is er iets veranderd in de houding van legerleiding of burgerlijk bestuur tegenover de Vlamingen? De atmosfeer zelfs blijft dezelfde. Voorspellen ze niet onze totale ondergang? Après la guerre on ne parlera plus du flamand... Het recht dat ge zelf niet neemt, zult ge nooit krijgen.’

‘Goed! Maar wijs mij de weg, doe mij de middelen aan de hand. Denkt gij dat wij maar te fluiten hebben opdat al de Vlaamse soldaten ons zouden volgen? Zeker, ze voelen het nu

aan den lijve wat het is Vlaming en verdrukt te zijn in een leger met een verfranst officierenkorps. Ze voelen het onrecht en morren... in 't geniep. Maar om ze te doen besluiten dat ze zich tot het verzet moeten voorbereiden... De sprong is groot... voor Vlamingen! Kijk eens over de lijn! Daar willen de zogenaamde activisten het Vlaams programma uitwerken met de hulp van de bezetter. De vervlaamsing der Gentse Hogeschool wordt in uitzicht gesteld tegen oktober aanstaande. De massa begrijpt het niet, gaat niet mee met Borms. De activisten maken zich gehaat bij het volk.'

'Maar eerlang zal het volk de ogen openen... Daarbij, weten wij juist wat er ginder omgaat? Ik denk aan het woord van Borms: "Onze jongens strijden aan het front op een wijze die de bewondering afdwingt van de wereld; onze plicht is het hun een echt vaderland, een vaderland met volledige rechten voor te bereiden." Het streven van de activisten schijnt erop gericht om op de vredesconferentie, die toch eens komen moet, te kunnen optreden als vertegenwoordigers van Vlaanderen, van een van de vele nieuwe nationaliteiten die uit het oude Europa zullen oprijzen. Dat is het, me dunkt, wat ginder gedaan moet worden. En het ideaal ware, dat wij hier een macht konden organiseren om hen te steunen.'

De zondag zouden Jan en Florimond doorbrengen over de Seine, te Deauville en Trouville, waar mgr. Bolo een kanselrede hield. Fons had Joost naar Barneville meegetroond: de twee studenten spraken toch enkel over de Vlaamse Beweging, en Fons wou absoluut het oordeel van Joost inwinnen over het mooie Barnevillese meisje.

De dinsdagmorgen was het afscheid treurig. Florimond, die blijven moest, kon zijn optimisme, zijn arbeidsdrang niet doen delen door Jan, die zwartkijkend bleef denken dat het al niet baten kon.

III

De bladeren vielen, de winter kwam, de strenge winter 1916-17. De oorlog woedde voort met wisselende kansen, doch zonder straal van hoop op vrede.

Bij een hernieuwd doktersonderzoek werd Florimond nog altijd ongeschikt voor de frontdienst bevonden, tegen zijn verwachting, want hij kon nu lange wandelingen doen zonder stok en, daargelaten een jichtige stramheid die bij regenweer soms door zijn been vlijmde, voelde hij zich zo flink als vroeger.

Gelukkig vond zijn drang naar daden, zijn jacht om op het front te staan nu afleiding in een studie die zijn geest geheel in beslag nam en verveling, heimwee en ontevredenheid over zichzelf op de achtergrond drong. Florimond had toevallig kennis aangeknoopt met een ambtenaar van 't Belgisch Documentatie-bureel, met wie hij aldra op vertrouwde voet stond, en die hem alle bladen, tijdschriften en boekwerken die in bezet België het licht zagen, ter lezing leende. Met wat een hartstocht volgde hij het streven van de activisten. Ginder was Vlaanderens ziel ontwaakt. Ginder werd in 't Vlaamse volk een ferment neergelegd: 't ferment der zelfstandigheidsgedachte. Zou Vlaanderen het ogenblik, dat het zijne was, erkennen en toegrijpen? Zou Borms, de grote, schone Borms, die zo'n reliëf gaf aan het activistisch streven, voor zijn taak berekend zijn? Was het volk werkelijk te voos? Aan beide kanten van de lijn moest nu toch in de besten, in wie de Vlaamse ziel leefde, de drang smeulen om de daad te stellen. Zou men ertoe komen de handen ineen te slaan? Of zou alles weer verloren gaan in verdeeldheid, in angstvallig naplui-zen van wat al dan niet wettig was, van wat de Belgische verdrukker de verdrukten al dan niet toeliet om zich aan de verdrukking te ontworstelen? Borms zou komen tot de dramatische greep: die zag alleen maar Vlaanderen. Zouden de anderen mee durven doortasten, de tweespalt in hun binnenste overwinnen? Natuurlijk zou zulk een operatie niet knusjes en netjes kunnen verlopen! De hogeschool van Gent was reeds Vlaams, zoals ook te Warschau de universiteit terug in Poolse handen werd gegeven - en een 'Raad van Vlaanderen' was samengesteld geworden om Vlaanderen leiding te geven. De Belgische regering slingerde uit Le Havre banbliksem op banbliksem. Doch hoe zouden de Vlaamse boer, de Vlaamse werkmán ginder, en hier piot en kanonnier, daarop reageren? Al naar gelang van de klok klonken de inlichtingen, zo verschillend!

Doch nu de toestanden zo gespannen werden, nu de crisis in aantocht was, vloten de bureeluren traag en begon zijn weinig belangrijk schrijfwerk hoe langer hoe meer te vervelen.

Met de eerste lentezon brak het nieuws van de Russische Revolutie door. Ruslands weerstand was gebroken. Alle Duitse troepen van het zo uitgestrekte Oostfront kwamen nu vrij om op het Westerfront de Duitse macht te verdubbelen. Nu was alles mogelijk.

Zou hij steeds uit de dans moeten blijven? Hij verlangde zijn hart uit om erbij te zijn.

Hij had een vaag vermoeden dat dr. Verhoesel hem zolang mogelijk achteruit wilde houden om hem aan zijn vader te kunnen weergeven met de woorden: 'Ik heb met mijn auto zijn twee benen overreden, doch 't is voor zijn geluk geweest. Zo heb ik hem van de vuurlijn kunnen weghouden; zelf heb ik hem genezen: ik breng hem u gaaf en gezond terug.'

Hij vertrouwde 't niet langer en, op een mooie zomerdag, belde hij in Le Havre aan bij een oude Franse dokter om zich te laten onderzoeken.

Het antwoord luidde: 'Bij het voetvolk zou ik me niet laten inlijven, maar niets belet u dienst te nemen bij het zwaar geschut.'

Zonder dralen stelde Florimond zijn aanvraag op, om bij het eerste verlof van dr. Verhoesel, langs hiërarchische weg van zijn plaatsvervanger te bekomen dat hij met bekwame spoed naar een instructiekamp voor kanonniers zou worden overgeplaatst.

Begin juli vertrok dr. Verhoesel naar 't zuiden van Frankrijk, en vóór half juli zat Florimond reeds in het 'Camp de la Vierge' te Eu, om tot kanonnier te worden opgeleid.

't Was hier een gans ander midden dan te Carteret: al de mannen, of nagenoeg allen, hadden frontdienst gedaan. Men trof er batterijen aan die, na veel verliezen te hebben geleden, werden heringericht met, als nieuwe elementen, oud-piotten die uit hospitaal of ziekenkamer kwamen en voor verdere dienst bij het voetvolk ongeschikt waren verklaard. En die oud-piotten vond Florimond het meest interessant. In velen onder hen was het Vlaamse rasgevoel ontwaakt; sommigen kwamen uit pelotons en secties waar, volgens hun beweren, de geest effenaf Vlaams-opstandig was. De Vlaamsvoelenden zochten mekaar voor en na, en weer luisterde Florimond met gespannen oor en geest naar de bang-kloppende slag van het Vlaamse bloed.

Van een die, om een nietig vergrijp tegen de militaire tucht, voor de krijgsraad gedagvaard en tot gevangenisstraf veroor-

deeld was, vernam hij het tragisch lot van de honderden soldaten die te Fresnes, Rennes, Sables d'Olonne, en over heel Frankrijk verspreid, in de Franse gevangenissen tuchtstraf ondergingen, vaak om een niet; bars en ruw behandeld door Franse cipiers, door een gans Frans personeel, dat gewoon was galeiboeven te temmen met schoppen en matrakslagen, en dat de Vlaamse jongens niet verstond - zonder Belgische dokter, lange tijd zonder priester. Te Fresnes kregen ze van tijd tot tijd het bezoek van een rondreizend aalmoezenier. Velen werden daar doodgemarteld, meer dan een sloeg zijn hoofd tegen de celwand te pletter. Zij die eruit kwamen waren allen gedemoraliseerd -ont-menst. Het lot van de houthakkers in de Orne, die werken mochten in de vrije lucht, vonden zij benijdenswaardig. Hij die Florimond die inlichtingen verschafte, was terug op de vuurlijn gekomen in de 'compagnie de réhabilitation' en werd nu, om zijn goed gedrag, na een ziekte, als gewoon soldaat bij de kanonniers ingelijfd. Maar de fut was en bleef eruit.

Een wachtmeester vertelde dat hij eens in 'Les Sables d'Olonne' zes gevangenen die hun tijd hadden uitgezeten, ging halen. Toen hij hen in 't Vlaams toespraken hun een sigaret aanbood, sidderden ze van aandoening; één begon te schreien. 'Zij werden dronken van een vriendelijk woord!' 's Avonds om zes uur kwam ik er mee te Angers, en de trein vertrok pas om twee uur in de morgen. Ze hadden in de gevangenis, met aardnoten te pellen, wat geld verdiend dat ik voor hen in ontvangst had genomen. Ik gaf hun elk vijf frank en zei: 'Jongens, mag ik op u rekenen?' - 'Zeker, wachtmeester.' Ik had vrienden in de stad wonen, en liet de jongens vrij, na wel te hebben afgesproken. Kwart voor twee stonden ze met hun zessen op het aangeduide plaatsje stram-militair naast elkaar op het trottoir!

Geen ijdele woorden waren het die geschreven stonden op de Franse tuchthuizen:

*Ici l'on entre fort comme un lion
Et l'on en sort doux comme un mouton.*

Op een warme namiddag in augustus - ze hadden 'theorie' gehad bij de kanonnen - stapte Florimond achter de anderen de loods in, en kijk, wie daar op zijn matras op hem te wachten zat: Fons Moze! Hij kwam van 't front, ging voor zeven dagen op

verlof bij Joost in Le Havre, doch wilde even langs Eu om, om Florimond te groeten en hem tezeldertijd een brief af te geven van Jan Broeckx.

‘Nieuws uit Laardonk, Fons?’

‘Ja, en gij?’

Weer werden de briefkaarten met de Hollandse postzegel overgelegd - en gepraat over het verre thuis. De kapelaan verplaatst wegens activisme!

‘En geen nieuws van 't front?’

‘Jawel, lees maar eerst de brief van Jan...’

Toen werd er op de deur van de loods geklopt. ‘Pansage!’ - ze moesten de paarden gaan roskammen en wrijven en haver geven.

Fons zou wel op een strozak bij de ‘garde-chambre’ blijven zitten voor een uurtje. Daarna immers was het avondappèl, waarna ze 't kamp uit mochten tot negen uur.

‘Tot straks!’

Florimond stapte mee in de rij naar de stallen toe: ‘de kapelaan ook activist!’ Al gaande scheurde hij de brief open, die hem zo dik leek, en zie, er schoven twee papieren uit: een vel handschrift van Jan en een gepolygrafeerd blad dat als titel droeg:

Open Brief

Aan Albert I, Koning der Belgen.

‘Vlamingen, gedenkt de slag der Gulden Sporen.’

(5 augustus 1914)

SIRE,

Vol betrouwen in U, die, bij het ingaan van de wereldoorlog, de Vlamingen aan de Guldensporenzege herinnerdet, komen wij tot U, wij, de Vlaamse soldaten, het Vlaamse leger dus van de IJzer, om U te zeggen wat wij lijden, waarom wij lijden, om U te zeggen dat wij ons bloed voor ons land veil hebben, doch dat het niet dienen mag om de boeien van ons volk nauwer toe te halen, maar om het vrij te laten ademen, vrij te laten leven.

Wij hebben geen betrouwen in onze oversten, die ons meer dan ooit tegenwerken. De pers, die ons gedurig bekampt, wordt gesteund. Wij wantrouwen de regering, die, door ons verkozen, misbruik makend van haar gezag, ons 85 jaar lang heeft bedrogen.

In U alleen, o Koning, geloven wij nog. Op 5 augustus 1914 wist gij de Vlamingen aan te spreken zoals het behoorde, als wildet gij aantonen dat wij terecht op U mochten rekenen, zoals op de aanvoerder van het Vlaamse leger in 1302. Gij staat hier te velde om Recht en Eer te verdedigen en zult dus nooit bewust dulden, dat Uw eigen onderdanen door hun en Uw machthebbenden in die eer en dat recht gekrenkt worden. Ook daarom komen wij U, ter gelegenheid van het Guldensporenfeest, om Recht vragen.

Sedert 1830 begon de lijdensgeschiedenis van het Vlaamse volk. Ons volk is verachterd, verongelijkt, diep vervallen. In België is voor de Walen alles, voor de Vlamingen niets. We willen dat de grondwet, die zegt dat alle Belgen gelijk zijn voor de wet, geen ijdel woord blijft; dat er in België waar vrije Walen moeten wonen en leven, ook plaats weze voor vrije Vlamingen...

Hier werd hij onderbroken door de wachtmeester: ‘Van Laar, lees uw brieven straks, nu de paarden roskammen!’

Werktuigelijk begon hij te roskammen, maar heel zijn wezen werd aangetrokken door die éne lichtplek: eindelijk! De Vlamingen hebben zichzelf weergevonden. Ze willen handelen: dat is de voorbode!

Na het appèl spoedde Florimond zich de stad in om, in een hoekje van een klein hotel, bij het avondeten, de brief aan de koning voort te lezen met de commentaar van Jan en wat mondelinge uitleg van Fons.

De brief aan de koning was alleszins te lang. Wat er niet genoeg uit sprak, was zelfstandigheid en daadvaardigheid. Te veel drukte hij ook op het woordje betrouwen in de koning. ‘t Was te mak. ‘Qui se fait agneau, le loup le mange.’ Zouden de Vlamingen dat dan nooit begrijpen! Jan schreef dat een begin van organisatie zich uitstippelde, dat de lucht zwanger was, dat het overal broeide. ‘Wanneer ge op het front zult staan, laat me op een of andere wijze weten waar, ik zal u komen opzoeken en u in betrekking brengen met hen die de leiding van de beweging in handen hebben.’

Van Fons vernam Florimond dat hele groepen volksjongens aan de beweging meededen, dat de wantoestanden in het leger een misnoegdheid wekten die hoe langer hoe dieper ging invreten.

‘En gij, Fons, zoudt gij ook voor Vlaanderen door een vuur willen lopen?’

‘Als gij mij zegt dat het goed is, dat ik het moet doen-ja!’

Om halfnegen bracht Florimond zijn kameraad naar de trein, want nog dezelfde nacht wou Fons doorrijden naar Le Havre.

IV

In november werden de afgedrilde kanonnières uit het ‘Camp de la Vierge’ overgebracht in de Franse kazerne Morris, in het stadje Eu zelf. Deze kazerne was ingericht als depot voor het Belgisch zwaar geschut, en alle twee, drie dagen trok een troepje met pak en zak naar het front, om het personeel van de gedunde batterijen aan te vullen.

Van het front had Florimond intussen wel zoveel vernomen dat, als enig antwoord op de brief aan de koning, een regen straffen was neergekomen, wat natuurlijk de gemoederen nog meer had verbitterd. Enkele betogingen en opstootjes hadden plaatsgehad in rustkantonnementen, doch de legeroverheid was gemakkelijk meester gebleven: een doordrijvend samengaan zat er bij de Vlaamse soldaten nog niet in.

Vele dagen verliepen er niet of op een morgen vond hij zijn naam uitgeplakt op de lijst van hen die de volgende morgen vertrekken moesten. Een klein lijstje, slechts vijftien man. Heel weinig bekende namen. De meesten waren ‘Russen’, dat wil zeggen: mannen pas uit Rusland teruggekeerd van de Belgische expeditie met de autokanonnen. Na de Duits-Russische wapenstilstand was hun taak afgelopen.

's Anderendaags kregen ze hun soep wat vroeger en op de middag stapten zij, met een convoyeur, de trein op die hen naar het front zou brengen.

Florimond maakte nader kennis met zijn buurman Jutho, een Gentenaar, die aldra van Rusland, van reizen en trekken aan 't vertellen zat, wat aangenaam de tijd verdreef. Doch na de oorlogsepisoden kwamen er zoveel galante avonturen aan de beurt, dat Florimond blij was toen de avond inviel, om te kunnen gebaren dat hij sliep.

's Anderendaags in de namiddag kwamen ze toe te Klein-Lei-sele, waar drie, vier wachtmeesters met hun boekje gereedston-

den om het nodige aantal mannen op te nemen en elk zijn rekruten met de wagen naar de 'echelon' te voeren.

Een wachtmeester wandelde heel alleen buiten de groep, met zijn potlood op zijn boekje kloppend. De meeste nieuwaan-gekomenen stormden op de hoofdgroep los en overstelpten de onderofficieren met vragen: 'In welke sector ligt uw batterij?' - 'Is die of die niet bij u?' - 'Welke divisie?' De eenzame wachtmeester stak alleen van verre zijn twee vingers omhoog, beduidend dat hij slechts twee rekruten nodig had.

'Kom, van Laar!' zei Jutho, 'die stille beleefdheid van de wachtmeester geeft heel de geest aan van de batterij! Kom!'

Zij meldden zich aan.

'Waar is de wagen van de batterij?'

'We gaan met de trein terug naar De Panne, waar de batterij op rust ligt. Over een week vliegen we weer naar 't front, waarschijnlijk naar Nieuwkapelle. Kom, de trein heeft zijn locomotief gekeerd, we zijn weg.'

De Panne lag opgepropt met soldaten. Bij de foerier kregen ze brood en vet, op het bureau werden hun namen ingeschreven, een brigadier wees hun een onderdak op de Veurnese steenweg. Ze hadden voor hen beiden een ruim, zindelijk duivenhok: vele spijkers in de wanden, de nestbakjes prachtig om alles in te bergen: vers stro lag gereed. Wat kan een soldaat meer wensen?

'Luister,' zei de brigadier, 'wij vragen van de mannen maar één zaak: dat ze ons geen last verkopen. Appèl iedere morgen om negen uur, daarna wat poetsen aan de kanonnen, voor de schijn. Twaalf uur, soep. Eén uur, post bij de patattenjas. Om vier uur, brood en vet, en laatste appèl. Voor negen uur moet ge op uw kijker zijn, zegt het reglement, maar ieder trekt zijn plan, verstaan?'

Ze smeten ransel en knapzak af, schikten een en ander aan de nagels en in de bakken, en trokken het badstadje in. Jutho had na honderd passen al vrienden ontmoet en liet Florimond alleen verder gaan.

In de kille novemberavond-regen ruiste De Panne: de straten weinig verlicht door omfioerste lantarens, de cafés vol drinkende en rumoerig pratende soldaten. Een hele legerafdeling lag er ingekwartierd, op rust. Boven een zwijgende zee, waaruit een kille bries aanwoei, schemerde het matte licht van schaarse sterren. Zeedijk en straten lagen verlaten in de regen. Hier en daar stapte een gendarm, soms snorde een auto of daverde een

vrachtwagen voorbij; een peloton piotten patrouilleerde. Artilleriewagens, met twee of vier wagens bespannen, dokkerden frontwaarts. Aan de ingang van een kantinekinema drongen hopen soldaten binnen en buiten. Soms drumde een heel groepje een café uit om op een loopas naar een ander te snellen. Het 'Hôtel Terlinck' scheen voorbehouden aan de officieren. In twee, drie patisseries, waar een strijkje speelde, zaten officieren broederlijk tussen de soldaten. Op de dijk spitste Florimond even de oren: ver in de duinen helmden een tiental stemmen:

*De tijd verslindt de steden,
Geen tronen blijven staan...*

Daar al de restaurants overvol zaten, at hij een stuk uit de vuist onder de luifel van een kraampje, kocht sigaretten in de winkel 'In Zannekin', en ging daarna de avond doorbrengen in 'De Klok'. Gezeten voor een pint Grüber, waar de Duitse hop door smaakte, luisterde hij naar een orkestje van soldaten, die daar een goede cent mee verdienden, en keek naar het rokend, drinkend, pratend en zingend gedoe van de piotten op rust. Stille kerels en rumoerige: schone Vlaamse jongens om te beeldhouwen, stoere boerenkoppen, vissersbonken, ruwere tronies, met diepere ogen, van werklieden uit de steden; meest jongens blozend van gezondheid, van het leven in de open lucht. Enkele, bleker, meestal met een bril, die in een hoekje samenhookten. Uit het Franse leger was het liedje overgewaaid:

Nous avons tons au pays une payse...

dat de Vlaamse jongens met het orkest trachtten mee te neuriën en waarvan ze het refrein uit volle borst meezongen: 'Madelon, Madelon, Madelon!' Ze hadden er genot van, van hun rust. De winter had overigens de oorlogsoperaties op het front grotendeels stilgelegd. Maar wat zou de lente brengen?

Enkele minuten voor negen kwam de gewone politieronde. In het naar huis gaan hoorde Florimond ginder ver de kanonnen schonderen en lichtwaaiers braken de nachtelijke duisternis.

Jutho kwam die nacht niet op zijn duivenhok, doch 's morgens stond hij daar weer en haalde in de drinkbussen koffie voor hen beiden.

Op 't appèl en aan 't werk - de kanonnen, 120ers, moesten met petroleum gekuist en daarna groen en bruin geschilderd worden - had Florimond de gelegenheid met zijn nieuwe makkers kennis te maken.

De kern van de batterij bestond uit 'anciens', mannen die in tijd van vrede bij het vestinggeschut hadden gediend. Op de paswerker en de ordonnans na, allemaal Vlamingen die zwijgzaam en gelaten, doch zonder ontmoediging de dagen lieten voorbijgaan, van de nood een deugd makend: 'De eerste vijf jaar van de oorlog is het lastig om te wennen,' schertsten zij, 'daarna gaat het vanzelf.' 't Waren stielmannen, metselaars en schrijnwerkers, grondwerkers, een paar boerenzonen, een kiekenkoopman, een paar havenwerkers, een boswachter - jongens die op mekaar gesteld waren en al pratend en fikfakkend hun werk deden om gedaan te krijgen.

Daarbij hadden zich dan enkele nieuwelingen aangesloten, een paar Westlanders, rekruten van in de dertig jaar, een paar oud-piotten en ook een vrijwilliger die uit bezet België was gevlucht. Die had het vanwege de anciens te verduren! 'Stomme ezel, dat ge van moeders papketel gaan lopen zijt! Of was er niets meer in, 'volontaire de gamelle!' En een ander plaagde: 'Of kwamen wij u niet gauw genoeg verlossen, en komt gij ons leren hoe wij moeten schieten?'

Er was ook een Waal bijgekomen, een operettezanger, klad-schilder tevens, die desnoods toneelschermen kon borstelen en hier nu met zijn kleuren, takken en twijgen en dorre bladeren nabootsend, de kanons 'camoufleerde' al zingend:

*Dans mes voyages,
que de rivages,
que de naufrages,
mais en retour...*

En al de mannen die fluiten konden, floten mee dat het een aard had.

Hier, in deze batterij, geen geest van verzet. De officieren, die ze overigens zeer zelden zagen, waren Vlamingen, spraken ook Vlaams met de jongens; de tucht was niet nodeloos streng: als het werk maar behoorlijk gedaan geraakte, werd iedereen met rust gelaten. In zulk midden tiert geen opstandigheid.

De brancardier, een West-Vlaams onderwijzer, kwam vernemen wie een boek uit de bibliotheek wenste. ‘Zijn er nieuwe Vlaamse?’ werd hem gevraagd. Van de honderd boeken die in het koffer van de batterij zaten, waren er zevenennegentig Franse. De drie Vlaamse waren door al de leeslustige jongens lang verslonden, zodat de brancardier, een flamingant - dat hoorde Florimond aanstonds - alleen nog de enkele Walen aan lectuur kon helpen.

‘Willen we zelf wat geld bijeenleggen, mannen, voor nieuwe Vlaamse boeken? Ieder geeft wat hij wil.’

‘Laten we proberen hoeveel we hier bijeenkrijgen!’

De brancardier ging met een beursje rond en toen hij telde, vond hij: voor zes frank en centimes klein geld en - een briefje van vijftig frank!

Florimond had zich uit de voeten gemaakt, maar de mannen gisten wel vanwaar het briefje kwam en hij ving 's avonds meerdere gesprekken op over de ‘nieuwe schacht, die nobiljon’, die zo goed Vlaams kende en geen fiere manieren had... ‘We zullen er nog een goeie van maken!’

Vierde hoofdstuk

Aan 't front

I

Op Sint-Barbaradag - Sint-Barbara, patronesse van de goede dood, patronesse van de kanonniers - trokken ze naar 't front. Vier Kelly-tractors, tractor en vrachtwagen tegelijk, pikten de vier kanonnen aan en schoven op rij langs de baan. Toen kwamen de mannen aandragen met ransel en pak, smeten al hun gerief in de vrachtwagens en kropen er zelf op. De motors ronkten en de grote reis naar 't front begon.

Het sneeuwde.

Door de dansende en tuimelende vlokken heen vielen soms dikke kladden, loodrecht en geruisloos, naar beneden. Heel de voormiddag had de grijze lucht somber het hemellicht afgesloten, nu steeg een witte, starre winterklaarte uit de dikbesneeuwde velden op, met verblindende kristallen tintelingen.

De mannen lagen lui op hun zakken, rokend en pratend, soms uitkijkend om, met speurend oog, in een voorbijtrekkende troep soldaten een vriend, een kameraad te ontmoeten en hem 'goed heil!' toe te roepen.

De tocht vorderde langzaam over Bulskamp, Nieuwe Herberg, Hoogstade. Aan de Gapaard sloegen ze 't steenwegje op naar Lo en, even omgekeerd, bij 't uitwijken voor een ammunitielorrie, bleef de voorste Kelly steken in 't slijk. Een lang zeel werd uitgehaald en al de mannen spanden er zich voor. Boerjan, een Oost-Vlaams kanonnier met een halve knevel - de ratten hadden 's nachts de andere helft afgeknaagd - nam het bevel op zich, gebaren makend met hoofd en handen, op de maat van een liedje dat hij geleerd had in een Engels kantonement, waar Boerjan, tot groot profijt van zijn beurs, anker-en-zon had gespeeld:

*Mademoiselle de Poperinghe,
parlez-vô??*

Dit ‘parlez-vô’ kwam na elk zinnetje weer en dan moesten ze allen mee invallen en trekken. 't Ging vanzelf, en aan het laatste ‘Hinkepinke, parlez-vô!’ was alles klaar. Terwijl ze al zingend aan 't werk waren, stapten daar voorbij, met moede tred, belast en beladen als muilezels, lange rijen vermoeide piotten, die van 't front terugkeerden. Die kanonniers moesten ook zingen! ‘Ze zijn er nog geren bij, die bazar-kanonnierkes! Oorlog voeren is plezant, hè mannen?’

‘Kust mijn kl... eren!’ riep Boerjan weer.

‘Braaf zijn, kanonnierkes! Komt liever eens ruzie maken als we uitgeslagen zijn!’

De tractors zetten weer aan, op het kleine steenwegje ging 't nu nog langzamer vooruit; een eindje voor Lo-brug werd er gepleisterd voor een hoeve waar de echelon van de batterij reeds daags tevoren ingepikt was.

‘Valt het mee, mannen?’

‘Ja, alles in de klink!’

Toen het nu helemaal donker werd, reden ze in één trek door tot Nieuwkapelle. De sneeuw viel niet zo dik meer; soms hield hij helemaal op en kwam er even een klare ster piepen tussen de reten van het verschuivende wolkenfloers. 't Zou weer gaan vriezen.

Voor het puin van de kerk van Nieuwkapelle kruisten ze de afgeloste batterij, waarvan de bemanning moeilijk haar vreugde kon intomen. Ze gingen op rust! Een korte tijd stonden beide karavanen stil en wederzijds werd om inlichtingen gevraagd betreffende de stelling hier en het rustkantonement in De Panne.

Even voorbij de kerk sloegen ze een hobbelige aardeweg in en de auto's trokken zolang de toestand van de weg het toeliet. Waar hij versmalde, stond een gespan van zes paarden gereed om de kanonnen verder te trekken tot op hun stelling, naast het puin van de hofstede van Boer Huyghe - in militaire taal ‘Ferme Hugues’. Een gemakkelijke stelling om over te nemen: alles in goede staat. Voor een elzenkant, tegen een kleine beek met stromend water - schoon water om zich te wassen! - stonden de vier beddingen voor de kanonnen, in versgenagelde dikke planken,

om zo te zeggen naast elkaar, borstwering en raffia onaange-schoten. Van de grote baan liep een kleine decauville tot voor de brug over 't beekje bij de stelling: gemakkelijk om ammunitie bij te halen. Twee wagentjes lagen omgekanteld bij de brug.

Toen de paarden de kanonnen een voor een aanbrachten, moesten de mannen een laatste duw geven aan de wielen, daarna het stuk nagenoeg in 'position de tir' zetten, waarna ze uit-eenstoven om slaapgelegenheid te zoeken.

Florimond vond die in een soort overdekte groeve, die de boer moest gediend hebben om in de winter rapen of aardappelen te legeren. De mannen van de vorige batterij hadden die groeve uitgegraven, het kapotgeschoten gewelf met kepers hersteld, een houten wand aangebracht met een venster - waarin een echte glazen ruit! - en er een kachelkje in geplaatst met kachelpijp en kolenemmer. Het kachelkje brandde nog! Drie 'trams', 'bedden' van ijzerdraad op houten kepers, stonden te wachten met strozakken erop, twee boven elkaar en een in de hoek waar het gewelf te laag was om er een tweede bovenop te timmeren. Met z'n drieën namen ze bezit van die huisvesting. Rik Stijman, een trapmaker uit Turnhout, Kamiel Verdickt, een Kempische stroper, en Florimond - terwijl de anderen elders een soortgelijk, het ene al beter, het andere al slechter, onderdak overnamen. De kapitein en de luitenant betrokken de kelder van de hoeve, waarvoor en waarboven een berg van stenen, 'vaderlanderkes' en graszoden, was aangebracht. Er welfden ook meerdere betonnen hokjes. Een grote notenboom stond nog ongedeerd met zijn knoestige takken geëst tegen het doffe licht van de rode maansikkel in de kille vrieslucht.

Terwijl Rik en Florimond hun zaken schikten op hun 'tram', was Kamiel uitgegaan om hout.

'De maan staat er chagrijnig in,' zei Kamiel, toen hij met een armvol planken aansleuren kwam. 't Zal vriezen en misschien komt Fritz dan wel eens kijken per vliegmachine!'

Het vuurtje brandde gezellig, ze roosterden brood op de platte buis en lieten er het vet intrekken, toen eensklaps sissend een zware granaat overvloog en met een krakende knal ontplofte.

'150!' zei Kamiel laconiek, 'twee kilometer weg, ergens aan de Hazewind bij de Kruisbaan; kan geen kwaad, laat ze maar doortrekken.'

En ze trokken door, aan de overkant, een half uur lang, waar-

schijnlijk om op een bepaald punt het bevoorraden in ammunitie te beletten. Daar ronkte nog een motor, en acht bommen uit een vliegmaschine vielen ergens rond Oudekapelle.

Toen werd alles stil.

Om halfnegen kwam plots het bevel dat ze moesten tegen-schieten. Het gebulder van de vier eigen kanonnen maakte Florimond, die op zijn schouder granaten aandroeg vanuit het provisiehokje naar de stelling, zenuwachtiger dan het ontploffen daareven van de vijandelijke granaten.

Na drie kwartier schieten mochten ze ter ruste gaan en brachten ze verder een ongestoorde nacht door.

't Viel Florimond niet moeilijk aan het frontleven te wennen in deze batterij van oud-gedienden, die aan elkaar hingen als een bijenzwerm, waar niet gedaan werd aan hol patriottisme, ophit-serij of Vlamingenjacht. Alle bevelen werden stipt uitgevoerd, maar verder werd elk met rust gelaten.

De dag ging voorbij met schieten, ammunitie-aanhalen, dekkingen verbeteren, borstweringen voor de kanons ophogen... Vaak brak een naderbijvallende granaat de spoorbaan van het decauvilleke op en de lijn behoefde dan reparatie. Met oude zakken en zelfgebreide netten werd de raffia vernieuwd: er werd zelfs gemetseld. Rik Stijman klopte in zijn vrije uren koffertjes aaneen die hij verkocht aan de onderofficieren. Kamiel vijlde soms ijzerringen, maar er was meer geld te verdienen door 's avonds met Boerjan naar andere batterijen te gaan om er anker-en-zon te spelen. In de eigen batterij wilden ze 't niet doen...

Florimond las veel - er was een zending boeken uit Holland toegekomen, van het Werk der Oorlogsmeters van mevrouw Emiel Hullebroeck, met een volledige Fritz Reuter in Nederlandse vertaling. Hij schreef ook brieven voor de kameraden aan Franse en Amerikaanse oorlogsmeters, en 's avonds was het dikwijls een heen-en-weergeloop om ergens een partijtje whist of eenentwintig bijeen te krijgen.

Hij had zich nooit kunnen inbeelden dat men aan 't front zo weinig, zo helemaal niets, van de algemene gang der krijgsver-richtingen volgen kon. De legers lagen tegenover elkaar ingegraven. Het Belgisch front, over 't algemeen kalm, behoudens enkele wederzijdse begroetingen met granaten, als 't ware 'pro forma', opdat ze niet helemaal zouden vergeten dat het oorlog

was - en omdat ze aan beide kanten de hoop op doorbraak in de waterstreek van de IJzer al lang, al drie jaar, hadden opgegeven.

Zuidoost, in de Engelse sector, rondom Ieper kon het er soms warm toegaan met trommelvuur en verwoed gebrul van zware kanonnen; noordoost, om Diksmuide, kregen onze piotten het ook dikwijls te kwaad. Doch de uitslag kon men nooit vermoeden: ze moesten telkens wachten gelijk de eenvoudige burgers, tot 's anderendaags het goede of slechte resultaat, getrouw of verbloemd, werd meegedeeld door de krant.

De postbode, die 's middags toekwam, bracht één 'Nation Belge' voor de kapitein, en voor de jongens enkele nummers van de 'Belgische Standaard' en 'Ons Vaderland', abonnementen voor beide bladen door de brancardier geplaatst. 'De Belgische Standaard', kalmer, meer Belgisch-loyaal, 'Ons Vaderland', meer gevuld met proza van soldatenpennen, met meer reuk naar Vlaams buskruit. 'Daar heeft de waarheid gestaan,' zeiden dan de mannen, op de witte plekken wijzend.

Wanneer Florimond alleen bij 't kachelkje zat, kwam vaak de brancardier een pijpje roken en een praatje houden, soms ook een smousjas spelen voor een sigaar.

Hem vroeg Florimond eens of die mannen hier dan helemaal buiten het Vlaams bewustzijn leefden.

'Hun begrippen,' klonk het antwoord, 'zijn enigszins verward, en van getheoretiseer moeten ze niets hebben. Doch als het zou nauwen en ze vonden een leider om hen te elektriseren, reken op hen!'

't Duurde niet lang of op een middag, bij het patattenjassen, kreeg Florimond een staaltje te horen van de mentaliteit van de batterij. Er was in de bladen sprake geweest van het algemeen offensief op het westfront, dat de Duitsers tegen de lente aan 't voorbereiden waren:

'Ja, ja, mannen,' opperde een oude boerenzoon met hoge vierkante schouders, 'dat de Duitser nu maar gauw doorbreekt... als hij heel 't Belgisch leger kan snappen, gaan wij niet naar Duitsland naar de kampen, maar naar huis! En de officieren zijn hun schoon postje en hun trek kwijt, en, willen ze te eten hebben, moeten ze maar werk zoeken. Maar miljard de potver-mille, dat er bij ons geen binnenkomt, want die ligt buiten voordat hij 't zelf weet...'

II

Een wakke winternamiddag bij 't vallen van de avond, wandelde Florimond heen en weer achter de standplaatsen van de kanonnen - hij deed zijn twee uren wachtbeurt - en bewonderde het vervloeien van het licht op de kim. De avond viel wonderschoon: ten westen tegen de einder lagen blauwe wolkenbanken, waarachter de zon uitbloedde in een waaier van scharlaken rood. Het was als het laaien van een onmetelijke bosbrand achter blauwe bergen. In 't oosten klom een groene maan met gele lichtkrans in doorschijnende wolkjes.

‘Man van Galilea, wat staat gij naar de hemel te staren?’

't Was Jan Broeckx, in de schemering op het brugje, die nu met uitgestoken handen naar de dromer toekwam.

‘Zo, Jan, terug op 't front? En sergeant!’

De laatste maanden had Jan Broeckx doorgebracht te Gaillon in de officiersschool.

‘Zoals ge ziet! Diploma van aspirant-officier op zak. Om te beginnen sergeant. Daarna, als een Duitse granaat er niet anders over beschikt, klimmen we op tot sterren... Zijt gij het al gewoon bij uw kanon?’

‘Ja, maar soms heb ik toch heimwee naar het voetvolk, naar de piotten.’

‘Dromer!... Nu, vanavond is 't wel het ogenblik om te fantaseren bij die prachtige zonsondergang...’

Ze zwegen even; daar floot nog een vogeltje zijn avondwijsje in de ontbladerde notenboom, die zijn zwarte takken uitstrekten naar de groene maan. Op de vuurlinie was alles stil, zelfs heel ver geen gedommel.

Jan kwam ook onder de bekoring van het steeds bleker-verkleurende zonnegoud.

‘Wat zijn we toch nietige mensjes tegenover de Schepping... En hoe schriel die strijd van de verschillende volkeren op die kleine wereld... voor 't vaderland? Maar wat is het vaderland voor Christenen tenzij de hemel! Al de rest hier beneden is maar geografie...’

‘Hoe bedoelt gij dat? Heeft de officiersschool misschien uw mentaliteit veranderd - en nog wel in ultramystieke zin?’

‘Hecht gij nog hetzelfde belang aan de Vlaamse Beweging? Aan het vraagstuk van het samenwonen van Vlamingen en Walen in het Koninkrijk België? Heeft de dagelijkse werkelijkheid om u, u nog niets van uw “Schwärmerei” doen inboeten! Acht gij 't nog mogelijk nu iets te bereiken?’

‘Mijn standpunt blijft onveranderd. Wij moeten ons organiseren. Het begin, de kern van een organisatie, die blijkt te bestaan, die zich schijnt te ontplooiën, moet uitgebreid worden en zo sterk mogelijk gemaakt. Wij moeten overleg plegen met Borms, om hier en ginder een gelijklopende lijn te volgen en, in verstandhouding met mekaar, samen handelend op te treden. In die richting mag op mij gerekend worden, ik houd me bereid.’

‘t Scheen wel of Jan op een vorige beslissing terugkwam, toen hij zei: ‘Vooruit dan - hoelang duurt uw wachtbeurt? Tot halfvijf? Vanavond nog breng ik u bij kameraden die mede de leiding van de frontbeweging in handen hebben.’

Florimond werd afgelost, verwittigde zijn twee holgenoten dat hij met een ‘pays’ op wandel ging om nog een andere ‘pays’ te bezoeken - dat was volgens de rubrieken - en voort ging het door de maneschijn.

‘Let wel langs waar ik u leid,’ zei Jan, ‘want op uw terugweg zult ge alleen zijn. Om middernacht vervoeg ik mij bij mijn sectie op Lettenburg.’

Een piottenwegeltje kronkelde door 't braakliggend, verwilderd, met granaattrekkers doorzaaide akkerland naar Oudekapelle toe. Daar volgden zij de vaartdijk tot aan 't loopbrugje dat hen in Lampernisse bracht, vanwaar zij de steenweg volgden tot Kruis-Abele.

Hier leidde Jan hem op een grote Vlaamse hofstede, met de werf vierkant in gebouwen ingesloten. De bandhond blafte: ‘Koest, Nero, goed volk!’

In 't woonhuis werden zij ontvangen door een vriendelijke boerin, nog jong, vooraan in de veertig. De boer was ergens in de stallen, alsook Marieke, het dochtertje van zeventien. ‘Ze zullen u aanstonds wel goedendag komen zeggen!’

‘Zijn wij de eersten?’

‘Nee, Bert is er al met een onderluitenant en een brancardier die ik niet ken. Ga binnen in de kamer.’

Bert, een adjudant bij het vervoerkorps, verwelkomde Jan met luide stem en uitbundig gebaar: ‘t Zijn goeie geesten die

weerkeren!’ Tevens stelde hij hem de officier en de brancardier voor, twee nieuwelingen op de samenkomsten, de eerste onderwijzer, de tweede dichter-journalist-muzikant, al wat je wil. Jan stelde toen ook zijn vriend voor als ‘the good man, van wie ik u zo dikwijls gesproken heb,’ met een knipoogje naar Bert, die tevreden glimlachte.

‘t Was gezellig in de kamer. Een grote koperen lamp stond op de piano, het kachelkje ronkte, donkere wijn kraalde in de glazen.

‘Achiel! de Vlaamse Leeuw, op de goede weerkomst van onze vriend Jan Broeckx!’

Achiel, de brancardier, sprong bij de eerste wenk van Bert op de pianokruk en speelde het Vlaamse vaderlandse lied in snel ritme, terwijl de anderen rechtstaande meezongen.

‘Prosit ad fundum! - Marieke 'k Dacht toch dat ik Marieke had zien binnenkomen!’

De deur ging open en een opgeschoten meisje, beschroomd groetend, stak haar blonde hoofd door de spleet: ‘Hebt gij geroepen, Bert?’

‘Ja, Marieke, die twee vrienden hebben nog geen glas - en - breng maar een verse fles ook... Maar kom eens hier, 't is zo lang geleden dat ik van u nog een handje heb gehad!’

‘Seffens, Bert, seffens, 'k loop eerst om de fles en de glazen.’

Dit was dus Bert, adjudant bij het vervoerkorps, een schone volksjongen uit het Westland, die, naar gefluisterd werd, ofschoon niemand het met zekerheid wist, al de draden van de Vlaamse frontbeweging samenhiel; die organiseerde, raad vroeg, met enkele ingewijden overleg pleegde, het wachtwoord gaf. Een waas van geheimzinnigheid hing over zijn persoon en kwam zijn gezag ten goede.

Hij was zichtbaar blij met Florimond kennis te maken en te praten.

In sommige legerafdelingen maakte de organisatie snelle vorderingen, in andere minder; bij de kanonniërs en de overige troepen die meer achteruit lagen, was weinig te verrichten. Daar bleef het bij individuele aansluitingen.

‘Toch groeit onze organisatie in getalsterkte. Wij hebben ons tot de koning gericht, het heeft niets gebaat. Nu zou ik de aandacht van het buitenland op onze beweging willen trekken. Voor 't ogenblik wou ik u dit vragen: gij zijt in 't Frans opgebracht, niemand van ons kent die taal zo goed als gij. Ik zou aan

de gezanten van de verbonden mogendheden, o.a. Engeland, Frankrijk, Italië, Rusland, de Verenigde Staten, volgende brief willen laten overhandigen. Hij zou moeten in 't Frans gesteld worden. Wilt gij hem met zorg vertalen?’

Op een teken van Bert waren Jan Broeckx, Achiël en de officier bij de piano gaan zitten.

Terwijl Achiël de ‘Songs of Thomas Moore’ speelde en zong, las Florimond het epistel dat Bert hem ter hand stelde:

De Vlaamse intellectuelen, hogeschoolgediplomeerden, die strijden in het Belgisch veldleger, hebben de eer zich te wenden tot de Verbonden Groot-Mogendheden, uit naam van de Vlaamse soldaten der voorlinie.

Gedurende deze oorlog heeft de Belgische regering openlijk verklaard, dat België leed aan een gemis aan harmonie tussen de elementen waaruit het samengesteld is. Aan een verkeerde voorstelling van de grondslagen van ons nationaal bestaan, werden de levensbelangen van het Vlaamse volk opgeofferd.

...

Het wil ons voorkomen dat deze stand van zaken onvoldoende bekend is aan degenen die, in deze opperste strijd voor het levensrecht, een nieuw Europa willen opbouwen op de grondslag der erkenning van de nationale verzuchtingen.

Duitsland echter, dat zich op de hoogte hield van wat bij ons omging, heeft deze toestand willen uitbuiten. Om de sympathie van het Vlaamse volk op hun zijde te krijgen, hebben de Duitsers getracht een redelijker regime in te voeren. De oprichting van de Vlaamse Hogeschool te Gent en de invoering van een bestuurlijke regeling, die gesteund is op de tweeledigheid van België, werden met deze bedoeling ondernomen. Vooraanstaande Vlamingen, die door hun eerlijkheid en rechtschapenheid boven alle verdenking staan, hebben aangenomen op dit terrein hun medewerking te verlenen.

...

Steunende op de verklaringen onlangs afgelegd door de hoogst in aanzien staande mannen der verbonden Mogendheden, beroepen wij ons op uw regering. Dat zij, die nu in de strijd staan om het principe der nationaliteiten hoog te houden, op het uur der onderhandelingen de dubbele nationaliteit van de bevolking van België en de verzuchtingen van het Vlaamse volk naar een eigen cultuur indachtig wezen.

...

De kinderen van Vlaanderen, die ten minste 80 p. c. uitmaken van het Belgisch leger, zonden hun zo kwistig vergoten bloed vruchteloos hebben gegeven, mochten zij, als erkenning van hun offer, niet het recht erlangen te leven naar de eisen van hun nationaliteit.

‘Best, ik zal voor de vertaling zorgen. Die mededeling kan in geen geval kwaad. Doch eerst en vooral moeten we zorgen dat wijzelf hier staan met een macht. Dat wij niet alleen onze wensen kunnen uiten, maar desnoods onze wil opdringen.’

Zij waren in druk gesprek, toen opeens vijf officieren, aangetrokken door de muziek, de kamer binnengelaveerd kwamen, majoor voorop. Ze stonden allen recht, groetend, en wilden hun de plaats ruimen. De majoor lei de hand op Achiels schouder en stotterde hem in 't aangezicht, met een adem die rook naar sterke drank: ‘U eis ik op, speel voort! Voor ons vijven nu; de anderen kunnen gaan, die hebben hun part gehad van de muziek!’

't Waren vijf officieren van de jagers-te-voet, die, in derde linie liggend, de decoratie van hun majoor vierden. Deze, op de voorposten op inspectie, was door een zwaar bombardement verrast geworden. In plaats van benen te maken in achterwaartse richting, was hij de kluts kwijt geraakt, was heel de tijd in de beschieting gebleven en gelukkig ongedeerd eruit gekomen. Gevolg: een decoratie, die nu moest begoten worden. De majoor zag er een oud manneke uit van bij de zestig, grijs en suf. Toen Marieke kwam met roemers en flessen, moest ze wijken en de vlucht nemen voor de majoor die haar achtervolgde al zwijmelend: ‘Ah, la jeunesse! la jeunesse!’

De boer, die juist binnentrad, nam toen zelf het ambt van schenker over. Aan Bert vroeg hij of hij met zijn vrienden niet wou vergaderen op zijn tweede hofstede, waarvan de eigenaar na een bombardement naar Frankrijk uitgeweken was.

Bert bedankte; hij verwachtte niemand meer. Florimond en Jan deden hem nog een eindje uitgeleide. Bert had goede hoop dat deze oorlog ook voor Vlaanderen de bevrijding zou brengen en vroeg hun dat ze mede zouden overleggen over wat diende gedaan, dat ze mede de verantwoordelijkheid op zich zouden nemen.

Op het loopbrugje te Lampernisse drukten ze elkaar de hand ten afscheid. Hun wegen gingen uiteen. Het paadje opzoekend waarlangs hij gekomen was, stapte Florimond over de stille, maanbeschenen wildernis naar zijn batterij terug.

III

Van nu af kreeg Florimond vaak bezoek van studenten, brancardiers, dokters, aalmoezeniers, officieren, ook wel van eenvoudige kanonniërs, of onderofficieren bij het voetvolk. Zo had hij na korte tijd poolshoogte van de beweging en kreeg hij een meer optimistische kijk op mensen en toestanden. De beweging had meer diepgang, golfde veel breder uit dan hij vermoed had.

In 't begin van 1918 werd onder de compagnies een afschrift verspreid van een open brief aan kardinaal Mercier, die in september 1917 werd besteld aan monseigneur De Wachter te Londen, ter doorzending aan Zijne Eminentie. Vier maanden werd er op antwoord gewacht, doch toen er geen kwam, liet Bert de brief afdrukken en op grote schaal verspreiden.

EMINENTIE

Nu dat ons hart ons aanzet en ons geweten ons dwingt om tot U te spreken, rijst alles voor ons op wat Gij voor ons land gedaan hebt. Wij herinneren ons met dankbaarheid, wat al moed er uit Uw lering over de waarde en het loon voor 't vervullen van onze soldatenplicht in ons neerkwam, wat fier besef van de grootheid onzer rol ons inplantten Uw woorden, in Sinte-Goedelekerk gesproken: 'De soldaten zijn de eerste bewerkers van 's lands zedelijke grootheid...'

Doch nu is onze ziel ingezonken onder ander leed, namelijk onder verdrukking, achteruitzetting, versmading, krenking der eer van ons, Vlamingen omdat wij Vlaming zijn; zij zonk eronder in, omdat diegenen, die het ons aandeden, onze vaders en leiders hadden moeten zijn: onze oversten, die in naam van België ons aanvoerden.

...

Maar dan zijn wij tot een laatste inzicht gekomen, dat er bij ons niet meer uit te krijgen is - te veel zwaar leed van te zware jaren heeft het in ons hart ingescherpt - 't land, waar zulk een legerinrichting bestaat, is zelf slecht ingericht; 't leger is de spiegel van 't land: in België is 't voor de Vlamingen niet goed te leven, gelijk het in het leger voor hen niet goed is te dienen. Dit moet veranderen! 't Leger zal niet veranderen, zo 't land niet verandert; dus 's lands

inrichting moet veranderen. Geen recht is klaarder, heiliger, noch gaat dit te boven. Dat onze Staat het recht had ons bloed en leven te vragen, dit is: een absolute eis aan ons te stellen, erkenden wij met ons bloed en leven te geven. Doch deze gave geeft ons het recht, ook aan onze Staat een absolute eis te stellen, namelijk, dat hij zijn inrichting radicaal verandere, zodanig dat wij, twee volkeren, ons geheel en vol en gelukkig erin kunnen uitleven.

Die brief maakte ophef: daaruit sprak immers een geest bereid tot opstand tegen het onrecht.

Ondertussen gleden de winterdagen voorbij, mistig en kil, of koud van sneeuw en vorst. Schieten moesten ze veel minder dan Florimond verwacht had. Bij 't vallen van de avond soms een paar uur, en meermalen ook 's nachts, maar dan gewoonlijk niet lang. Nu, 't was ook winter.

Ze moesten echter meer op karwei uit, dagelijks een of twee man van ieder stuk. Nieuwe stellingen werden overal voorbereid, vijf, zes kilometer achteruit, met het oog op een gebeurlijk achteruitwijken bij het lenteoffensief, dat vanwege de Duitsers vroeg en geweldig werd verwacht.

Een morgen, toen het Florimonds beurt was om met spade en houweel aan een nieuwe kanonbedding te gaan graven - 't was een mistige februarimorgen, de zon zat wit als een hostie in dikke nevel - werd hij vanuit een zijwegeltje in 't Frans aangeropen.

‘Hela! ouwe jongen, kijk eens hier!’

't Was een oud-kameraad uit Namen, een rijke Brusselse bankierszoon, nog niet lang over de grens gekomen, telefonist ergens bij een staf, op inspectie langs de lijnen.

‘René?’

‘Wie anders? En hoe maak je 't?’

Na wat over-en-weer-gekout scheen René iets achter de andere karweimannen te willen blijven.

‘Neem het mij niet kwalijk,’ zei hij, ‘doch ik meen je een vriendendienst te bewijzen door je te verwittigen dat je correspondentie zorgvuldig wordt nagezien. 't Schijnt dat je zo'n razend democraat geworden bent. Waar heb je die bacillen opgedaan? Word toch wijzer, jongen! Wat een idee je warm te maken voor 't gepeupel - het volk! Goed kanonnenvlees, jawel!’

En als 't weer vrede is, dat ze werken in de fabrieken en op het land, en ze zullen hun korst krijgen... Maar waar zijn je zinnen? Volkskampioen! Dweper! Werk voor jezelf, en zo je 't niet laten kunt, gooi nu en dan voor 't volk wat te grabbel...'

Wat een ommekeer had er in Florimonds gemoed plaats gevonden, dat hij van de kinderen van zijn eigen stand zóver afstand dat hij hen niet meer begreep, dat hun woorden in hem het volk, het Vlaamse volk, kwetsten!

'Heb jij dan niets geleerd, René? De volksjongens, die met ons één leven leiden, die met ons en voor ons een gezamenlijk plekje onder de zon vrijmaken, hebben die geen recht op je eerbied, verdienen die geen eerbied voor hun recht?'

'Kerel, kerel, hoe zwaartillend! Wat ben je veranderd. Neem dat alles wat lichter op, en laat ons pakken van de koek wat we ervan krijgen kunnen. Wij moeten niet te onzen nadele afbreken wat vorige geslachten zo moeizaam voor ons hebben opgebouwd... Fils à papa que tu es!'

Toen Florimond niet alleen met zijn democratische, doch ook met zijn Vlaamsgezinde overtuiging uitpakte, werd René wrevelig:

'Maar jongen, je weet toch wel dat wij niet willen bekeerd worden. Wij meten niet af tot waar ieders recht reikt, wij nemen ons voordeel waar het voor 't grijpen ligt. Flaminganten, flaminganten... Waartoe al dit ruziestoken? Daarbij nog buiten bespreking gelaten dat het nooit fair is vóór de vijand eendracht en godsvrede te verbreken. De Vlamingen hier lopen nog vanzelf aan de band, maak je daar niet ongerust over. Die herrieschoppers aan de overkant, activisten en ander gespuis, daar vegen we later wel met de bezem door en 't vliegt uiteen als kaf, naar de vier windstreken... Laten wij hier afscheid nemen, ik moet rechts, jij recht door. Als we nog langer blijven haspelen, geraakt de vriendschap er helemaal doorgehaspeld. Laat die oorlogsneurose maar eens goed uitwaaien... Adieu!'

'Twee woorden maar...'

'Dank je voor de goede intentie; ik wil niet overtuigd worden: tot weerziens en wees voorzichtig!'

Op het werk viel hij bij kanonnières van allerhande batterijen. Een paar jongens kwamen pas toe uit Eu, waar ze honger hadden geleden en waar de geest ook in het teken van de oorlogsmoeheid stond. Hele groepen die naar 't front werden gestuurd uit

de depots, hadden, op weg naar 't station, in de straten van het stadje gerumoerd en geroepen: 'Leve Rusland! Leve de vrede! Leve Trotski!'

Florimond spitste de oren.

Een ander had daags tevoren in De Panne een zitting van de krijgsraad bijgewoond, waarop een sergeant en een brancardier werden veroordeeld omdat ze briefjes hadden uitgeplakt met de gevleugelde woorden van Wilson: 'Elk volk, hoe klein ook, heeft recht op zelfbestaan!'

'Maar een van de advocaten,' vertelde de jonge kerel, 'heeft de kans waargenomen om het de officieren eens goed te zeggen! Moesten de Heren van Havere op 't bankje zitten, ja, dan was 't een bank van schande. Zij maken misbruik van hun macht, omdat het Vlaamse volk zijn wil niet kan uiten. Maar nu is 't een bank van eer! Die jongens hebben juist een weg gezocht, een middel om de volkswil te uiten, om wat recht te bekomen.'

Ook de omzendbrief van generaal De Ceuninck aan de officieren kwam te berde: gevraagd werd door de Minister van Oorlog, dat de officieren zich op het aanleren van de Vlaamse taal zouden toeleggen, om meer vertrouwelijk - en vaderlijk - met hun jongens te kunnen omgaan. En druk besproken werd het optreden van twee Waalse luitenanten, die, liever dan een beetje 'flamand usuel' aan te leren dat van hen werd gevergd, hun rekwes hadden ingediend om dienst te mogen nemen in het Franse leger.

Die mededeling was olie op het vuur. Florimond achtte het thans een geschikt ogenblik om wat dieper op de kwestie in te gaan.

Ze spitten voort, met wel twintig man in één grote groeve. Toch, omdat hij zo weinigen onder hen kende, ging hij liever niet rechtstreeks op de man af, maar bracht het gesprek op de Tsjechen.

Die hadden over Oostenrijk lang niet te klagen zoals de Vlamingen over België. Zij hadden Tsjechisch onderwijs van laag tot hoog, werden bestuurd en geoordeeld in de eigen landstaal, werden ingedeeld in eigen Tsjechische regimenten. En toch had hun stamtrots in volle oorlog het Oostenrijks juk afgeworpen.

'En kijk eens hoe de gazetten hoog opgeven van die Tsjechische regimenten, waar het wachtwoord luidt: "Overlopen!" en die bij duizenden naar de vijandelijke linies oversteken! Zij vor-

men zelfs Tsjechische eenheden om, ingelijfd bij het Russische leger, hun vroegere overheersers te bevechten! De Belgische pers vanuit Le Havre slingert de banvloek naar Borms en de activisten en heft de Tsjechische verraders op een glorietroon!’

Een olijke kanonnier kwam hem ter hulp met een trek, die insloeg: ‘Wij hebben in de batterij het geval gehad! Eerst kwam de aalmoezenier uitleggen: overlopen is doodzonde! Dat moest de mannen uit deze tijd van moedeloosheid, in 't vooruitzicht van het Duitse lenteoffensief, wel ingeprent worden. Een tijdje later wijst dezelfde Waalse aalmoezenier met fierheid op zijn gazet: ‘Ziet eens! Vijftienduizend Tsjechen overgelopen!’ Ik zeg hem: ‘Mijnheer de aalmoezenier! Zijn dat geen vijftienduizend doodzonden?’

't Deed Florimond deugd aan 't hart weer buskruit te ruiken.

Neen, het grote vertrouwen van de idealisten, in het eerste stadium, dat Vlaanderen van België recht zou verkrijgen omdat zijn zonen zo mild met hun bloed het goede recht van België hadden verdedigd, dit vertrouwen was er bij de Vlamingen helemaal uit.

Maar vanwaar kwam het verzet? Vanwaar de eerste stoot?

IV

De maand maart met haar lichtere dagen, bracht meer gevechtdrukke.

De Duitsers schoten dag en nacht, gasgranaten rond de batterijen, fluitende schrapnels in de lucht, logge ontploffers op de kruispunten van de wegen.

Het werd hun betaald gezet. Op alle uren van de dag of nacht werden de kanonnières bij de stukken geroepen om tegen te schieten, met hun maskers voor, al niezend - want het regende Duitse gasbommen.

Daags voor Sint-Jozefsdag - een roodborstje zong in de knotwilgen langs de beek en Kamiel was pas gaan strikken zetten voor de patrijzen - kregen ze bevel te vuren vlak op de middag. Tussen twee regenbuien steeg boven de Duitse lijnen een worst-vormige kabelballon.

De adjudant telefoneerde onmiddellijk aan de kapitein, die het nieuws overmaakte op het bureau van de majoor.

‘Toch voortschieten!’ klonk het bevel.

‘t Duurde niet lang of de Duitse granaten sloten hen in, in een steeds nauwer-wordende kring. Knak! Eén sloeg vlak in een kleine dekking over de beek, waar het derde stuk zijn ladingen kruit had opgetast. Het poeder in brand met een plotse vlam die steeg, wel tien meter hoog, en dan even plots neerviel.

‘Nu zijn we geleverd!’ zei de wachtmeester, met tien vingers tegelijk in zijn haar krabbend.

‘t Is of de duivel ermee gemoeid is,’ stotterde Rik Stijman, ‘kijk die ekster eens weg en weer vliegen als een spion tussen de Duitse en onze batterijen!’

‘Stoppen!’ klonk het telefoonbevel.

De Duitsers hadden het schieten het eerst gestaakt.

‘We staan op Fritz zijn boekje,’ zei Kamiel gelaten, ‘hij legt er eieren onder. Wij zullen bij ‘t wachten niets verliezen. Onthoud wat ik zeg!’

‘s Anderendaags in de voormiddag lag Florimond gerust op zijn tram te lezen in Emmanuel de Boms ‘Het Levende Vlaanderen’: ‘En als de levenden niet kunnen spreken, stamp dan de doden uit de grond!’, toen onverwachts, als een donderslag bij heldere hemel, een 24oer granaat insloeg even over ‘t beekje, op vijftig meter van hun hok. Klodders aarde, grasvlakken, scherven vlogen overal op en rond, neervallend met een gedreun als het hoefgetrappel van galopperende paarden.

Rik Stijman greep zijn masker en zei: ‘Ik trap het af!’

‘Mag dat?’ vroeg Florimond.

Kamiel, terwijl hij zijn beste trui aanschoot en zijn vijlen en alles waarvan hij hield met bekwame spoed in zijn ransel stopte, gaf hem een antwoord, met een lepe blik:

‘De kapper is niet zo dwaas als hij er uitziet. Als ‘t er nauwt - en dit bombardement was te voorzien - zal hij wel door een van zijn vertrouwden de telefoondraad laten doorknippen. Als Fritz voorttrekt, zult ge de kapper als eerste man op de loopbrug zien staan!’

‘Ik ben ook weg, Flor! Neem het venstertje uit, als gij gaat -want dat is een kostbare relikwie!’

Florimond keek door de ruit en zag een hele processie met de kapitein aan het hoofd, die iemand toeriep: ‘Je ne plus plus

téléphoner au major', de passerelle opschieten oostwaarts naar de IJzer toe. Florimond wachtte tot nummer drie ingeslagen was - in de beek! - en liep toen de anderen na, naar de dekkingsloopgraaf bij de IJzer.

Daar stonden allen gelaten te kijken naar de granaten, die duidelijk te onderscheiden waren van zohaast ze over de nok van de hoeve scheerden. Nu trokken twee Duitse batterijen erop los. De aarde werd omgewoeld en spoot omhoog, soms bij twee, drie trechters tegelijk, en als een van de hoevegebouwen werd geraakt, walmde als een rode rook van steengruis omhoog. In een brede straal werd al het omliggende bestreken door scherven, graszoden, stenen, kepers, en wat nog meer werd meegewoeld.

Eerst in de namiddag hield de beschieting op. Fritz haalde eer van zijn werk: de eerste twee kanonnen lagen op hun flank, buiten dienst; de twee andere stukken moesten ook achteruit in reparatie. De majoor was aanstonds te paard om zijn maatregelen te treffen.

De batterij kreeg bevel stelling te nemen een halve kilometer achteruit, in een weide achter een elzenkant. Daar stonden nog lege stenen afdakjes die door de kanonniers konden betrokken worden. Maar 't zou een tijd worden van werken en wroeten: platformen uitbreken, ze op de nieuwe stelling aanleggen en bijwerken, dekkingen bouwen.

Vier dagen volgden, voor Florimond van bovenmenselijke krachtsinspanning. Hij wilde slag houden met zijn kameraden, die hem nochtans, zonder het te veel te laten merken, het zwaarste werk uit de hand namen en alleen het minst lastige overlieten.

De vierde dag lag hij gradbraakt op zijn brits onder het grote afdak waar ze nu met velen sliepen - ál de mannen van het eerste stuk - toen de foerier, die van de echelon kwam met de 'petits vivres,' hem zijn verlofbrief voor Zuid-Frankrijk op zijn bed thuisbracht. Hij werd onthaald als een engel uit de hemel, een 'deus ex machina'. Tien dagen van het werk verlost! Florimond haalde uit zijn ransel geheel zijn voorraad sigaren, sigaretten, chocolade, sardienen en de rest. Kamiel liep ergens een koe melken, er werd chocolade gemaakt op het oude kacheltje, en heel de avond vierde het eerste stuk, met de foerier en de adjudant als gasten, Florimonds vertrek met verlof.

's Anderendaags, na in 't Schippershuis om het visum van de dokter te zijn gegaan, stapte hij door een fris morgenregentje

naar Lo, tot waar een tram de verlofgangers tegemoet kwam.

Tien dagen verlof! Hij verlangde naar rust, naar ontspanning.

En in de tram vernam hij de grote gebeurtenis, die zijn geest opnieuw in strakke spanning bracht: de Duitsers hadden hun lenteoffensief ingezet, een wig geslagen tussen de Franse en de Britse troepen, een begin van de doorbraak. En waar de anderen een bedrukt gezicht opzetten omdat de spoorlijn Kales-Parijs bedreigd scheen, omdat misschien op 't laatste ogenblik tegenbericht zou komen, te Adinkerke hun verlofbrief afgenomen en ieder terug naar zijn eenheid gestuurd worden - daar werd Florimond geschokt vooral door deze gedachte: was de Vlaamse organisatie aan het front nu sterk genoeg, eensgezind genoeg, overtuigd en aanpakkend, om op dit beslissend ogenblik haar slag te slaan en tot de wereld te zeggen: 'Hier zijn wij! Wij, Vlamingen, en als zovele andere verdrukte, kleine nationaliteiten, eisen we ons recht op onafhankelijk zelfbestaan!'

Op welk standpunt stond de steeds evoluerende Bert, stonden zijn nog meer wankel medewerkers? Wat zouden ze nu doen? Waren ze voor die taak berekend? 't Was weken geleden dat Florimond nog een vergadering had kunnen bijwonen. Nu zouden de omstandigheden hen dwingen een beslissing te nemen.

Te Adinkerke helderden de gezichten op: de verloftrein stond er. Hij werd bestormd. In de trein was het hoofdthema: het groot kanon dat Parijs beschoot. Droeg dat kanon zover? Of waren de Duitsers zo dicht genaderd? 'Want de gazetten vertellen maar wat ze kwijt willen zijn. Het papier is geduldig, vooral in deze tijd!'

't Was een klare nacht, wit als een mistige dag.

Florimond werd wakker te Parijs met voeten als ijsklompen. Hij kreeg zijn broodkaartje aan de ingang van 't station, spoedde zich naar de Boulevard St-Denis, waar zo-even een Duitse 22oer was neergekomen, zonder evenwel veel schade aan te richten.

Paniek heerste er te Parijs niet, hoewel dagelijks tienduizenden uitweken. De plaatsen in de treinen waren dagen van tevoren besproken. Maar doordat van die avond af een dubbel aantal treinen was ingelegd, had Florimond op de P.L.M. nog een plaatsje kunnen bemachtigen.

Weer een maanlichte nacht, waarin zo schoon de populieren waaiden, de velden deinden, de krijtwegen schemerden, de ber-

gen hun toplijnen aftekenden tegen de einder: de Cevennen, en in de grauwendende morgen, de statige Alpen, ver en hoog, met sneeuw bedekt. Daar waren de olijfbomen, de zuiderse boomgaarden, en plots, als een wonder - in maart! - de perzikbomen, bij hele velden, of tussen de wijnstokken geplant, in volle matrode bloei...

En ginds op het front lagen de Vlamingen, in de bloedgrachten gelaten hun lot af te wachten, eerst een mogelijke Duitse aanval, later de verdrukking onder Duitse of Belgische hiel.

Een avond te Marseille, boven de Notre-Dame de la Garde. De zon zat als een rode bol op de kim en begon te duiken. 't Schemerde. Een vliegtuig toerde boven de haven waar de lichtjes aanploften.

De volgende avond te Toulon, langs de wuivende palmen onder wit maanlicht.

En de volgende dagen! Van St-Raphael af, rechts de heerlijk-blauwe Middellandse Zee, met groene vlekken, links de villa's tegen de rotsen en de zuiderse flora: cactussen, acacia's, palmen, bloeiende mimosa's, en hoog de bergen in, de groene pijnbomen. Achter Cannes, meer citroen- en oranjeboomen.

Pasen te Nizza!

De zon zat al vroeg in een blauwe lucht boven een blauwe zee. Schitterend zomerweer! Florimond, na zijn Pasen te hebben gehouden in de hoofdkerk, ging een melkinrichting binnen om te ontbijten. Men zette hem korfjes voor, met viooltjes versierd, waarin rode aardbeien vonkelden op een oranjeblad.

En ginds, onder regen- en mistluchten, lagen de Vlaamse piotten in slijk en modder, te wachten op de dood.

Dan ging hij zitten uitzonnen voor de zee, onder de wuivende palmen van de 'Promenade des Anglais'. Volk en toiletten, als had te Nizza nooit iemand van de oorlog gehoord. Jawel, er liepen ook vele uniformen.

Van een venter kocht hij vijf, zes kranten. Franse, Belgische, Zwitserse, Italiaanse. De toon was ernstig. De Duitsers sloegen wild en breed door, en hun communiqués trilden van verwachting.

Al de Franse verlofgangers werden teruggeroepen naar hun eenheid.

Op dezelfde warme rustbank zat een ziekelijke jongen, Belgisch piot, die hem glimlachend gadesloeg. 'Ik ben oppasser van

een dokter,' zei hij, 'en die heeft dezelfde hebbelijkheid als u. Hij zou al de bladen van de wereld willen inzien... Wil ik er nog wat bij uw hoop leggen? Hier zie, deze zult gij zeker niet hebben.' Hij gaf hem een pakje Spaanse en Hollandse bladen en was weg. 'Ik moet naar 't appèl.'

Florimond bedankte en begon met nieuwsgierigheid de kolommen te doorlopen. Uit een 'Telegraaf'-nummer viel een blad van kleiner formaat: 'Het Vlaamsche Nieuws.' Het was lang geleden - van in zijn Haverse tijd - dat hij die krant van ginder nog had ingezien. Eerst het gevatte artikel van Raf Verhulst gelezen, dan verder het nieuws uitgeplozen. Daar! Gent! Grote nationale meeting ter gelegenheid van Vlaanderens onafhankelijkheidsverklaring door de Raad van Vlaanderen... Verleden zondag - 24 februari 1918 - verdrongen zich achtduizend Vlaamsnationalisten in de Nieuwe Circus... Monsterstoet tot op de Vrijdagmarkt, waar vijfentwintigduizend Vlamingen, zo vrouwen als mannen, geschaard rond het standbeeld van Jacob van Artevelde, eeuwige trouw zwoeren aan de Vlaamse nationaliteit...

Florimond herlas driemaal het verslag. De bevrijdende daad!... De Raad van Vlaanderen had Vlaanderens onafhankelijkheid uitgeroepen, kreeg het volk achter zich. Nu was het voor de IJzersoldaten het ogenblik om ook hun bajonetten te laten meespreken...

Het bloed vlood hem terug naar het hart; hij stond op, zag niet dat hij veel te veel betaalde voor viooltjes die kleine meisjes hem kwamen aanbieden, nam de tram naar Nizza, reed door tot Cannes... Neen, vóór zijn tijd mocht hij niet terug bij de batterij zijn, dat zou argwaan wekken. De volgende dag trok hij over Grasse de bergen in, om zich moe te klimmen. Maar tot rust kon hij niet komen.

De terugreis ging langs dezelfde weg. Parijs werd nog steeds beschoten. Op Goede Vrijdag, om drie uur, had een Duitse granaat het gewelf van de kerk van St-Gervais doen instorten. Meer dan honderd doden. Hoog lagen de puinhopen.

In de buurt van Amiens werd de spoorweg Parijs-Kales door de Duitse kanonnen bestreken, zodat de trein een omweg moest maken oven Eu. Steeds hadden de Duitsers de bovenhand.

Op een late avond kwam Florimond te Adinkerke toe, vanwaar hij te voet naar De Panne stapte, om slaapgelegenheid te zoeken.

Bij de zee werd juist een grote troep soldaten, die krachtig de ‘Vlaamse Leeuw’ zongen, door gendarmen uiteengedreven.

Florimond richtte zich op. Hij dacht aan de vijftwintigduizend Vlamingen te Gent. Was het nieuws tot hier doorgedrongen en manifesteerden de troepen?

Hij viel op een gendarm die hij vroeger in Le Havre had gekend, en vroeg hem wat die samensholling te beduiden had.

‘Een hoop piotten die manifesteren omdat er geen congé meer wordt toegestaan. Maar ze menen 't niet kwaad!’

En toch het ijzer was heet, het moest nu gesmeed!

Vijfde hoofdstuk 'Het moment'

I

Half april.

Het ruw-aaneengeslagen beschot, dat 's nachts voor de opening van het gemetseld schuilhok de tocht weerde, werd weggeschoven door Cavin, wiens wachtbeurt uit was.

Florimond had Cavin gevraagd hem te wekken, doch toen het beschot verschoven werd, ontwaakte hij vanzelf.

Cavin maakte het deurgat weer dicht, stak een sigaret op.

'Zo, zo! Al wakker? Op mijn horloge is 't kwart over vier, maar dat loopt voor.'

'Dank u, Miel. Wat voor weer is 't?'

'Genadig koud. Wat late vorst. 't Kan een schone dag worden.'

'Krijg ik wat vuur?'

De sigarettenrook maakte Florimond hel wakker. Hij tastte naar zijn kousen in de zakken van zijn rijmanteel, die uitgespreid lag over zijn deken - onder de twee had hij warm gelegen - en haalde verder zijn rijbroek uit zijn ransel.

Onderwijl kroop Cavin in zijn nest, na eerst nog Florimonds afgeworpen deken bemachtigd te hebben.

'Verdoemens koud bij dat stuk... Ze hadden dat ook nodig hier in deze sector de wacht te doen optrekken. Die vervloekte lamzakken! Ze moesten er zelf maar een nacht komen bij staan... Millard de nom de d...'

Twee, drie kanonniers rekten zich gestoord overeind op hun stro en geeuwden:

'Zwijgen, Miel! Laat ons slapen... Hoe laat is 't?'

'Vier uur door... en zijt maar brâ content, ge krijgt straks allemaal rijstap! 'k Heb Kamiel het zien aftrappen met twee grote akers!'

Heel het hokje schoot in een lach, zeven man tegelijk.

Wanneer Kamiel het in zijn hoofd kreeg rijstpap te eten, was er houden noch binden aan. De foerier moest zorgen voor rijst, en Kamiel trok in de nanacht een paar uren van 't front weg, waar nog koeien in de wei lagen.

‘Dan is 't werk van de boeren van tevoren gedaan,’ zei hij, ‘wij zijn allemaal dompelaars, we moeten mekaar helpen! En wij kunnen wij toch voor die boer niet sukkelen!’

‘Dat hij maar oppast bij dat maanlicht!’

‘t Moet een geslepen vos zijn die Kamiel bij de kieuwen zal vatten!’

Florimond, in broek en hemd, schoot in zijn rijgschoenen, trok de handdoek van zijn ransel, die hem tot hoofdkussen had gediend, kreeg zijn zeepdoosje uit zijn knapzak en kroop de dekking uit.

Een vaal licht kwam op in het oosten, waar nu en dan kleine waaiers uitflakkerden van vèr-dommelende kanonnen.

Langs de rijshouten-camouflage stapte hij naar een grote granaatput toe, halfvol water, waarop een planketsel gesmeten lag.

De nacht had het water geklaard. Een weelde was 't het zuivere water te wrijven, met frisse handen, op borst en aangezicht en nek.

Reisvaardig eindelijk, terwijl hij zijn gordelriem spande en zijn mantel vastknoopte, vroeg hij aan de druilende mannen in het hok: ‘Moet ik nog wat anders meebrengen behalve tabak en patates-frites-vet?’

‘Voor mij tien sigaren.’

‘En voor mij een vijl, als ge er een goede kunt vinden!’

‘Voor mij een potje honig.’

‘En wat peper en zout voor de mess.’

‘En hoor eens of het waar is, dat al de batterijen “à tir rapide” zouden achteruitgetrokken worden, in 't vooruitzicht op een mogelijke terugtocht...’

‘En dat ze onze kanonnen zouden laten staan omdat het oude stukken zijn, gelijk de Duitsers deden in de Somme verleden jaar...’

‘Wij moeten doorschieten tot de laatste granaat, de Duitsers tegenhouden zolang we kunnen, ons verdedigen tot de laatste man, tot de laatste druppel bloed...’

‘Blaas uit!’

‘Ik speel kameraad!’

‘Ik zal mijn plan wel trekken...’

‘De Duitser moest maar plots doorbreken en heel den Belgique pakken met man en muis, piot en kanonnier; zó dat we propertjes van dat vuil werk af zijn - en dat niemand kan wegslibberen...’

‘Mij krijgen ze niet meer op een schip, hoor!’

‘En als ge de koning ziet, en hij vraagt naar ons, zeg hem: ‘Sire, de complimenten van de Savelong*! Teken maar gauw de vrede, dat de jongens ervanaf zijn. Ze zijn er niet geren meer bij. Ze zijn 't beu!’

‘Als kouwe pap!’

‘En dat de Fransen en de Engelsen al aan tamboeren...’

‘En onze hielen kussen!’

‘Best, mannen, tot vanavond! Houdt u kloek!’

‘Goeie wandeling, Flor!’

Een genot, door de rijzende morgen te stappen, alleen, terwijl alles rond hem nog sliep, over een verwilderde weide langs een decauvillelijntje; dan, achter Nieuwkappelle-kerk een beekje gevolgd tot aan de ‘chemin de dalles’, over de Rabbelaar en Fortem naar Alveringem toe.

Hij had van de dokter een geschreven toelating om, voor een zieke kies waar het vulsel uitgevallen was, naar de infirmerie van de vierde legerafdeling te Alveringem te gaan.

Maar de tocht liep verder, naar De Panne, waar een algemene vergadering van de leiders der beweging was belegd. Niet Florimond alleen had er, na zijn terugkomst uit verlof, op aangedrongen, van alle kanten werd gevraagd naar een algemeen-te-volgen gedragslijn ingeval de Duitsers zouden doorbreken ten zuiden, of, wat insgelijks werd gevreesd, in geval van een Duits offensief tegen het Belgisch front. Moest een nieuwe IJzerslag geleverd worden? Moesten er weer stromen Vlaams bloed vergoten worden, ten bate van wie?

Een roodborstje was al wakker en kwinkelerde vrolijk op een wilgentronk.

Achter Nieuwkapelle, nabij de eerste bewoonde hofstede, stapte de boerin met haar akers naar de weide.

't Werd een schone dag. De zon kreeg al macht: ze schoot vlug de lucht in en de mist klom mee omhoog tegen de bomen.

* cent-vingt long - 120 lang (kaliber van het kanon)

Nu reden langs alle kanten de boeren uit, met hun melkkruiken op 't kannetje naar de weide, om de koeien te melken. Boerendeeften, het juk op de schouders, aan 't juk twee emmers, schreden het hoge onkruid van de verwilderde meersen in.

Te Alveringem, waar twee kameraden zich bij hem zouden verwoegen, was hij juist bijtijds voor de halfachtmis van de kinderen.

Even na hem traden gezamenlijk binnen Achiel, de brancardier die hij reeds vroeger had ontmoet, en Jeroom, een Oost-Vlaming, sergeant bij het voetvolk.

Het was hun een weelde weer mannen te zien in burgerkledij, die los en vrij stonden van militaire dwang, kinderen en vrouwen - orgel en kerkzang te horen en wierookwalmen te zien opstijgen en, bij de communie van de priester, de heilige hostie te ontvangen uit de hand, die het 'Gebed voor Vlaanderen' schreef.

Na de mis zongen de meisjes een Marialied op de oude volkswijze, verwerkt in Bachs Matthäus-Passion: 'O Haupt voll Blut und Wunden!'

In ingetogen stemming gebruikten ze daarna het ontbijt, in de herberg waar Jeroom zijn hond in bewaring had gegeven. Ze slurpten een koppel eieren, aten een snee brood met honig bij een slok koffie, en trokken weer verder.

Fris wandelweer. De voorbijsnorrende auto's, de karren, de wagens met ammunitie, de vrachtlorries deden na die regendag van gisteren nog weinig zand opstuiven. De lentezon lachte op de uitbottende bomen, op de bermen met het groene jonge koren. Jerooms hondje Khaki schoot bij elke hoeve achter de kiekens of achter de kalveren in de weide.

't Gesprek liep natuurlijk over het grote kanon dat Parijs beschoot, en over de verwachte doorbraak.

'Goed overlegd,' zei Achiel, 'met hun Stosstruppen vooruitrukken over een brede lijn, en tegelertijd met een nieuw-uitgevonden kanon Parijs beschieten: meer een morele factor dan wel om grote schade aan te richten.'

En Jeroom: 'Als de Duitsers maar een beetje psychologisch inzicht hebben, zullen ze hogerop trachten door te breken, naar Kales op of naar Bonen, en heel ons legertje insluiten.'

'Zit er bij uw mannen nog doorvechtersbloed in?' vroeg Florimond.

'Geen zier!' klonk het als uit één mond.

En Jeroom verhaalde dat hij, vanop een observatiepost, het grote spandoek van de Duitsers had gelezen, door zijn verrekijker: ‘Moed, Belgen, moed! Binnen veertien dagen komen we u verlossen. Goede loodsen staan voor u gereed te Gent en te Lier!’

Ook bij de burgerbevolking achter het front heerste de grootste onverschilligheid.

‘Kijk hoe het staat met de ontruiming van de dorpen. Generaal Andringa wil de mensen schrik aanjagen met zijn aanplak-brieven: “Uw zonen zullen ingelijfd worden in het Duitse leger,” enzovoort. Dat raakt de koude kleren van de mensen niet meer. De boeren willen niet meer vertrekken.’

‘Ik ben maar bang,’ zei Achiel, ‘voor de fanatiekers en de zenuwachtigen. De Duitsers komen... We zitten in onzeabri... En gaat er ook maar één machinegeweer af, wat zullen de Duitsers doen? Handgranaten smijten in elk hok, en we springen allemaal tot spijs!’

‘Een goede raad,’ antwoordde Jeroom, ‘t beste is mekaar bij de hand te houden en de buitenste steekt de hand op en roept ‘Kameraad!’

Daar scheerde de eerste lentezwaluw tegen de toren van Bulskamp omhoog.

‘Kijk, een koninkje dat nest draagt!’

‘En ginder roept een koekoek!’

De zon straalde door de wolken, licht en lentestemming te blikkereen leggend op veld en wei, heimwee wekkend naar vrediger, rustiger tijden.

‘Laten wij maar eens te Göttingen zitten,’ kroonhalsde Jeroom, ‘we doen onze aanvraag om onze studiën voort te zetten in München. Moet de oorlog dan nog tien jaar duren, wij zitten aan de oever van de Isar, leven met de studenten en de schilders:

*O, jerum, jerum, jerum,
O, quae mutatio rerum!’*

‘Met dat al,’ zei Achiel, ‘mogen we niet uit het oog verliezen dat, zo wij door krijgsgevangen genomen te worden, van de tjool en de dool van het frontleven verlost zijn, de Duitsers door het feit zelf dat ze in hun doorbraak slagen, ook veel kans hebben de oorlog te winnen. En dan? Wij, Vlamingen, hebben tot hier toe gestreden voor eigen stam en cultuur, tegen de overheersing van een minder

volkrijk Waals-België, tegen de zuiders-vreemde invloed van een land dat zichtbaar achteruitgaat. En wat een ontzaglijke inspanning heeft het ons gekost om geen grond te verliezen! Wat zal dan onze positie zijn als opslorping ons zal bedreigen door een stamverwant, bloedrijk volk, in de roes van zijn zegepraal over de ganse wereld? Is het wel logisch dat we, door toe te geven aan vermoeden of aan onze verbittering tegenover de Belgische regering, de overwinning van de Duitsers zouden vergemakkelijken? Waarom van twee kwaden het ergste kiezen?’

Hier viel Florimond hem in de rede, om voor straks zijn terrein voor te bereiden:

‘Uw redenering zou kloppen als een Duitse overwinning nog mogelijk was. Doch denk eens even na: hoe zouden de economisch en financieel veel sterkere landen het afleggen voor het geblokkeerde Duitsland, dat door vier jaar oorlog nagenoeg is uitgeput? “Ausgeschlossen!” zullen de Fritzen zelf wel zeggen. En dan staan we voor dit dilemma: ofwel wint de Entente, en vieren op het vasteland Frankrijk, in België Walen en franskiljons hoogtij - de Vlamingen worden voorgoed verdrukt, Vlaanderen eens en voor altijd misschien onder de knie gelegd - ofwel wordt het een vrede door vergelijk. En hier begrijp ik Borms en de activisten, die een zelfstandig Vlaanderen willen, binnen of buiten het staatsverband België - die Vlaanderen als Vlaanderen, als volk, als natie, willen vertegenwoordigd zien op de conferentie waarop een nieuwe kaart van Europa zal worden opgemaakt.’

‘Een rat in de sloot! Pak ze, Khaki!’ riep Jeroom.

Ogenblikkelijk was de gedachtewisseling afgebroken. Achiël en Jeroom zochten naar knuppel of steen om de rat af te maken. Khaki blafte en sprong, maar de rat was weg.

‘De rat is de grootste vijand van de soldaat,’ dacht Florimond, en er lag bitterheid in zijn ironische glimlach.

II

Nog voor elf uur lagen ze met drieën in het duinezand van De Panne, hun moede leden languit gestrekt, gekoesterd door een warme zon, die al prikkelde in aangezicht en nek en blote handen.

April kan al schone dagen brengen.

Over de deinende zeespiegel was het één spel van zonneglans en wolkschaduw dooreenwemelend in de baren, die witschuimend kwamen opspatten op het strand.

Een koele, met rukken aanstotende tocht baadde hen in zoute zeelucht; meeuwen wiekten al krijsend over hen heen, gingen schommelen op de toppen van de baren in de zon; van verre tegen de kimmelijns kwam een zwarte strook scheepsrook aanwaaien van een afvarende, seintoeterende Engelse kruiser.

Rechts op het strand, bewaakt door twee dames, al in licht zomertoilet, stoeiden enkele Franssprekende kinderen, officierszootjes; zij groeven geulen, bouwden een fort, speelden soldaatje.

Links, op een kwart kilometer afstand, exerceerden batterijen licht geschut, een hele groep in volle draf, zwenkten, maakten rechtsomkeer, stopten, plaatsten de kanonnen schietensgereed. De stukrijders mochten met de voortreintjes een eind uit de weg, rookten in 't geniep pijp of sigaret, terwijl de onderofficieren bij de stukken theorie gaven aan de kanonniers.

De zon dook weg. Achter hen, in het badstadje, ging de bel van een aankomende tram; voor hen zong de onmetelijke zee haar eeuwig lied.

Ver op het strand ging een fluitje. Handenwuiven, armen die molenwiekten: de koning!

Drukte onder de batterijen. Zenuwachtige commando's. De kanonnen werden aangehaakt, iedere man sprong op zijn plaats, de kapiteins draafden rond; een laatste manoeuvre. Fiks! Een onberispelijk 'Halte et front!'

De koning en de kroonprins reden te paard voorbij, groetten militairweg. In de verte, gemakkelijk aan haar sluier te herkennen, bleef de koningin, met een gezelschapsdame, wandelen langs de zee.

Kort na de noen werd Florimond meegetroond naar 'Zannekin', de grote winkel waar hij, bij zijn aankomst op 't front, maanden geleden, een pakje sigaretten gekocht had, en waar Achiël en Jeroom thuis waren.

Hij liet zich voorstellen aan de vrouw des huizes, die druk mee geriefde met de winkeljuffrouwen achter de toonbank. 't Was een kleine bazaar, waar handel werd gedreven in kant, in tabak, in oorlogssouvenirs, briefkaarten, briefpapier enzovoort,

en hoewel op de middag, stond hij nog vol klanten: officieren, soldaten en burgers.

‘Gij weet de weg, nietwaar, Achiel en Jeroom? Clara is achter en zal u ontvangen. En mijnheer moet maar doen als gij, alsof hij thuis bij moeder was.’

Dit was het huis van de Vlamingen. Achter de winkel liep rechts een gang naar de keuken; een deur links gaf toegang tot een ruime eetkamer-salon, met piano en brandende kachel, tafel, zetels en stoelen; de muren gegarneerd met vaatwerk, opgehangen rond portretten van de familie van de eigenaar, die in vreedestijd gewoon was het huis 's zomers aan badgasten gemeubeld te verhuren.

Toen zij die deur achter zich sloten, ging de deur van de keuken open en een lachend meisje van vooraan in de twintig, de werkschort nog voor, heette hen hartelijk welkom: ‘Dag Achiel, dag Jeroom!’

‘Dag, Clara, meisje, hoe gaat het met u? En dit is onze vriend Flor, eigenlijk Florimond op zijn Frans. Maar buiten zijn naam is alles Vlaams aan hem, zijn overtuiging en zijn hart... Mademoiselle Clara!’

‘Aangenaam, juffrouw!’

Wat een frisse verschijning!

‘Jullie hebben zeker honger?’

‘Om een hele haas op te eten, al was 't ook een kat!’

‘Uw eetlust kennen we! Achiel en... mijnheer Florimond...’

‘Laat er die mijnheer maar af...’

‘Wat kun je ons voorzetten, Clara?’

‘Soep heb ik niet meer. Kalfsvlees, zo je wilt, met erwtjes, of biefstuk met kampernoelies...’

‘Kalfs én biefstuk, Clara, en dan nog een pudding of zo iets...’

‘Een pudding à la minute.’

‘Dat is 't... à la minute! Hoe eer we met de voeten onder tafel zitten, hoe beter. Ik scheur van de honger...’

‘Zachtjes aan, Jeroom, niet te geweldig... Wacht, la musique adoucit les moeurs!’ en Achiel nam plaats op de pianostoel en speelde de Serenata van Toselli, terwijl Clara zich naar de keuken spoedde om de meid een handje toe te steken.

Jan Broeckx had hier het eerst zijn thuis gevonden: Clara's broer was jonge rekrut in de sectie waarover Jan nu tot sergeant ‘adjoint au chef de peloton’ was aangesteld. Langzamerhand

had Jan vrienden meegetroond, tot het een echt tehuis was geworden voor een groot aantal ingewijden.

Na de lange wandeling en het luie uurtje in de zeelucht smaakte het maal verkwikkend.

Om gepraat van de meid te voorkomen diende Clara zelf op.

Hoe meer zij in- en uitging en babbelde, hoe meer Florimond keek naar dit lenige lichaampje, naar die blanke hals, naar die schitterende ogen onder de lange wimpers.

Jerom, die thuis een liefje had, en Achiel de seminarist vingen ook wel gretig een blik op van het lieve meisje, maar Florimond was de jongste en zoveel eenvoudige gediensigheid, zoveel ongedwongen natuurlijkheid van een mooi kind niet gewoon. Heel weinig nog had hij met jonge meisjes omgegaan, en dan alleen met juffrouwen van zijn stand, die allen te goed wisten hoe mooi hun naam klonk en hoe zwaar of hoe licht hun beurs woog.

Clara, zich onbewust van de indruk die zij maakte, ging voort met schikken en zwatelen als een bezorgde zuster.

Florimond was er beschaamd over dat hij zichzelf niet meer meester bleef. Zijn polsen klopten, het bloed drong hem naar de hersens. Maar hij wou zijn aandacht nu niet laten afleiden door een vrouw. Een hogere liefde, het 'salus populi' zou hem geheel voor zich opeisen.

Na een fles bourgogne te hebben opgehaald, was Clara zich gaan opschikken.

Toen ze terugkwam met haar mooie haren uitgekamd, in het 'Vlaams' jurkje - zwart en geel, de kleuren pas door Parijs gelanceerd - vroeg Achiel haar een nocturne van Chopin te spelen.

Ze liet zich niet pramen, ging voor de piano zitten, en speelde Chopin met een hartstochtelijkheid, een Slavische onstuimigheid, die alle werkelijkheid bande. Een opvatting, die hier een karakter openbaarde.

Was dat het meisje, dat zo-even het eten had opgediend?

'Bravo, Clara, en dank je! Nu Rachmaninov, alsjeblieft!'

Een zonnestraal trilde op haar glanzend bruin haar, terwijl ze, rechtstaande, in de muziekstukken bladerde.

'Het Preludium of de Melodie?'

Florimond onderbrak:

'Waar hebt u zo leren spelen?'

'Aan het Conservatorium te Brugge.' En in de loop van het

gesprek vernam dan Florimond dat haar moeder een paar jaar voor de oorlog de goudwinkel te Brugge had overgedaan om een gesloten huis te betrekken. Clara, pas thuis uit de kostschool, wou conservatorium lopen. In juli 1914 naar De Panne gereisd om er het badseizoen door te brengen, waren zij niet meer terug naar Brugge geraakt; door de omstandigheden gedwongen, had haar moeder weer een zaak opgezet.

Clara vernam dan ook wat meer over Florimond en zijn familie.

Zij kon haar tevredenheid en ook een zekere verwondering niet verbergen.

‘Een mooie aanwinst voor het Vlaamse kamp!’ vond ze. ‘In een land als het onze, waar de hogere standen verfranst zijn, kon het nationalisme alleen opschieten uit het volk en de kleine burgerij. Weinig ontwikkelden die er rechtstreeks mee in voeling blijven... 't Heeft dan ook een tijd geduurd eer de beweging vat kreeg op de vrouw, om een zeker gebrek aan verfijning. Ik begroet met geestdrift elke versterking van het meer voorname element.’

Florimond kon zijn blik niet meer afwenden van die fascinerende ogen.

‘Bravo!’ zei Jerom, ‘wij kiezen u vast in de Kamers!’

En Achiël: ‘Kom, Clara, de Melodie van Rachmaninov; wij hebben straks nog zoveel te filosoferen!’

En zonder omhaal - was zij niet gekomen om eenvoudig en ernstig de ‘jongens’ gezelschap te houden? - zonder aanstellerigheid, schoof zij weer bij de piano. Haar hoofdje boog, haar voetje wipte op het pedaal - de zon flitste een straal in de blanke hals - en, spel en speeltuig meester, liet zij de piano zingen, met passie, die gloedvolle Slavische muziek, ietwat somber, een somberheid echter van gelaten overgave aan het onafwendbaar noodlot.

Florimond voelde zich bleek worden. Hij beet het eindje van zijn sigaar tot kauwtabak. Hij wou de liefde, die onweerstaanbaar uitbrak, wel aanvoelen en binnenlaten langs hoofd en hart, langs de hogere mens - van dit lieve mooie meisje houden om haar voornaamheid, haar innemend karakter, haar oordeel en intellectuele gaven, om haar fijnzinnig interpreteren van hart-verheffende klaviermuziek... daar sloeg zij hem wild in het bloed, brak binnen, onstuimig, langs hart en ziel en zinnen.

Neen, Koning Wil moest meester blijven. De geest moest de zinnen beheersen. Om vier uur, daar in dezelfde kamer, was

't algemene vergadering, waarop misschien tot een beslissende stap - tot de beslissende daad voor Vlaanderen zou besloten worden. De rangorde der liefde gebood hem te zeggen: Vlaanderen eerst, Vlaanderen bovenal!

Zichzelf weer beheersend stond hij recht, verontschuldigde zich, sprak met een gulle glimlach over alles wat hij voor de mannen van de batterij beloofd had te zullen meebrengen, pata-tes-frites-vet, sigaren, een vijl, honig enzovoort. 't Was tijd voor hem om te gaan winkelen. En hij ging.

‘Tot vier uur, Flor!’

‘Je kunt op me rekenen.’

III

Toen hij terugkwam, kwart voor vier, was het zaaltje vol volk en vol tabaksrook.

Een Limburgs aalmoezenier speelde op de piano het Blijheidslied van Mestdagh; aan de overkant kwam Clara uit de keuken met bier en wijn, glazen en roemers.

Florimond deed de ronde, iedereen de hand drukkend, een praatje houdend met wie hij meer van nabij kende: een kapitein, een dokter, een paar aalmoezeniers, twee piepjonge onderluitenanten, enkele soldaten, onderofficieren en brancardiers.

't Gaf wel een volledig beeld van het Vlaamse volk. Officieren en soldaten van alle legerafdelingen, uit alle gouwen, verbroederden er in de liefde voor Vlaanderen. De West-Vlamingen hadden er de overhand, ofschoon Limburg en Antwerpen ook goed vertegenwoordigd waren, terwijl Brabanders en Oost-Vlamingen zich deden gelden door hun vrijer woord, hun meer doordrijvende gedachten, hun grotere daadvaardigheid.

Toen Florimond wou gaan zitten in een hoekje, terwijl Clara weer eens uit de keuken kwam, ditmaal met sigaren, bemerkte hij door de spleet zijn vriend Jan Broeckx, die in de keuken op zijn eentje bij de koffietafel zat.

‘Hullo, beste jongen, how do you do? 't Is zolang geleden dat ik u nog eens gezien heb. 'k Begon al te vrezen dat gij ergens laagst met een bloemenhofje op uw buik.’

‘Neen, neen, man! Nog geen lust om in grote repos te gaan.’

‘En adjudant geworden?’

‘Zoals ge ziet.’

‘En dat strikje?’

‘Oorlogskruis... avec palmes... beter dan een houten kruis, niet?’

De vriendschap was onverminderd, ofschoon het Florimond onbehaaglijk aandeed dat Jan, onder die schijn van lach en spot, toch zeer tevreden over zichzelf scheen, nu hij naar de sterren aan 't klimmen was. En hoe mooi hij zijn zwarte baard had uitgekamd!

‘Hebt gij ook een zijden beursje misschien, zoals mijn grootvader zaliger, om 's nachts uw baard in de plooi te houden?’

‘À propos, geen nieuws van huis?’

‘Ja, door dr. Verhoesel én over Zwitserland. Een paar kaarten dat alles zijn gewone gang gaat.’

‘Ik heb een lange brief gelezen van Tine aan Fons. Weet ge, dat de Roervogel schatrijk wordt? Hij is nu veekoopman, verhandelt wekelijks voor 100.000 mark beesten voor rekening van een opkoper, die dan verder levert aan het Duitse leger. We moeten dat een beetje voor onze Joost verborgen houden...’

Bert, die zo-even was gearriveerd, kwam hen in de keuken verwelkomen, en vragen dat ze niet lang meer zouden achterblijven: de vergadering zou haar bezigheden, haar beraadslagingen, beginnen.

Ze gingen aanstonds mee.

Bert zat voor, Jan naast hem als raadgever, Florimond vond aan de overkant, bij de piano, een rustig hoekje.

Eerst won Bert links en rechts enige inlichtingen in, terwijl commentaar ten beste werd gegeven over de laatste vooruitgang van de Duitsers in Frankrijk.

Een Limburger had een ‘Times’ kunnen bemachtigen van de dag zelf, waarin heel wat vrijer, heel wat onbewimpelder, de stand van zaken besproken werd dan in de Franse pers.

De toestand was ernstig. Een afsnijden van het Belgisch leger lag in de lijn van het Duitse offensief.

‘Wat moet de richting zijn voor onze handelwijze in deze omstandigheden?’ vroeg Bert. ‘Eerst en vooral: is een Duitse eindzege nog mogelijk?’

De kapitein dacht van ja, en dan moesten ze eerst anti-Duits

bondgenoot zijn en zich verzetten tot het uiterste.

Aangemoedigd door het toestemmend hoofdknikken van Achiel - hoewel van deze alleen - ging de kapitein voort:

‘Ik ben teruggekomen tot mijn vroegere mening. We mogen ons niet afscheuren, afzijdig op ons eentje in de oppositie gaan staan. Laten we tot het laatste ogenblik onze plicht doen als Belg, dan hebben we later het recht op tafel te slaan tot we ons Vlaamse recht krijgen.’

Zelfs Achiel betuigde hier geen instemming meer. En de zwartharige, donkerkleurige Oost-Vlaming Nickmans, een gedegradéerd korporaal, zei kort en knak:

‘Eerst ons recht, dan ons bloed!’

Clara had een dringende boodschap voor de kapitein: zijn oppasser wachtte buiten met twee fietsen. Hij werd onmiddellijk bij zijn majoor verwacht.

Hij stond op, verontschuldigde zich: ‘Ik ben blij dat ik mijn mening al heb kunnen zeggen,’ zei hij, en nam afscheid.

Zijn vertrek werd als een verlichting gevoeld.

‘Wat is die braaf geworden,’ zei een sergeant, ‘sinds hij zijn derde ster gekregen heeft.’

De anderen waren 't er nu weldra over eens dat de Duitsers op geen eindoverwinning meer konden rekenen, en dan was het waanzinnig, zelfs als Belgen, maar vooral als Vlamingen, nogmaals zoveel nutteloos bloed te vergieten.

Een aalmoezenier uit het Mechelse zag in een Duitse doorbraak en in een afsnijden van het Belgisch leger de vinger Gods:

‘Ons Heer zal wel zorgen,’ zei hij met overtuiging, ‘dat wij op een of andere wijze gered worden. Wij hebben ruimschoots ons deel gehad, aan strijd, aan lijden en beproeving.’

‘Winnen kan Duitsland niet, doch verpletterd worden mag het evenmin, want dan zou het Franse militarisme voor Vlaanderen evenzeer te duchten vallen als een Pruisisch in het omgekeerde geval.’

‘Best ware een vrede door vergelijk.’

‘Na een conferentie, waarop ook de kleine natiën hun woord zouden te zeggen hebben.’

‘En de grote in evenwicht worden gehouden door elkaars wederzijdse macht.’

‘Polen, Tsjechen en Slovenen zouden steun vinden bij de Entente - Ieren, Boeren en Vlamingen bij de Centralen.’

‘Och! Het goede recht zou bij ieder steun vinden!’

‘Om praktisch te werk te gaan,’ viel Bert allen die aan dit kruisvuur deelnamen in de rede, ‘om een besluit te trekken, gaat ge allen hiermee akkoord: bij een algemene aanval door een Duitse overmacht, moeten de Vlamingen zich niet laten wurgen, maar zoveel mogelijk hun leven en dat van hun makkers sparen ten bate van Vlaanderen?’

‘Dit,’ voegde Jan Broeckx als uitleg eraan toe, ‘in geval van algemene aanval. Bij een klein lokaal stootje trekt ieder zijn plan zoals hij 't verkiest.’

Florimond, die tot hier toe noch goed- noch afgekeurd, maar zwijgzaam toegelusterd had, vroeg nu het woord en verwekte aanstonds een beweging van aandacht.

‘Verontschuldigt mij, vrienden,’ zei hij, ‘dat ik, een van de laatstgekomenen, een arbeider te elfder uur - een “kanonnier uit de bazaar”, een “Savelong” - dat ik mij verstout, in dit midden van “piotten”, vrij en vrank mijn mening te zeggen. Ik onderschat het werk van Bert niet: die machtige organisatie, die steeds verder om zich heen grijpt en waarvan de gelederen zich met de dag vaster aaneensluiten, die hij, met behulp van mijn vriend Jan Broeckx en van u allen, heeft tot stand gebracht. Maar mijn kritiek is deze: steeds worden hier maatregelen getroffen, te-vol-gen-leidraden gegeven, ingeval dit zich zou voordoen, ingeval dat zou gebeuren. In geval van 'n algemeen Duits offensief moeten we ons zo weinig mogelijk blootstellen, ons leven redden, zo goed en zo kwaad het gaat. Best. Doet dit offensief zich niet voor, wat dan? Dan weer op een andere gebeurtenis gewacht, waarop we zullen reageren op een andere wijze. Zoals we nu wikkelen, komen we er nooit!’

Bert keek verbaasd, doch met glimlachende belangstelling.

Jan voelde zich meer gekwetst en repliceerde:

‘Kritiek is niet zo moeilijk: maar waar is uw positief voorstel?’

‘Daar moeten we juist naartoe, naar positief werk, naar een actief optreden. Gij weet hoever aan de overkant de activisten staan, welke beweging van Vlaams-nationalisme zij reeds aan 't groeien hebben gebracht. Hoe Borms...’

Hier vielen drie stemmen tegelijk hem in de rede:

‘Borms!’

‘Wie is Borms?’

‘Hoever kunnen we veilig met Borms meegaan?’

Florimond voelde dat hier de grote struikelsteen lag. Zijn wangen gloeiden, nog meer toen hij aan de overkant de mooie ogen van Clara schitteren zag, die hem met onverholen bewondering aankeken.

‘Borms!’ sprak hij met klem, ‘Borms is de man die ziet, die voelt waar wij naartoe moeten, de man, die durft in 't licht te staan, de enige waar de mensen naar kijken, de enige die aan de Vlaamse Beweging reliëf geeft. Hoe weten de buitenstaanders, hoe weten ze in den vreemde dat er nog Vlamingen bestaan, dat er een Vlaanderen in België ligt? Door ons morren, door onze “vliegtochten”^{*}? Door onze geheime vergaderingen? Of door al de brave Vlamingen aan deze zowel als aan gene zijde van de vuurlijn, die als Hamlet eindeloos hun geweten onderzoeken, en in zelfmarteling zich afvragen: Hoever mag dit? Hoever is dat wettig? “Thus conscience does make cowards of us all.” Kijkt naar de geschiedenis. Wie heeft voor zijn volk iets tot stand gebracht? Hij die steeds zocht en speurde en naploos wat mocht, en dan betoogde hoe het eventueel zou behoren te gaan? Ofwel hij die voelde wat er moest bereikt worden en toegreep! Borms doet de goede greep. Laten we ervoor zorgen dat hij zijn vingers bijeenbrengt...’

Jan Broeckx zat al lang gereed: ‘Wat de mensen in den vreemde, en ook onze soldaten, het best van Borms kennen, is zijn foto met de Duitse pinhelmen naast zich. De Duitser is toch de vijand van ons volk en van ons leger. Achter Borms zult ge ze nooit krijgen.’

‘Achter Depla en Dosfel, ja,’ zei Bert, ‘achter Borms, neen. Trouwens, ik geloof niet dat Borms koel en klaar ziet waar hij naartoe gaat. Hij heeft het goed voor, zonder twijfel. Hij gloeit van enthousiasme! Hij komt ook uit Zuid-Amerika, het land van de pronunciamento's, de guerilla's en wat weet ik al. Maar hij holt steeds door zonder na te denken, zonder rekening te houden met de anti-Duitse gevoelens van het volk, zonder gewaar te worden dat hij door de Duitsers gebruikt wordt als werktuig, niet voor zijn Vlaamse, maar voor hun Duitse plannen.’

‘Hij redeneert misschien niet kalm en nuchter,’ antwoordde Florimond, ‘maar hij voelt de nood van Vlaanderen - hij voelt dat het uur van Vlaanderen is geslagen, zoals het uur van Polen en Tsjechië - en hij handelt! Gent is vervlaamst - zoals War-

* nachtelijk verspreiden van strooibiljetten

schau werd verpoolst - Gent telt over de driehonderd studenten, in deze tijd, als alles tegen hem is. De bestuurlijke scheiding wordt doorgevoerd. De Raad van Vlaanderen heeft Vlaanderens onafhankelijkheid uitgeroepen. Volksvergaderingen van duizenden, in de verschillende steden, juichen de onafhankelijkheid toe...'

'Duizenden! Laten we zeggen: ettelijke honderden, beschermd door Duitse bajonetten. We moeten de toestanden zien zoals ze zijn...'

'Moeten wij terugschrikken voor vreemde hulp? Zonder vreemde hulp heeft in onze tijd geen enkel volk zijn boeien geslaakt. Wat doen Polen en Tsjechen? En wat geeft het ons dat Duitsland meer baat heeft dan Engeland en Frankrijk bij een onafhankelijk Vlaanderen, als het eerst en vooral ons, Vlamingen, maar baat!'

'Als gans Vlaanderen het eens was, ja! Maar we moeten rekening houden met de haat tegen de Duitsers, waarvan ons volk is doordrenkt. We krijgen het volk nooit mee! Die vrucht is nog ver van rijp.'

'Maar we kunnen die vrucht doen rijpen - wij soldaten van de IJzer.'

'Eindelijk het positieve plan!' zei Jan Broeckx.

Sigaren en sigaretten waren uitgegaan. Nu en dan werd een koortsige dronk gedaan aan de glazen. Clara's ogen schitterden en keken van Jan Broeckx naar Florimond, met verwachting naar Florimond.

'Ja, wij kunnen die vrucht doen rijpen, als wij als één man...'

Florimond scheen zelf te schrikken voor de woorden die hem op de tong brandden. Hij brak zijn zin af en vroeg, zich uitsluitend wendend tot Bert:

'Laat mij toe eerst een vraag te stellen. De geheimhouding rond geheel de organisatie kan ik niet anders dan goedkeuren. Maar nu, alvorens u mijn plan voor te leggen, zou ik wel willen dat eventjes een tip van de sluier werd opgelicht. Gij, Bert, kent ons allen, ieder afzonderlijk, en weet dat allen hier te vertrouwen zijn. De kapiteins zijn weg...'

Bert knikte en zei: 'Ook die kapitein was te vertrouwen, ofschoon in de laatste tijd zijn mening evolueerde in reactionaire zin. Nu, vraag op!'

'Mocht gij, of wie dan ook de macht voert, een bevel uitvaar-

digen - een bevel ditmaal - hoeveel man zou u gehoorzamen?’

Bert en Jan Broeckx spraken fluisterend enkele woorden met mekaar.

‘Ten minste vijfentwintigduizend man.’

De hoofden van al de aandachtig-berekenende luisteraars beaamden dat het niet veel zou schelen.

‘Meent gij dan niet,’ zei Florimond, en zijn woorden wilden stokken in zijn keel, doch hij slikte zijn beklemming door en verhief de stem: ‘Meent gij dan niet, gij allen, dat het voor Vlaanderen de reddende daad was, zo die vijfentwintigduizend man op één nacht overliepen naar Borms? Naar Borms!’

‘t Was eruit.

‘Dat is ‘t!’ zei Nickmans.

‘Dat is al lang mijn mening,’ sprak korporaal Seuntjens.

‘De operatie doen!’ knikte de dokter.

Maar twee aalmoezeniers schuddekoften, en de meesten keken zwijgend Bert aan.

Jan Broeckx schudde heftig, ‘neen’. De officieren voelden zwaar de verantwoordelijkheid op hun schouders drukken, dachten aan hun eed.

‘Neen,’ zei er een, ‘geen verraad! Geen Caporetto!’

‘Geen Caporetto? Gedenkt het woord van dr. Masaryck: “Es ist unsere verdammte Pflicht, Oesterreich treu zu verraten.” Zet België in plaats van Oostenrijk. Hebben de Vlamingen niet tienmaal meer reden het Belgische juk af te schudden dan de Tsjechen het Oostenrijkse?’

‘Kalm! kalm!’ vermaande Bert, de leiding van de vergadering weer in handen nemend, ‘laten we zakelijk het voor en tegen overwegen van het voorstel van onze vriend van Laar.’

Ze staken hun pijpen en sigaren weer aan, Clara werd bijgeroepen, burens wisselden een paar woorden, en een Antwerps diamantslijper bracht voor een ogenblik ontspanning door zijn uitroep: ‘Op zo'n voorstel zouden we eens mogen slapen!’

Maar dan ging het weer kop tegen kei, hard tegen hard.

‘Vóór,’ zei Bert, ‘zijn natuurlijk de omstandigheden. De jongens zijn ontmoedigd. Zwaar werk, nodeloos strenge tucht, Vlamingenjacht. Auvours, Fresnes, Cézembre... Ze zien dat de Duitsers nog sterk zijn, dat de oorlog nog lang kan duren. Ze geloven de gazettenpraat niet meer: de Duitsers hebben dit te kort, hebben dat te kort, wat er ook van waar zou kunnen wezen.

Overlopen, van alles af zijn, aan de overkant, door toedoen van Borms, goed onthaald worden, waarschijnlijk...'

Florimond viel driftig in:

'Ziet, voelt toch eerst de schoonheid van de daad zelf! Vijfentwintigduizend IJzervlamingen kruipen uit de modder en gaan rond Borms staan in het licht, om Vlaanderen te redden!'

'De operatie doen!' riep de dokter, meer en meer overtuigd, 'de operatie doen!'

Seuntjens ging voort:

'Zo zullen we met één slag onder de rest van 't leger meer indruk maken, meer aanhangers winnen, dan nu met maanden individueel werk. Alles hier gedesorganiseerd. De Belgische overheid zal te laat inzien dat ze te lang de Vlamingen heeft gesard. Oostenrijk ware ook nooit uiteengevallen, had men daar vroeger elk zijn recht gegeven. En ginder, aan de overkant, lopen we Vlaanderen af, zaaien we overal het goede woord. Dan zullen de activisten niet meer buiten het volk staan. Wij zijn de band tussen hen en Vlaanderen. Een vredesvoorstel kan opduiken, misschien vroeger dan we denken, en dan zijn wij er met ons bijtje bij als Vlamingen.'

'En houdt de oorlog aan,' sprak Nickmans, 'over zoveel te meer tijd beschikken we om heel Vlaanderen te organiseren. Hoe langer het duurt, hoe sterker we staan, met de steun van Duitsland, met de steun van de duivel, als 't moet.'

'Ons Heer ook gebruikt de duivel voor zijn intenties!' zei leuk een Limburgs aalmoezenier.

'Dat alles is ervoor, schijnt ervoor te pleiten,' herhaalde Bert, meer en meer zenuwachtig.

'En ertegen...,' zei Jan.

'Ertegen,' ging de Mechelse aalmoezenier voort, 'dat we bouwen op de grondsteen van een slechte daad: op verraad!'

'Wat is verraad?'

'Quid est veritas?'

'Wij verraden - eindelijk - de staat die ons volk al zolang verraden heeft, en het nog verraadt iedere dag!'

'Bravo!'

Het rumoer werd algemeen.

Bert stond recht:

'Kalm, vrienden: het woord is aan Jan Broeckx, en aan Jan Broeckx alleen! Elk krijgt zijn beurt.'

Jan Broeckx streek gewichtig over zijn mooie zwarte baard, keek even op naar Clara, die met gespannen aandacht de discussie volgde, en sprak:

‘In deze gewichtige zaak, op dit hoogst belangrijke ogenblik mogen we eerst en vooral niet onze bezinning verliezen, ons niet laten meeslepen door de blinde drift van ons hart, hoe warm dat hart ook klopt voor Vlaanderen. Ik breng hier eerst openlijk hulde aan onze vriend van Laar, die, hoewel buiten het Vlaamse volk opgegroeid, niet als de meesten van zijn kastegenoten, gelijk een struisvogel de kop in 't zand heeft gestoken om niet te moeten zien, maar die z'n Vlaamse volk van eerst af genegen is geweest, die midden in dit volk is gaan staan, die een der onzen, een der besten, is *geworden*. Maar daar zit het hem juist: hij is een der onzen *geworden*. En daarom ook weet hij niet zo goed als wij allen met welk mensenmateriaal wij de strijd moeten voeren, hoe voos ons volk is, hoe lam het ligt onder de verdrukking. Dat is de reden waarom de activisten het volk niet meekrijgen. Dat is ook de reden waarom ik niet geloof dat ons overlopen bij het volk zou inslaan.’

‘Jan,’ zei Florimond, ‘herinner u het woord van onze kapelaan: dat in de Vlaamse strijd de klare gedachten moeten komen van mensen die daarbuiten zijn opgegroeid. De Vlamingen liggen begraven onder een berg van vooroordelen, zo hoog, zo zwaar, dat zij er niet onderuit kunnen.’

Een ogenblik leek Jan uit zijn lood geslagen, maar hij hervatte:

‘Hier meen ik het nochtans bij het rechte eind te hebben. En mogen wij dan al die jongens blindelings in hun ongeluk jagen? Wat zal hun later te wachten staan?’

Seuntjens viel hem in de rede:

‘Bij een eventuele triomfantelijke intocht van de Frans-Belgische legers? Maak u daar niet ongerust over. Als heel Vlaanderen gecompromitteerd is, zullen ze niet heel Vlaanderen, en ook geen vijfentwintigduizend man voor de kop schieten. En in de veronderstelling van een overwegende overwinning der Entente ligt Vlaanderen toch onder de knie, wat we ook doen of laten. Vooraf heel Vlaanderen bewerken is juist het enige wat de ondergang nog verhoeden kan.’

Maar Jan Broeckx ging voort:

‘Mogen wij aan al de kwalen die deze gruweljaren reeds over

Vlaanderen hebben gebracht, er nog een ergere toevoegen: revolutie, burgeroorlog? Want zelfs al maakte ons overlopen enige indruk, al versterken wij daardoor ontzaglijk de positie van de activisten, de meesten zullen tegen ons zijn, en zohaast de bezetting eindigt, zullen zij ook naar de wapens grijpen, geweld met geweld te keer gaan. Op ons laden ze dan al de haat die ze tegen de bezetter koesterden. En wij gaan ten gronde en slepen Vlaanderen voor altijd mee in onze val.'

Dit sloeg in: na een eindeloos-lange, hopeloze strijd, die al vier jaar duurde, stelde men een strijd in 't vooruitzicht die als even hopeloos werd afgeschilderd.

'Wij moeten ons recht verkrijgen door andere, wettelijke middelen, in het enig-mogelijke België. Zoveel kennen we allen wel van de internationale politiek om te weten dat Engeland, even over 't kanaal, een Staat Vlaanderen nooit zou erkennen, een staat die zijn leven slechts zou te danken hebben aan Duitsland, die dus willens nillens Duitsland dankbaar naar de ogen zou moeten kijken. Want laten wij bij Borms blijven. Wat een toestand zullen we daar vinden? Zijn we voldoende ingelicht? Wat zijn de betrekkingen tussen Borms en de Duitse bezettende macht?'

'Houd op met dat ontleden, al dat geredeneer verlamt en doodt,' zei Florimond met weemoed. 'Gij ziet niet, voelt niet de schoonheid, de noodzakelijkheid van die reddende daad. Overreden gaat niet, bezielen is mij niet gelukt. Gij hebt de bloem willen ontleden, de blaadjes afgerukt, en geteld... Maar de roos is geen roos meer. Mijn droom is verzwonden... En toch was dit de reddende daad voor Vlaanderen...'

'Als het niet naar Borms was, maar naar Depla, dan zou ik zeggen: Mannen, laten we gaan.'

Door een bliksemplotse gedachte getroffen stond Florimond recht:

'En als ik u die woorden uit de mond van Depla overbreng: 'Jongens, komt!'

'Dan komen we!' riepen ze allen, eenparig. De aalmoezeniers keken verbaasd op met ogen die vroegen: 'Wat heeft dat te beduiden?'

'Ik ben overtuigd dat om 't even wie aan de overkant - en ik zal gaan bij wie gij wilt - van mij zal vernemen hoe de toestanden aan de IJzer zijn, welke gevoelens u bezielen, met welke organi-

satie wij hier staan, mij zal toeroepen: Dat de jongens komen, zij brengen de redding!’

Alle tongen kwamen plots los, en verward klonken de stemmen dooreen.

Florimond vroeg weer het woord:

‘Ik ben nog niet uitgesproken. Het plan staat me klaar voor de geest, maar wie helpt mij aan de middelen? Ik ben maar een kanonnier, niet met de voorlinie vertrouwd. Wie zegt mij hoe ik over de lijn kom?’

‘Ik!’ riep Nickmans resoluut, ‘en ik ga mee, ik kan 't niet langer kroppen. Ik breng u langs een paadje waar we desnoods bij klaarlichte dag, met de pijp in de mond, naar de overkant stappen, zonder dat door ons of door de Duitsers een schot wordt gelost.’

‘Langs daar zijn er al velen weg!’ zei Seuntjens. ‘Ik ken dat paadje, en ik ga ook mee.’

‘We zijn nog maar halfweg!’ sprak Florimond; ‘eens ginder, hoe laat ik u bericht?’

‘Daar weet ik bescheid!’ sprak Bert. ‘Langs daar heb ik ook de overtuiging opgedaan dat wij Borms en de Jong-Vlamingen niet volgen kunnen - dat wij langs de lijn der Unionisten moeten. Zeggen de leiders der Unionisten: “Jongens, komt!” - dan komen wij.’

‘Hier zullen alle aalmoezeniers niet volgen,’ zei de Mechelaar, die met drie ambtgenoten in een hoekje een apart kransje hield.

De vergadering werd officieel gesloten.

Sommigen gingen, de meesten bleven. Allen kwamen Florimond de hand drukken.

Bert riep Nickmans en Florimond bij zich, om hun te zeggen dat hij zeker nog een paar dagen zou nodig hebben, eer hij hen kon laten gaan. Hij moest een hoop papieren bijeenkrijgen, want hij zou hen met vele boodschappen belasten.

Bert zou alles zelf aan Nickmans overhandigen.

‘Ik ken de sector op mijn duimpje,’ zei Nickmans tot Florimond, ‘houd u gereed. Ik laat u in de voormiddag verwittigen. 's Namiddags, tegen vier uur, kom ik u halen voor een toertje. En bij 't vallen van de avond, met een pijp in de mond, stappen we naar Fritz. Mocht er de eerste dag een kink in de kabel komen - maar ik vraag me af hoe - de tweede dag lukt het zeker.’

IV

Florimond moest buiten in de lucht, hij voelde behoefte aan ruimer ademhaling, aan bevrijdende beweging. ‘Tot straks,’ zei hij, ‘ik heb nog een boodschap.’

Op een looppas stoof hij de dijk op, zette zijn longen open, voelde de bloedslag in zijn hersens vertragen, zijn hoofd koeler worden.

't Was een frisse lenteavond. De lucht was één oneindige teerheid. Een dunne stippelmist slierde over de kalme zee, tegen het hemelblauw, dat doorstreept lag met uitgerafelde wolkjes.

De zinkende zon verloor haar stralen, kromp ineen tot een geelrode bol, als een rijpe meloen.

De enkele vissersschuiten, die uitgevaren waren met gehesen zeil, vlekten grijs in de verte.

Meeuwen vlogen op, vingende wind onder hun uitgespreide vleugelen, lieten zich glijden tussen mist en wolkjes.

De eerste gulpen van het wassende tij liepen breed en effen uit in het zand, zonder borrelende schuimzomen.

Langzamerhand verbleekte de hemel - en nu begon de zee te zingen.

En Florimond wandelde, wandelde, met heftige stappen eerst, zenuwachtig en opgewonden, langzaam aan kalmer, de blik gericht op de wegzinkende zon.

Hij had de zon willen zien stijgen in een stralende morgen-lucht, en openschitteren aan de trillende hemel als een vorstelijke gouden bloem, zoals het grootse dat hij voelde rijzen en openbloeien in zijn ziel.

De dag was nabij waarop hij zou gaan, zijn, ditmaal overtuigend, winnend woord spreken tot de Unionisten. Ze zouden komen met duizenden, de Vlamingen uit het IJzerslijk, en ginder post vatten rond de Leeuwenvlag, de standaard van Vlaanderen. Herrijzend Vlaanderen, naast herrijzend Polen en de zo talrijke nationaliteiten, die zouden worden tot staten.

Hij zou gaan - en Laardonk weerzien en zijn vader, en zijn stiefmoeder, en zijn broers en Marie-José. Hoe zouden vader en al de familieleden en vrienden komen te staan tegenover zijn optreden? Uit de hogere kringen was hij nagenoeg de enige.

Wat vader wel zou begrijpen was dat hij, het oorlogsleven

moe, terug naar huis kwam; het afschudden van wat te lastig viel; dat wél, in alle omstandigheden. Maar verder?

Al de anderen zouden hem de rug toekeren. Maar wat geeft dat? Als ze 't volk maar begrijpend meekregen, dan was alles gewonnen.

Hij wilde zijn ideaal beleven. En dan... Neen, nu niet aan Clara denken, nu niet...

Hij had de zon willen zien rijzen!

Maar de zon was ondergegaan. Geen nood, morgen zou zij weidser dan ooit opstralen.

Kille schaduwen kwamen aanwaaien, en Florimond werd erop bedacht dat hij nog vijfentwintig kilometer te voet terugmoest.

‘Kijk, Flor!’ werd er opeens geroepen.

‘En gij, Pol!’ 't Was een oud-studiemakker.

Gul begonnen ze te praten over oude herinneringen.

‘Moet ge vandaag nog naar Nieuwkapelle? Ik voer straks om negen uur planken naar Lo met mijn vrachtauto. Als ge kort voor negen aan de Veurnese steenweg wilt zijn, de derde auto in de rij is de mijne. Ge kunt naast me zitten aan 't stuur. En dan praten we verder. Nu moet ik naar 't bureau van de adjudant. Tot straks!’

Florimond stapte terug naar Zannekin.

In de winkel reeds hoorde hij de piano fortissimo weerklinken en de vele stemmen galmen: ‘De Leeuwen dansen!’

In de gang stootte hij op Clara:

‘t Gaat er zo luidruchtig toe?’

‘Ja, de piotten zijn losgelaten. Dat zal duren tot laat in de nacht: ze hebben een bieravond belegd, naar Leuvens studentikoos gebruik. Ze hebben voorzitter en schrijver, boet- en zedenmeester aangesteld...’

‘*Vivant omnes virgines, dulces et formosae!*’ 't Was de stem van Bert!

‘Na zulk een vergadering, na zulk een discussie en beslissing, juffrouw Clara!’

Florimond nam afscheid - hoe straalden Clara's ogen in de halfduistere gang! Onopgemerkt sloop hij weer de winkel door, over de straat naar het strand.

Ze hadden een bieravond belegd!

Een sterke westenwind deed de baren zwalken. 't Was nage-

noeg geheel duister geworden, en dijk en strand lagen verlaten.

Plots, met brede zwaai, sloeg een baar over, als een gulp witschuimende paarden, ruisend en lichtend.

Weer viel alles terug in de duisternis, voor een ogenblik maar, want nu schoot ginder tegen het duin een lichtstraal uit.

De zee lichtte!

Zou ook uit de toekomst licht breken?

Zesde hoofdstuk

Ommekeer en ineenstorting

I

Florimond was thuisgekomen tegen middernacht, en omdat hij dienstvaardig al de boodschappen voor de keuken en de kameraden had verricht, liet de wachtmeester hem de volgende morgen liggen met een: ‘Rust maar eens uit; er is toch niet veel te doen: wat raffia te vlechten en daarmee al.’

En de mannen, na het koffieslurpen opstaande van hun legerstee, had hij horen zeggen: ‘De lucht betreft. Droog blijft het vandaag niet. Daar kan van alle vuiligheid van komen. Nat, hagel, sneeuw, al wat ze willen: aprilse grillen.’

De telefonist, gewichtig-doende, was even zijn vrienden, zijn oud-kameraden, komen meedelen dat er van verhuizen bij de lichte batterijen geen spraak meer was. De Duitse vloed werd geleidelijk ingedamd. ‘Ze leggen hem weer de toom aan. We zijn 't nu toch gewoon. Wat maakt ons een jaartje meer of minder?’

Ze lieten allen het hoofd hangen.

Mochten de lichte batterijen blijven staan, dan was de onrust bij de legeroverheid verminderd: een teken dat de Duitser niet zegevierend meer doorsloeg. En zij hadden zo stellig gehoopt op een spoedige doorbraak, op een gemakkelijk ‘gevangen-genomen-worden.’

Kamiel was de laatste om aan 't werk te gaan. Hij sloeg nog een nieuw witlinnen doek voor het licht- en kijkgat in de deur en stopte met natte klei de gaten op, langs waar 's nachts de ratten binnenkwamen om aan 't brood te knagen.

‘Als het toch nog de moeite is...,’ zei hij, ‘maar misschien is de Duitser hun nog allemaal te glad en breekt hij toch door op het onverwachts. 'k Zou er niet van verschieten. En dat hij ons in Gods naam de tijd maar niet gunt om weg te slibberen...’

Nu lag Florimond weer alleen te soezen onder zijn deken.

Hij begreep zo goed het verlangen van die jongens naar huis en een vredige omgeving, naar de bloeiende velden van Vlaanderen - weg uit deze woestenij - naar levensvreugde, naar een ander levensdoel dan schieten en beschoten worden.

Hij zou misschien de bewerker zijn van hun aller verlossing!

Hij zou weldra naar ginder gaan, met een boodschap van het Vlaanderen, strijdend aan de IJzer, aan het Vlaanderen, dat ginds werkzaam was om de franskiljonse boeien door te vijlen.

Hij, de drager van de boodschap!

Vlaanderen Vlaams en vrij! Van de Maas tot aan de Noordzee zouden de Vlaamse mensen volwaardige burgers in een eigen vrije Vlaamse staat worden, waar zij vroeger tweederangsonder-danen waren in een achterlijk gehouden Vlaams-België. De boeien los, de banden breekt...

Plots hoort hij buiten een gestommel, een geroep.

‘Opstaan, van Laar, de wereld vergaat! Piottenpakkers aan 't front!’

Langs alle kanten hoort hij schril op de vingers fluiten en scheldwoorden huilen:

‘Onderzeeërs!’

‘P.p.'s!’

‘Ge moogt het niet meer zeggen!’

‘Hoe duur is de ajuin?’

‘En de bonen?’

Florimond stond op, en terwijl hij zich aankleedde, keek hij door de deurspleet.

Ginder, bij deabri van de kapitein, stond een lichte auto, waarbij twee gendarmen de wacht hielden.

Een gendarm op de vuurlijn was als een uil die zich op klaarlichte dag vertoont aan de kleine vogels die 's nachts zijn prooi zijn. Uit de dekkingen der verscholen batterijen kwamen de kanonniers spotlachend staan kijken.

‘Duikboten!’

‘Boesting!’

‘Dat ze begot nu toch eens bombardeerden!’

‘Konden we maar een telegram sturen aan Fritz!’

‘Hela, mannen, kunt gij uw kleine soixante-quinze* niet

* kanon, kaliber 75 mm

omdraaien?’

En of ze 't gehoord hadden, begonnen de Duitsers, met twee kanonnen tegelijk, salvo's van 210 op het puin van Nieuwkapelle-kerk af te vuren.

Traag als treinen die 't station binnenstomen, met zwaar gedonder, orkaanden zij door de lucht, twee na twee, ontploften in het puin met rode wolken stofrook, en met een na-gehuil als van jammerende mensenscharen.

En hoe de mannen leute hadden met de schrik van de gendarmen! Plots begon Fritz met een nieuw soort granaat te schieten, rechts, links; gelukkig niet al te dicht: de granaat ontplofte, de aarde werd omhoog getild, spatte slechts uiteen op een vijftien meter hoogte - en de neervallende kladden en stof gaven aan de ontploffingswolk de aanblik van een hoge treurwilg.

Pas had Florimond, na toilet en ontbijt, zich mee aan het vlechtwerken gezet onder het afdak, of de pennenlikker van de chef, een bijziend Brussels onderwijzer, kwam langs het decauvilleke gelopen:

‘Van Laar, au bureau, tout de suite!’

Pang! deed zijn hart, als een snaar die breekt.

Was 't voor hem dat ze kwamen?

De mannen keken elkaar even aan, maar namen het toen licht op:

‘Gij hebt gisteren in De Panne streken uitgehaald, manneke!’

‘Wat zou ik?’

‘Niet ergens in een café, waar een agent van de Veiligheidsdienst in een hoekje verdoken te luisteren zat, een defaitistisch gesprek gevoerd?’ vroeg de wachtmeester. ‘Niet getwijfeld aan de eindoverwinning of de flamingant uitgehangen?’

‘Goede moed en pas op uw woorden!’ riepen ze hem na.

Met lome benen stapte Florimond over de weide naar het bureau.

Bij een brandend kachelkje, in een blauw-baaien onderlijf, op klompen, met een rokende pijp in de hand, zat de gemoedelijke kapitein in zijn dekking te telefoneren met de majoor.

Naast hem, op zijn koffer, hokte een soort douanier, wel in militaire kledij, maar zonder kentekens van regiment of rang. Ja toch, S.M.! Sûreté Militaire!

Toen het telefoongesprek afgelopen was, vroeg de kapitein zeer voorkomend:

‘Van Laar, u hebt gisteren verlof gekregen?’

‘Jawel, kapitein.’

‘Door toedoen van de dokter, om te Alveringem door de tandarts te worden verzorgd.’

‘Jawel, kapitein.’

‘En is u niet verder geweest dan in Alveringem?’

‘Jawel, kapitein, in De Panne, om allerlei boodschappen te verrichten voor mezelf en voor de mannen van 't stuk, zoals dat onder soldaten het gebruik is.’

De agent van de Veiligheidsdienst glimlachte, wisselde een blik met de kapitein, die ontevreden zijn wenkbrauwen fronste. Hij had niet gaarne dat iemand van zijn batterij bij de Veiligheid in 't nauw kwam.

‘Wilt u misschien nog een paar vragen stellen?’ zei hij met zenuwachtig handgebaar, ‘ik verdenk van Laar niet van iets onvaderlands - trouwens, ik behoor niet tot uw dienst.’

Met een schampere lach vroeg de S.M.-man: ‘Is u ook niet - met vrienden - tussen vier en zes - in de winkel - of liever in het salon van het winkelhuis “In Zannekin” geweest, waar piano werd gespeeld?’

‘Jawel.’

Weer werd een blik gewisseld.

‘Ja, meer mag ik niet vragen. Soldaat van Laar zal, volgens mijn instructies, met mij in de auto stappen en in De Panne mijn overste te woord staan. Ik volbreng alleen mijn opdracht.’

‘En wijs uw overste wel op mijn getuigenis: Excellente conduite. Brave au feu. Élément d'ordre dans la batterie; van Laar, kom spoedig weer. Au revoir!’

Met een bang voorgevoel nam Florimond plaats in de auto naast de S.M.-man. Een gendarm ging tegenover hem zitten, een tweede vóór, naast de chauffeur.

Was er iets van de vergadering uitgelekt? Zo spoedig al! Door een onvoorzichtig woord van een van de jongens? Door overmoedige uitgelatenheid? Zou hij schipbreuk lijden, zo na bij de haven? Neen, hij moest al zijn tegenwoordigheid van geest bewaren om zich niet te verstrikken, om zo spoedig mogelijk weer los te komen, om vrij, vertrekkensgereed te staan, wanneer Nickmans hem zou komen halen.

De S.M.-man bood hem een sigaar aan, sprak vriendelijk over koetjes en kalfjes. Florimond wierp het over een luimige boeg,

sprak Brussels zoals de agent zelve, wat op deze zo'n uitstekende indruk maakte, dat hij, bij 't uitstappen in De Panne, gebruik makend van een verwijdering van de gendarmen, Florimond toefluisterde:

‘Er is hier een vergissing in 't spel. Vous parlez trop bien le français pour avoir commis ce qu'on vous impute! Overigens, mocht u soms een losse zinsnede ontsnapt zijn: weet wel dit: men heeft tegen u alleen vermoedens, geen enkel bewijs. Steun daarop! Ontken maar resoluut!’

In een klein salon werd Florimond ontvangen door een dikbuikig heerschap in burgerkledij, met gouden bril en koude, doordringende blik.

Hij viel met de deur in huis.

‘U hebt gisteren de flaminganten in 't ootje willen nemen met uw redevoering, baron van Laar?’

‘Ik weet niet wat u bedoelt, mijnheer!’

‘Wilt u mij niet een en ander verhalen van wat u daar hebt meegedeeld? 't Schijnt dat het zo interessant was!’

‘Ik heb daar gegeten, met andere soldaten; de dochter van den huize heeft muziek gemaakt, wij hebben geluisterd...’

‘Een aalmoezenier heeft vertaald uit de “Times” en daarrond werd een en ander te berde gebracht, meningen geopperd van verschillend allooi, defaitistische en andere...’

‘Ieder zei vrijmoedig zijn mening zoals het onder soldaten toegaat.’

‘Een der hoofden van de Vlaamse frontorganisatie juichte bij voorbaat de Duitse overwinning toe, jubelde bij het vooruitzicht dat gans het Belgisch leger zou worden krijgsgevangen gemaakt.’

‘Niet in mijn aanwezigheid. Ik ben meer dan een uur op boodschappen uit geweest. Ten andere, op het front zijn vele soldaten de oorlog moe, verlangen niet beter dan door de Duitsers te worden weggeplukt. Dat is een feit.’

‘Ja, dat weten wij beter dan wie ook. Maar er zijn handlangers van de Duitsers, die de vijand zouden willen tegemoet lopen, intellectuelen, die onder het voorwendsel van Vlaamsgezindheid de volksjongens om de tuin leiden om de Duitse overwinning in de hand te werken: fanatiekers, pangermanisten, die de aanhechting van België, of ten minste van Vlaanderen, bij Duitsland wenssen. U wordt formeel beschuldigd niet alleen met de leiders der frontorganisatie te heulen, doch u aan het hoofd te willen stellen.’

‘Ik, mijnheer? Beschuldigd van wat? Door wie?’

‘Kalm, van Laar. Ik had u liever in een schaterlach zien uitbarsten. Omdat slechts één uitleg uw houding kan verontschuldigen en vergoelijken: namelijk, dat u die flaminganten voor 't lapje hebt willen houden. Wij zijn niet gewoon bij dit zootje vertegenwoordigers van de adel aan te treffen.’

Zet volgde op tegenzet. Florimond kon er niet achter geraken wat zijn tegenstrever juist wist, en daar deze wel vermoedens koesterde, doch geen enkel feit kon voorbrengen, liep de discussie uit op een dood punt.

‘Mijn tijd wordt door andere zaken in beslag genomen,’ zei de heer opstaande, ‘doch dit feit staat vast: de eerste drie maanden keert u niet naar uw batterij terug.’

Verloren! Alles schemerde voor zijn ogen.

‘Met welk recht, mijnheer, doet u mijn naam, mijn familie die oneer aan?’

‘Ik heb te zorgen voor de veiligheid van de Staat: die gaat boven de eer van de enkeling. U bekent dus niets van wat u ten laste wordt gelegd?’

‘Ik heb niets te bekennen.’

‘Ik koester de grootste eerbied voor uw familie. En, alles wel ingezien, mijn gegevens kunnen later onjuist worden bevonden. De tijd zal het uitwijzen. In plaats van u - al was het ook onder een valse naam - naar het kamp van de verdachten te sturen, heb ik er iets anders op gevonden. Dr. Verhoesel is een vriend van me. Ik weet dat hij u verleden jaar beide benen heeft overreden. U zult terug voor enige tijd bij hem in observatie gaan - ik heb dat met hem telefonisch geregeld. Zo komt uw goede naam niet in 't gedrang en ik zet u in elk geval schaakmat - in de onmogelijkheid het plan uit te voeren dat u wordt toegeschreven!’

‘Mijnheer!’

‘Ik doe mijn plicht! Deze avond nog zullen uw ransel, deken en verdere zaken gebracht worden van de batterij, en morgen gaat het naar Le Havre. U zult verder van me horen op tijd en stond.’

II

Verloren!

Daar zat hij nu al drie weken in zijn oude Haverse omgeving, met gebroken vleugelen.

Dr. Verhoesel had gebaard of hij van niets wist, zijn twee benen onderzocht, gezegd: 'Ik zal u een paar weken in observatie houden...' en hem toen een tamelijk vrij leven gegund.

't Gold immers toch maar hem in de onmogelijkheid te stellen het Belgisch Vaderland te belagen.

Verloren!

Hijzelf buiten gevecht gesteld op het ogenblik dat hij zijn volk ging dienen met de verlossende daad!

En dan, geen nieuws van de vrienden. Werden zijn brieven onderschept en achtergehouden?

Maar Joost had toch ook geschreven!

De laatste tijd ging hij dag aan dag - dr. Verhoesel was afwezig - naar de middagtrein, die uit Parijs in Le Havre toekwam. Weer stond hij aan de uitgang, spiedend of er onder de verlofgangers geen bekend gezicht hem treffen zou, iemand met nieuws voor hem, iemand die hem weer in verbinding zou brengen met de voorlinie.

Daar! Het rode brancardierskruisje op de nieuwe kapotjas -rondkijkende ogen - Achiel!

'Van Laar!'

Eindelijk een die hem kon inlichten.

'Van Laar, wat zijt ge vermagerd! Toch niet ziek?'

'Ze maken me ziek. Omdat ik mijn zending niet volbrengen kon.'

Ze drongen uit het gewoel weg naar een stil binnenstraatje.

'Hoe zijt ge mijn adres te weten gekomen?'

'Door uw vriend Joost. Bert wist dat ik met congé naar Lourdes zou gaan en gelastte mij op de heenreis een dag uit te sparen voor Le Havre om u op de hoogte te brengen.'

'En...'

'Wij hoorden van uw wegzenden eerst vijf dagen nadat het gebeurd was. Nickmans ging naar uw batterij, vertrekkensgereed, om u te halen: en vernam de slag. Wij kunnen maar niet te

weten komen hoe er iets is uitgelekt... Nickmans is toen met Bert overleg gaan plegen. Ze hebben niet gearzeld - want later eerst is uw overtuigend woord gaan nawerken...'

'Heus waar? En toen...'

'Nickmans en Seuntjens zijn toen vertrokken... Met drieën zijn ze overgelopen, die twee op één punt, een brancardier, mijn goede vriend De Coster, op een ander punt. Die is vertrokken in de klaarlichte morgen. Hij had zijn aalmoezenier gevraagd een mis te willen opdragen voor een bijzondere intentie, heeft ze zelf gediend, dan een draagberrie gemaakt van takken, zagezegd om een gekwetste te halen, die nog tussen de linies lag, is beginnen te kruipen, en is doorgekropen tot aan de overkant.'

'En...?'

'Ja, nu wachten wij op nieuws, op hun antwoord. Dat wordt de eerste dagen nog niet verwacht. Wel tegen einde mei, begin juni.'

'En begint intussen de propaganda?'

'Onder de leiders nog slechts. Zo is het wachtwoord. Maar van lieverlede dringt uw geest door, niet onder de leiders alleen, maar in bredere kringen.'

Florimond herleefde.

Anderen mochten maaien wat hij gezaaid had, als de oogst maar opschoot.

Nu kwamen er weer schone dagen van hoop en afwachting.

In die tijd knoopte Florimond kennis aan met een Antwerps handelsman, kort tevoren uit bezet België ontsnapt. Die ook gaf hem, in smakelijk Antwerps, de beste hoop.

'De fondsen van Borms en C^o stijgen geweldig,' zei hij; 'ik zet liever twee op Borms dan een half op de heren van Le Havre. Als ge goed gehaverd zijt, kunt ge met glorie veel aanvangen, maar hebt ge een holle buik, dan kunt ge er niks mee doen. Als ge tegen die hongerlijders in 't bezette gebied zegt: "t Is voor de glorie van 't vaderland! Gij zijt helden!" - dan denken die mensen dat ge ze voor de aap houdt! Maar hier kom ik tot de ontdekking dat die weldoorvoede hoge omes peinzen, dat ginder al die hongerlijders gereed staan met hun laatste koperen centen in de hand, om voor de Haverse helden een standbeeld op te richten! Waar halen ze 't?'

Maar het werd juni en nog steeds was 't wachten.

Van het front had Florimond een paar keren nieuws gekre-

gen; de eerste keer, dat sommige aalmoezeniers een verwoede campagne voerden tegen het overlopen; nu laatst, dat in de tweede divisie enkele tientallen, moegewacht op het teken dat Nickmans maar niet gaf, op eigen hand de lijn waren overgestoken.

Een zondagmorgen, toen Florimond naar gewoonte een praatje ging voeren op het Belgisch Documentatiebureau, werd hem het laatst toegekomen pak met nummers van ‘Het Vlaamsche Nieuws’ onder de ogen geschoven.

Daar stond het zwart op wit: Nickmans, Seuntjens en De Coster waren hun campagne begonnen in Vlaanderen, met Borms! om ‘Vlaanderens Weezang aan de IJzer’ te zingen!

Ze waren dus naar Borms gegaan! Rechtstreeks? Nickmans was daartoe misschien wel in staat. Of slechts, omdat ze bij Depla geen gehoor hadden gevonden? Of omdat de Duitsers hun de toelating daartoe weigerden?

Had Nickmans niet geantwoord aan Bert? Of zweeg Bert omdat de boodschap van Borms kwam? Nog altijd dat wantrouwen tegenover Borms?

Even zovele vragen die door Florimonds brein warrelden en onbeantwoord bleven.

Weer vroeg hij Joost te schrijven, maar dagen en weken verliepen zonder antwoord.

En het Duitse tij wies maar altijd aan. De leiding der geallieerde legers kende hachelijke ogenblikken. De tijd voor elke Vlaamse actie bleef steeds gunstig.

Eindelijk - begin juli - viel ook de Kemmelberg, de sleutel van gans Frans-Vlaanderen, in de handen van de Duitsers. Nu zouden zij heel gauw over St.-Omaars oprukken naar Duinkerken.

Twee dagen later - eindelijk! - bracht een convoyeur van de ziekentrein Florimond een niet ondertekende brief. ‘Van een dokter,’ zei de man en was weg. Waarschijnlijk van de dokter die op de vergadering ‘In Zannekin’ tegenover hem zat en geestdriftig had herhaald: ‘De operatie doen!’

Inderhaast de omslag opengescheurd:

Bert was krijgsgevangen! Al lang had hij, mocht hem iets overkomen, Jan Broeckx als zijn opvolger aangeduid. Steller had in de laatste tijd vaak de indruk gekregen dat Nickmans wel degelijk bericht had gezonden aan Bert, doch dat deze, omdat de wenk van Borms kwam, er geen gevolg aan gegeven had. Zijn

opvolger, Jan Broeckx, natuurlijk evenmin...

En nu moest er spoedig gehandeld worden of de kans was verkeken. Het insluiten van het Belgisch leger, nu de Kemmelberg gevallen was, kon nog slechts een kwestie van dagen, ten hoogste weken zijn. En dan gingen al de Belgische soldaten naar de Duitse kampen. Nu konden ze nog, op eigen verantwoording, overlopen en rond Borms gaan staan. Later, eens gevangen genomen, zou hun alle initiatief worden ontzegd.

Of hij, Florimond, dan nooit zou mogen of kunnen terugkeren, om de leiding op zich te nemen en spoedig door te drijven?

Nog diezelfde dag sprak hij dr. Verhoesel aan, hem smekend bij de overste van de Sûreté Militaire al zijn invloed te willen gebruiken, opdat hij zich weer bij zijn batterij zou mogen vervoegen.

‘Op uw eigen verantwoording dan. Ik zal de nodige stappen doen. Liever had ik u hier gehouden; uw vader zou er mij later voor bedankt hebben, uzelf waarschijnlijk ook. Nu, de gloed van de jeugd, niet waar? Ja, die verdenking van onvaderlandse gevoelens berust natuurlijk op een onbegrijpelijke vergissing. Vanavond nog telefoneer ik, en ik ben ervan overtuigd, eer het een week verder is, zal ik u de nodige papieren kunnen ter hand stellen.’

Het greefde Florimond wel dat hij die goede dr. Verhoesel, wat zijn vaderlandse gevoelens betreft, zou moeten teleurstellen.

Maar het ging niet op, nu zijn biecht te spreken!

III

Een week later zat hij in de trein naar 't front.

Doch met bedrukt gemoed.

Want in die week was heel het tij aan 't verlopen gegaan, en ditmaal zouden de zaken geen keer meer nemen.

De Duitsers hadden wel de Kemmelberg veroverd, doch, lagerop verslagen en achteruit gedrukt, konden ze van die vooruitgeschoven stelling geen gebruik maken en moesten ze de Kemmelberg weer opgeven.

Het tegenoffensief was ingezet.

De Duitsers werden geslagen over gans de lijn.

Toen Florimond bij de batterij terugkwam, werd hij aanstonds gewaar wat een ommekeer het nieuws bij de soldaten had teweeggebracht.

Hun was zo dikwijls de valse hoop voorgespiegeld: het einde nadert, het eindoffensief wordt voorbereid! Ditmaal werd hun niets gezegd. 't Was ook onnodig, ze voelden het zelf komen.

Ze gingen naar huis!

De rest verzonk in 't niet. Ze gingen naar huis!

'Nothing succeeds like success!'

Die ommekeer in de gemoederen, de verdwijning van Bert, van wie een sterk persoonlijk prestige uitstraalde, de troepenverschuivingen met het oog op het offensief, ontredderden de ganse frontorganisatie.

Jerome, die hij toevallig langs de weg ontmoette, gaf hem bericht over de laatste 'Legervergadering'! Vier man aanwezig! Jan Broeckx, Jerome zelf, een onderwijzer, ergens uit het hospitaal, die maar van doordrijven sprak omdat hij van de fronttoestanden niets afwist, en een Antwerpenaar, die hij nooit tevoren had gezien. Vier man en een paardenkop!

Jan Broeckx had er, bij pot en pint, gesproken over de aanstaande vrede. Dat ze 't nu over een nieuwe boeg moesten gooien en alle strijdbare krachten samentrekken op politiek terrein. Voorlopig zou de Waals-frankiljonse coalitie wel hoogtij vieren, doch langs lijnen van geleidelijkheid zou die toestand verbeteren, omdat recht nu eenmaal recht is...

De volledige ineenstorting...

'Langs lijnen van geleidelijkheid...' Neen, daarin had Florimond geen geloof meer. Slechts een hardhandige operatie had redding kunnen brengen. 'Zoals we nu wikkelen, komen we er nooit.'

Het was te laat.

*Es wär zu schön gewesen,
Es hat nicht sollen sein...*

Een schone droom was 't geweest, die droom van zijn jeugd - een droom die werkelijkheid had kunnen worden... Te laat!

Hoe zei ook weer de commandant van Carteret? 'Dat alles bewijst, dunkt me, dat de Vlamingen een doodgedrukt volk zijn,

een volk dat zijn ziel verloren heeft, rijp en murw om door ons, Walen, in de Franse cultuur te worden opgeslorpt.’

Vlaanderen had de reddingsplank niet gegrepen...

Die namiddag, om half vier, werden ze opgecommandeerd om enkele salvo's te lossen.

't Stuk stond gericht:

‘Tien schoten snelvuur.’

Toen die afgevuurd waren, maakte Florimond aanstalten om zijn vest uit te trekken.

‘Houd ze aan!’ gebod Kamiel, ‘t zal niet lang duren of we moeten het aftrappen. Ziet ge ginder Pietje Pruis niet hangen met zijn mand?’

Werkelijk, vlak voor 't stuk steeg een Duitse kabelballon op.

Ze wachtten op nieuwe gegevens voor de volgende schoten, toen er eensklaps een trein door de lucht kwam aanrollen.

‘Liggen, mannen, 't is voor ons!’

Ze hadden net de tijd om dekking te zoeken achter de granaathokjes, toen ‘kraak!’ brokken ijzer, aarde, stenen en houtwerk tegen de wanden van de borstwering vlogen, tegen 't kanon, op 't platform en in een wijde kring rondom hen.

De adjudant holde naar de telefoon; de lijn afgebroken! ‘Bom-bom-bom-bom!’ een nieuw salvo van vier in aantocht.

‘Ze komen links!’ riep Rik Stijman, die een goed gehoor had, en weg was hij, de vlakke op.

Een voor een, als vogels die een muilt uitvluchten, schoven de mannen, op bevel van de adjudant, de wijde wereld in, lopend tussen de granaten door, zich neerlegend alle vijf voet, tot zij zich in veiligheid konden wanen.

Florimond, het spoor van zijn kameraden kwijt, liep achter de adjudant aan tot bij de keuken, waar deze hem pas opmerkte: ‘Wat komt gij hier doen, jongen? Ik blijf in dezeabri omdat ik adjudant ben, maar gij, rap bij de anderen in de loopgraaf, verstaat ge me? Als ik moet sterven, sterf ik liever alleen.’

Florimond liep voort op goed geluk, struikelde over een telefoondraad, tuimelde in een gracht, verzonk in zompige grond...

En de granaten sloegen maar steeds in, achter, links... alle tien meter moest hij zich neerleggen, en kwamen er ronkende granaatscherven uitsterven bij hem in het hoge gras.

't Was de herhaling van het voorjaarsbombardement op de Huyghehoeve, even druk en even raak.

Eerst met het invallen van de duisternis hield de beschieting op: drie van de vier kanonnen waren buiten gebruik gesteld; dekking, keuken, 't lag al in gruis...

IV

Gedurende de dagen, de weken, die nu volgden, was het weer hard labeur.

Eerst diende alles opgeruimd - ze vonden nog de dode jongen van de merel in de haag! - dan moest heel de stelling opnieuw ingericht, op dezelfde plaats, door de vijand zo raak beschoten.

Maar juist die zware handenarbeid, die zijn lichaam afmatte, dwong zijn geest tot rust. Hij wilde ook niet meer denken aan zijn afgebroken droom.

En nu, wanneer hij 's avonds met lamme ledematen ter ruste kroop, zonder vrees 's nachts te worden opgebeld - de kanonnen waren in reparatie - kwam, elke dag levendiger, een oud visioen opduiken. Nu mocht hij immers het andere deurtje van zijn hart op een kier zetten. Boven de poel van zijn donkere gedachten kwam nu het lichtende beeld van Clara opschitteren. Sereen, met wijding over zich, zo mooi en zacht...

Haar zou hij gaan halen, aanstonds na de gesloten vrede, haar vereren geheel zijn leven als een heilige relikwie uit deze godvergeten tijd, waarin hij nochtans zijn schoonste droom had gedroomd.

Met Clara zou hij een haard stichten van louter poëzie en geluk, van stille afzondering en bescheiden levensvreugde. Vader zou hem moeders deel uitkeren, en daarvan kon hij zonnig leven op een kleine villa ergens diep de heide in.

Vader...

O, 't zou een geweldige beroering zijn thuis, mocht hij daar aankomen met een verloofde die niet van adel, niet van zijn stand was...

God! heel die conventie was immers maar blanketsel en larie.

Dag aan dag, avond na avond, rees haar pure beeltenis hoger aan de hemel van zijn droom.

Half oogst.

De stelling was ver opgeknapt en in de namiddag mochten ze het werk schorsen, omdat er zo'n goed nieuws was van het Franse front: overal werd de Duitser teruggeslagen.

Goed nu, eenzaam te liggen in het hoge verwilderde gras van een oude granaatkuil. De hitte van de zon werd getemperd door een zoel windje dat de pluisjes afblies van de paardebloemen: 'Ik houd van u... veel... heel veel...'

Maar hij dacht ook aan huis.

't Was immers vandaag de feestdag van al de Maria's, ook van zijn stiefmoeder. Nu stonden thuis zijn jongere broers en zusjes in witte feestkledij, declameerden gedichtjes, speelden een pianostukje, of voerden een toneelschets op.

En ze zouden vandaag ook méér aan hem denken.

En zo hijzelf zoveel aan hen allen dacht, dan was het omdat hij zijn plan: ontrouw te worden aan de familietraditie, helemaal voelde rijpen.

Zijn besluit stond vast: zo haast hij weer in een goed blaadje zou staan - al zijn wedervaren met de Veiligheidsdienst vergeten - en, als de anderen, weer nu en dan een dagje vrijaf mocht vragen, zou hij naar De Panne gaan en dingen naar Clara's hand.

En in zijn verbeelding zag hij reeds zijn eigen kindertjes, van hem en van Clara, op vaders of moeders feestdag, in witte feest-kledij naar hen toekomen, om, verlegen glimlachend, hun gelegenheidsgedichtje op te zeggen met hoge, zilveren stemmetjes...

'Van Laar! Uw beurt om naar de keuken patatten te halen. 't Is halfvijf!'

'Ja, ik kom!'

Hij stond op, haalde de emmer uit de dekking, en schreed langzaam, voortdromend, langs het decauvilleke naar de 'Ferme Espagnole' toe, waar de keukenketel van de batterij in een achterplaatsje stond.

Aan het kapelletje bij de tweesprong kruiste hij twee piotten, die met vlugge stap de weg naar Lo insloegen.

'Van Laar!'

Kijk, Clara's broer!

'Moet ik van u soms iets meedelen aan Luitenant Broeckx? Ik ga naar huis en zal hem daar ontmoeten.'

'Luitenant Broeckx... Is hij dan officier geworden?'

'Ja, van gisteren.'

'Wens hem van mij hartelijk geluk. Ik zal hem ten andere

schrijven...?’

‘En nog een nieuwsje...?’

‘Ja?’

‘Vandaag wordt thuis zijn verloving gevierd met mijn zuster Clara.’

Florimond bleef even staan en zei dan zonder verpinken:

‘Wens hun dan beiden proficiat. Niet vergeten, hoor, dan hoef ik niet meer te schrijven.’

Zevende hoofdstuk

Het testament

I

Pessimisme is: geen taak meer vinden.

Gedurende de weken die volgden, kon het harde werk dat de kanonniërs te verrichten kregen, het schrijnend leed bij Florimond verdoven.

Ze moesten een nieuwe, grote en stevige dekking aanleggen: van 's morgens vroeg tot laat op de dag groeven ze diep in de grond, haalden kepers en cement en stenen aan en bouwden kruipgangen met dennen halfhouten.

Uiterlijk was Florimond geheel bij zijn werk, omdat hij niet wilde laten merken wat binnen in hem omging. Hij scheen geheel op te gaan in de arbeid en hield slag met de kloekste handwerkers, tussendoor een liedje meefluitend of meezingend en gevat antwoordend op de kwinkslagen van de mannen.

Maar in zijn binnenste was het anders. Vruchteloos had hij gewerkt, gedroomd en gehoopt voor Vlaanderen. Vruchteloos had hij voor zichzelf een liefdedroom gekoesterd. Hij kon niet inzien waaraan hij in de toekomst nog met hart en hand ten arbeid zou gaan. Alles was tot één puinhoop ingestort. En 's avonds, bij een flikkerend kaarsje, in een bui van moedeloosheid, schreef hij, met trage hand, zijn testament.

Op 25 september stond hun dekking kant en klaar: ze hadden er water en bloed bij gezweet. En toen kwam plots het telefonisch bevel, kort: ‘Verhuizen!’ Alweer vruchteloos gearbeid!

Ze moesten hun kanonnen opzetten op een oude verlaten stelling, in een weide achter een eikenkant, een halve kilometer links.

Ze wroetten twee dagen en twee nachten.

Kwart voor twaalf mochten ze eindelijk ter ruste gaan. Ze vielen, doodop, als stenen, in een droomloze slaap.

Om halfdrie liep de adjudant, een Gentenaar, van dekking tot dekking, de mannen opkloppen:

‘Aux pièces avec les deux masques! En uitgeslapen zijn, mannen, en welgezind, en van katoen geven zoveel ge kunt. 't Is groot offensief. Wij gaan g... verdomme recht naar Gent! En veel watten vragen aan de brancardier om in uw oren te stoppen want, milliard de nom de d..., 't zal een concert zijn van alle duivels!’

De mannen wreven hun ogen uit, stonden in een vloek en een zucht klaar, zo fris, zo arbeidswillig als nooit tevoren.

Ze gingen naar huis! Na vier jaar!

‘Kleermaker! En van Laar! Begint al maar - op uw gemak - gasgranaten bij te halen uit de abri. Veertig liggen er gereed bij 't stuk. Maar het is “tir à volonté!” zoveel we willen, zolang we kunnen. Niets dan gas - tot de Fritzen ervoor bedanken en het aftrappen! Nom de d...! Nom de d...!’

Buiten regende het, een zwaarplassende regen, waaraan geen eind was te zien. De lucht was zwart, zonder één ster.

Maar over de doorweekte, verwilderde weiden en velden, voor en achter, links en rechts, kropen glimwormen bij tientallen: allemaal lantarentjes met een loodrechte lichtstreep op donker glas, de ‘points de repère’ van de kleine kanonnen, die ergens tegen een tronk werden opgehangen of opgestoken aan een staak.

God! Wat stonden er kanonnen!

‘Kef,’ deed een kleine vijfenzeventiger, die 't aanvalsuur aangaf.

‘Feu!’ klonk het overal uit honderden monden.

En over de ganse lijn barstte het los, oorverdovend, van achter Ieper tot aan de zee, een waanzinnig trommelvuur waarbij horen en zien verging. De kleine kanonnen, bij honderdtallen, keften als troepen dolle honden; de 120ers en de zware stukken braakten dat de lucht daverde en de grond scheen te waggelen.

En wat een vuurwerk van flitslichten, waaierlichten, likvlammen, opschietende vuurpijlen, rosse, lichtwitte, blauwe, donkerrode!...

De mannen, zonder hun bezinning te verliezen, werkten, schoten zo vlug het maar gaan wilde, zot van licht en geluid, jubelend: ‘Ze trappen het af, de Fritzen. Ik zeg dat ze 't aftrappen! G... verdomme! G... verdomme!’

Florimond, met een sigaret in de mond, verrichtte werktuige-

lijk zijn arbeid, achter de kleermaker aanstappend door de weke weidegrond, telkens twee granaten sjuwend van het hokje naar het kanon.

De dag kwam in de lucht, de regen plaste aldoor, en nog altijd was het ‘tir à volonté’ met dezelfde elementen.

Eindelijk, om acht uur, klonk het: ‘Allongez le tir!’ en moesten ze ook vertragen. Het front was doorbroken: de Duitsers begonnen de aftocht over gans de Belgische linie.

Die dag bleef de regen maar neerstorten als moest het een zondvloed worden.

De volgende morgen was het over en de mannen wezen mekaar hoe de kabelballons waren vooruitgeschoven. Ze gingen naar huis!

Tussen de regenvlagen door ronkten de vliegers bij hele zwermen.

De kapitein kwam aan de mannen tonen, op een militaire kaart, hoever de vijand reeds teruggeslagen was. Zij hadden nu niet meer te schieten; hij was al buiten 't bereik van hun geschut.

En de kabelballons schoven altijd maar voort langs heel de linie.

's Namiddags moesten ze nieuwe schietvoorraad indoen van vrachtlorries, die met hele stoeten langs de wegen reden.

De derde dag kwamen hun eigen tractors de kanonnen aanpikken en tegen de avond ging het voorwaarts.

De regen hield op, en een stuk diepblauwe hemel sloeg open, waarin de sterren schitterden.

Langs de maan-belichte wegen, met een sigaret in de mond, stapten lichtgewonde piotten naar het achterfront, met verbonden arm of hand of hoofd - licht van harte, stralend van geluk, omdat ze ervanaf waren.

Waar de batterij pleisterde, kwamen die lichtgekwetsten bij de rokende veldkeuken koffie vragen, en vertellen...

Hoe Diksmuide gevallen was, de witte vlag op de maalderij, de fameuze ‘minoterie!’ 't Waren verse Duitse troepen die er lagen, goed gekleed en overvloedig van mondvoorraad voorzien. Ze hadden er beste sardienen en lekker bier gevonden in de dekkingen.

Een had de brieven opengemaakt van een gesneuvelde postbode. En hij toonde minnebrieven van Belgische meisjes aan ingekwartierde Duitse soldaten.

Een cyclist had van een Duits krijgsgevangene, een student uit Kiel, ‘De Noodhoorn’ van René de Clercq gekregen en een bundeltje gedichten van Guido Gezelle!

Een ander piot vertelde hoe zijn kameraad te Staden in een Duitse dekking kroop, de handgranaat werpensgereed - en hoe hij er stootte op zijn moeder, die erin gevlucht was.

Een gewonde sergeant herkende Florimond van op de Vlaamse vergaderingen en opperde:

‘Is 't nu niet het ogenblik voor de Vlamingen om een brief te schrijven aan Wilson, met het oog op de vredesonderhandelingen?’

Bij Ieper pleisterden ze verscheidene dagen. Toen ging het weer verder over Zonnebeke tot op 't slagveld bij Passendale.

Hier hadden twee grote volkeren gestreden. Verwoesting en barre verlatenheid! De ene granaatkuil naast en in de andere, onbegraven lijken, dode, reeds stinkende paarden, kruisjes overal, Duitse en Engelse graven, ook enkele Belgische. Een Engelse Tommy, het hoofd van de romp gescheiden - een grijnzend doodshoofd. Dekkingen vol geweren, Duitse helmen, dekens, ijzerdraad, gestold bloed...

En daarover een stralende oktoberzou.

II

Daar werden ze opgebeld, om naar een andere sector te rijden.

't Was een toverachtige herfstnacht: de maansikkel wierp een glans af die de nacht helder doorlichtte.

Voor de eerste maal ging de tocht door ongedeerde stadjes, als Izegem en Emelgem. Wonderschoon, die onverwoeste labeurlanden te zien liggen in de nachtklaarte, met hun regelmatige voren, velden afgewisseld met groene weiden en houtkan-ten. Een genot, de ongevende bomen te zien staan, beuk en eik en populier, met hun ongerepte kruinen in herfstdos. Tegen de morgen landden ze aan te Ingelmunster, waar ze mochten slapen in een warme paardenstal.

De volgende morgen, voor de dageraad, blies weer de trompetter.

Opstaan, de tractors laden, de kanonnen aanschakelen, koffie - en daarna vooruit door Ingelmunster, Oostrozebeke, tot bij Marialoop.

In een holle weg werden de stukken tegen de haag getrokken.

't Was zondag, en in de gelagzaal van een herberg droeg een aalmoezenier de mis op en predikte een gelegenheidssermoen voor de 'verloste burgers.'

Na de mis moest Florimond met zijn vriend de cyclist op verkenning uit, noord-oostwaarts, naar de nieuwe frontlijn toe.

Dik lagen er de lijken van Belgen en Fransen.

Een piepjong piotje met bruingebrand gelaat, ogen en mond wijdopen, lag als een kat ineengerold in een kleine trechter, door een lichte granaat geboord tussen de kromgebogen staven van een decauvilleke. Florimond wou barmhartig die gruwelijk-openstaande ogen dichtduwen, maar omdat het niet meer ging, lei hij een gevonden helm over het bruine gezicht.

Op een hoog huis, dat tot observatiepost had gediend voor het Duitse veldgeschut, stond in grote witte letters geschilderd:

O, wie die Tage verblüh'n!

Achter een lange haag legden Franse brancardiërs een kerkhof aan; een eindje verder waren Belgische militairen graven aan 't delven voor negen in linnen gewikkelde lijken. Een aalmoezenier haalde, een voor een, uit zakken en ransel, horloge en brieventas, en wat voor maag en vriend nog een dierbare herinnering kon worden geacht, en maakte een pakje dat aan de familie zou worden gezonden.

Bij een kromming van de steenweg hield een cyclist stil:

'Ik moet nog even verder,' zei hij, 'keer gij maar liever terug. Hier begint de gevaarlijke zone. Soms durft Fritz nog salueren! Wilt ge even mijn ransel opgeven?'

Terwijl de cyclist zijn ransel van zijn fiets losriemde - pang! - ontplofte een kleine schrapnel vlak boven hun hoofd. En eer de ontploffing kraakte, stuwde Florimond voorover met een rochel in de keel.

De cyclist voelde bloed in zijn eigen hals lopen - hij had een lichte schram boven het oor - en wenkte van ver de uitkijkende aalmoezenier, die aanstonds toegelopen kwam.

Ze knoopten het vest van de gewonde los: hemd en baai ston-

den al vol bloed, een grote schrapnelscherf was in zijn borst gedrongen. De aalmoezenier gaf hem de laatste absolutie.

Spreken kon Florimond niet meer. Hij stootte een onverstaanbaar gezucht uit, bracht zijn hand aan de mond.

Drinken!

De cyclist ontstopte zijn koffiebusje, boog zich voorover, doch toen hij het tuitje aan de mond van de gekwetste wilde zetten, liet deze zijn hoofd opzij zakken en gaf de laatste snik.

‘Proficiscere, anima christiana...’ Vertrek, christelijke ziel...

De cyclist bracht het treurige nieuws op de batterij.

Rik Stijman, geholpen door de mannen van 't stuk, werkte tot laat in de nacht aan een kist en een kruis, en 's anderendaags begroeven ze hun gevallen makker in stille eenvoud.

III

Florimond was dood.

Die mare had luitenant Broeckx al vroeger bereikt en diep getroffen. Enkele weken later, in de kerk van Kruishoutem, overhandigde de aalmoezenier die de gevallene had bijgestaan in zijn laatste stonden, hem een briefomslag uit Florimonds portefeuille: ‘Voor Luitenant Broeckx.’

Jan spoedde zich naar buiten, zocht een veilig plekje in een dennenbosje, waar een Frans korps zijn tanks had schuilgezet, en brak de omslag open.

Er was een tweede omslag, waarop stond geschreven:

‘Ik verlang dat mijn goede vriend Jan Broeckx dit mijn testament zou lezen om het daarna te overhandigen aan mijn vader.’

Zijn testament! Arme, schone jongen! Jan haalde de losse bladen uit de omslag en las:

Quand je ne serai plus...

Indien ik vallen moet in de loop van deze afschuwelijke, mensonterende oorlog, zo zal ik gaarne terug naar God gaan - Zijn wil geschiede! - en sterven met een glimlach op de lippen, omdat ik drieëntwintig jaar heb genoten van een geluk zonder schaduw. Blij-

moedig wil ik mijn bloed storten voor mijn volk, en voor de eer van onze naam...

Mijn geweten verwijt mij geen enkele zware fout noch lafheid: deze oprechte bekentenis, mijn dierbare ouders, in het aangezicht van de dood, moge U geruststellen.

Ik betreur dat ik niet kon ingelijfd worden bij het voetvolk, omdat men daar het meest lijdt, omdat daar het voorbeeld het meest nodig is, de meeste vruchten afwerpt. Ik had nog zoveel willen doen voor het Vlaamse volk, dat ik zo innig heb liefgekregen, doch de omstandigheden hebben het niet gewild.

Jan Broeckx kon zijn tranen niet weerhouden, daar was iets in zijn hart dat brak.

Toch hoop ik dat ik aan de spreuk 'Adel verplicht' niet te kort ben gekomen, en dat ik onze schone familieleuze 'Ik diene' niet onwaardig ben geweest.

Weent niet over mij, mijn goede vader, mijn lieve moeder, maar gedenkt uw zoon in uw gebeden. Is het Gods wil dat ik jong sterven zal, zo onderwerp ik mij niet alleen met berusting, doch met vreugde. Gaarne offer ik mijn leven op aan God, voor vrijheid en voor recht.

Innig omhels ik U, mijn lieve vader, U, mijn goede moeder, mijn broers en zusters: Marie-José en Paul, Aline en Ryclof. In de hemel zullen wij elkaar weervinden. Ik wens hun alle geluk, dit ene voornamelijk: te mogen leven in vrede, en lang hun dierbare ouders te mogen behouden. Groet allen die mij enige liefde of belangstelling hebben toegedragen. Ik vergeet hen niet.

Aan U allen, aan allen, die mij dierbaar zijn, vraag ik uit de grond van mijn hart vergiffenis voor wat ik ten opzichte van wie ook zou kunnen misdaan hebben. Ik vergeef van ganser harte allen, die menen mij enig kwaad te hebben gedaan.

Dit ene wou ik U wel op het hart drukken: wij, hogere standen in Vlaanderen, weten niet meer waar onze plicht ligt ten opzichte van ons volk. Laten we te midden van ons Vlaamse volk gaan staan: het zal ons zegenen en wij zullen ons gelukkig voelen als na een volbrachte plicht. O, mijn broeders, en gij ook, mijn zusters, die de jeugd voor U hebt: weest van uw volk, weest één met uw volk. Daar is maar één Vlaanderen. Schrijft op mijn graf, in 't Vlaams, wat ik u bidden mag:

*Hij stierf in vrede met God,
Voor Recht en Vrijheid.
Leve Vlaanderen!*

Mijn lieve ouders, broers en zusters, verwanten en vrienden, hartelijk omhels ik U allen ten afscheid.

*Aan U, mijn wapenbroeders, een laatste vaarwel!
Dat God over U allen wake!*

Jan zat te snikken.

Zouden de hogere standen gehoor geven aan die edele roep?

Leve Vlaanderen!

Zijn aandacht werd getrokken door een ruiter, wiens paard, bij de omdraai, schrok voor een Franse tank.

't Was een Belgisch officier, wiens voet, bij 't steigeren van zijn rijdier, uit de stijgbeugel geschoten was, en die hem er niet weer in kon krijgen.

Een piot slenterde daar ergens langs de weg.

'Héla! Espèce de nègre blanc! Mets un peu mon pied dans l'étrier!'

'Kan niet verstaan, commandant!'

Een ratelend gevloek! - 'Hier gij! voet in étrier - uw naam - uw carte d'identité - 't is ik information zal neem - 't is gij Frans verstaan, 't is gij nom de d... den bak invlieg. Sale Flamin!'

Naspel

Een Belgisch feest in Vlaanderen

I

En aan moord en vernieling kwam een einde: de wapenstilstand werd gesloten. De soldaten mochten eindelijk, eindelijk naar huis toe.

Koning Albert hield in Brussel zijn zegevierende intocht. De schaduw van Wallonië gleed weer somber over Vlaanderen, de Waals-franskiljonse coalitie greep opnieuw de teugels van 't bewind, zette zich vast in het zadel - en de eerste daad van het officiële België was Vlaanderen met twee handen naar de keel te grijpen.

Borms ter dood veroordeeld, maar nog eenmaal zijn zielenkreet uitend in een krachtig 'Leve Vlaanderen!' - honderden gekerkerd, of in ballingschap gedreven, of gebroodroofd, of tot zwijgen gedoemd.

En de massa van het Vlaamse volk, verdwaasd, de kluts kwijt, log, lusteloos.

De burgers waren blij zich verlost te gevoelen van de bezetter, van de alles-reglementerende Duitsers; de soldaten rustten eindelijk uit van hun jarenlange ellende en roestten vast in zalig dolce far niente.

Jan Broeckx had nog dikwijls het ontroerende testament, dat hem telkens weer een riem onder het hart stak, herlezen, eer hij het afgeven kon op de Donk.

En iedermaal dat hij een verlof, of later, toen hij opnieuw aan de universiteit studeerde, een paar dagen thuis doorbracht, moest hij op het kasteel met Baron van Laar gaan praten over die meestgeliefde zoon van zijn eerste vrouw.

'Maar waar had hij het gehaald om zich zoveel te bemoeien met de Vlaamse Beweging? Dat was toch geen activisme?'

Uit zijn lood geslagen, durfde Jan niet anders te antwoorden

dan in de zin die de baron verwachtte: Florimond werd gedreven door rechtvaardigheidszin en medelijden: ‘Misereor super turbam,’ een gevoel dat de baron zich dan indacht heel aristocratisch uit de hoogte. Jan kreeg later nooit weer de kans om zijn woorden te herroepen, en lange tijd bleef een zwaar verwijt drukken op zijn geweten.

Thuis en in het dorp stond Jan hoog in aanzien omwille van de gouden ster op zijn kraag.

Toke Broeckx, en ook Gommer de horlogemaker, die vroeger niet veel van tel waren, stegen nu, als ouders van een officier, in aller achting. En wanneer Jan soms kregel werd om moeders trots en zei dat het niet veel te betekenen had, kreeg hij van Toke een ferme les in Belgische vaderlandsliefde:

‘Wat, gij zoudt de activist willen uithangen! Peins er wel op dat ge nog uw carrière als advocaat moet maken. Bij de flaminganten blijft ge een arme luis. Als oud-officier zult ge bij de grote mannen wel vooruitgaan. Maar geen domme streken uithalen, wablief! Ik, uw moeder, heb te veel voor u gedaan om u zover te krijgen! Ik zeg: Vivan den Belgiek!’

Jan stootte overal op grauwe onverschilligheid, op de laster waarmee al wat naar activisme zweemde, dag in dag uit werd bezwadderd, en niet het minst op de hulde aan de officier. Daar was zijn karakter niet tegen bestand.

Ook bij de pastoor werd Jan ontboden, de pastoor, die zo fier was omdat hij zijn activistisch-gezinde kapelaan had doen verplaatsen naar het Walenland!

Om die te gaan opzoeken vond Jan de moed niet.

En de pastoor had daarbij alle financiële moeilijkheden overwonnen, werk verschaft aan de werklozen, en de verbrande kerk weer opgebouwd, zodat zij nu bijna klaar was. Op de brouwer, die liberaal was geworden en geen gekleurd raam voor de kerk wilde betalen, ofschoon hij met zeepzieden schatten had vergaard, bleek de pastoor zeer verbolgen: die zou hij bij de eerste gelegenheid een tand trekken!

De Roervogel, dat was een ander mens! Die schonk royaal vier gekleurde kerkramen ineens. Die had ook fortuin gemaakt met de oorlog, met vee op te kopen voor de Duitsers. Maar dat was goed besteed. De Roervogel was een man om burgemeester te worden. Hij had altijd aan de boeren van 't dorp de hoogste prijs voor hun vee betaald, was lid van al de maatschappijen,

trakteerde 's zondags in al de herbergen, hielp iedereen uit de nood. Daarbij, had Joost, zijn zoon, ook zijn 'devoir' niet gedaan in Le Havre? 't Scheen dat hij erover dacht om een groot eigendom aan te kopen en er een kasteeltje op te bouwen. Een flinke burgemeester, de Roervogel, die nu floreerde in chic Engels kostuum, met een hoed naar de laatste mode.

Alleen Peer Moze was nog niet erg Roervogels gezind, al zou zijn Tine aan Joost zo'n rijke partij doen.

En zo, van lieverlede, te Laardonk, zoals elders, viel alles nagenoeg terug in de oude plooi.

II

Maar eerst, zoals over het ganse land, zouden ook te Laardonk de vredesfeesten worden gevierd.

Als alle oud-strijders kreeg Jan Broeckx van het gemeentebestuur volgend officieel papiertje thuisgestuurd:

GEMEENTE LAARDONK

Laardonk, 2 oktober 1919.

Mijnheer,

Op 19 oktober a.s. zullen de grote overwinningen van België op de vijand, en de moedige soldaten onzer gemeente, welke die overwinningen zo krachtdadig hebben bevochten, gevierd worden.

Verschillende plechtigheden zullen die dag opluisteren, zoals: onthulling van een gedenksteen voor de gesneuvelden, overhandiging van een diploma aan de familie der helden, toespraak door de heer Burgemeester, uitvoering van vaderlandse liederen, neerlegging van kransen op de graven der gesneuvelde soldaten. - Feestmaal aangeboden aan de Laardonkse oud-strijders.

Daar Ued. deel uitmaakt van het militaire korps onzer gemeente, hetwelk zo roemrijk voor de verlossing heeft gestreden, hebben wij de eer Ued. uit te nodigen op het feestmaalbanket, hetwelk op voormelde dag in de Gemeente-Jongensschool zal plaats hebben te 1.30 uur.

Wij verzoeken Ued. vriendelijk aan de heer Secretaris der gemeente uwe kosteloze toetreding te willen inzenden vóór 10 oktober a.s. door middel van het hier aangehechte biljet.

Gelieve, Mijnheer, de verzekering onzer hoogachting te aanvaarden.

Namens het Gemeentebestuur,

De Secretaris. De Burgemeester.

De burgemeester kwam speciaal op zijn oude benen naar Gommers huisje: op die feestelijke dag moest Jan zijn officierskostuum uit de kast halen, om aan de officieren van het fort, die mee aan zijn eretafel zouden aanzitten, te tonen dat er uit Laardonk ook een volksjongen was opgeklommen tot de sterren, en de eer van 't dorp had hooggehouden!

De pastoor, die met de gemeentelijke overheid in ruzie lag over de kwestie van een nieuw aan te leggen kerkhof, had besloten zich van het feest voorlopig niets aan te trekken. Hij zou de soldaten wel eens viëren in de kerk, een tijdje later, als zijn kerk af zou zijn. Wel werd er al mis gelezen, maar orgel en predikstoel waren nog in de maak; er stonden maar zeventig stoelen, al de heiligenbeelden waren in de oude dansaal gebleven, omdat de pilaren nog afgewerkt moesten worden. De gemeente had het feest niet langer willen uitstellen. Dan moesten ze maar viëren zonder kerkelijke overheid: hij zou later zijn plan trekken.

Jan Broeckx, wiens Vlaams geweten door allerlei compromissen al vele Belgische deuken had gekregen, voelde nochtans pijnlijk de vernedering, als officier aan het hoofd der oud-soldaten te moeten stappen, om uit de handen van de rijkgeworden brouwer-zeepzieder het vaandel te ontvangen, dat deze de oud-soldaten aanbood. Maar niemand scheen daar graten in te vinden. Kon hij nu ruzie gaan stoken op de gemeente en uit de band springen, als al de jongens zo kinderlijk blij waren, gevierd te worden door gans het dorp? De pastoor ja, die speelde nog stokebrand, maar die had het bij 't volk verkorven. In de staminees werd er heftig op hem afgegeven, omdat hij niet met de gemeente meevierde.

Jan vond er wat anders op. Bij zijn eerstvolgend bezoek te

Brugge, waar Clara's ouders hun vroegere woning opnieuw hadden betrokken, vroeg hij Clara op 19 oktober naar Laardonk te willen komen om kennis te maken met zijn ouders. Zo had Jan een verontschuldiging bij de hand om zich van het feest terug te trekken, mocht iets hem daar te veel tegenspannen. Clara had aangenomen met een ernstig-blijde lach. Bij haar voelde Jan zich sterk. Met haar zou hij moedig het leven ingaan. Laat dan het verleden het verleden zijn; het Vlaamse recht zou toch zegeviereren.

III

De grote maandag brak aan, koud en droog. Tegen de morgen had het een beetje gerijmd, en kwam er een windje aangewaaid, dan vlogen er al geelbruine kastanjeblaren warrelend mee. Maar boven een asgrauwe wolk brak de zon uit, triomfantelijk, en spetterde licht en gloed op de geelgroene bomen.

Peer Moze stond weer in zijn moeshof - als voor vijf jaar - en rookte zijn pijp.

Hij was zoals gewoonlijk vroeg uit de veren, en had prei en worteltjes gelegerd, want het zou dra winteren: de zwaluwen waren weg, de okkernoten hadden een dikke schelp, en krassend kwamen de raven al overgevlogen bij hele vluchten.

Kijk! Was dat Joost niet die zijn herberg binnenpikkelde - zo vroeg op de dag!
Wat zou dat inhebben?

Voetje voor voetje stapte hij terug, toen Joost en zijn mooie Tine samen de achterdeur uitkwamen, ietwat verlegen en blozend.

‘Vader’ - Tine nam het woord - ‘we komen u vragen wanneer we mogen trouwen?’

‘Daar is toch geen haast bij?’ zei, met zijn zware basstem, de Antichrist, de wenkbrauwen fronsend.

Fons, die op de zolder bij zijn duiven doende was, keek door 't gevelvenster en riep:

‘Nog niet, maar als ge blijft uitstellen, trouwen ze toch, al was 't met een akte van eerbied.’

Toen nam Joost het woord en zei dat zijn vader voor hem een

steenbakkerij had gekocht te St.-Job-in-'t-Goor, vlak bij 't kanaal. Een gerieflijk huis was bij in de koop begrepen - Tine kroonhalsde en haar mooie ogen glinsterden - en hij zou dat liefst getrouwd betrekken. Als Fons wou, kon die ook bij hem een schone betrekking krijgen... Ja, Peer Moze zelf, als hij wilde...

‘Nee, Joost jongen, een oude boom wil niet verplant worden.’ Maar Peer was blij, dat Joost erop zon om gans zijn familie deelachtig te maken aan zijn rijkdom en in betere doen te brengen. 't Rook wel naar Duitse merken, maar als niemand daar nu graten in vond... En Joost was er voor niets tussen.

‘Toe, vader,’ riep Fons, ‘vandaag is 't geen dag om iets te weigeren aan wie in de oorlog zijn man heeft gestaan, en Joost heeft ook zijn devoir gedaan!’

Nu, als Fons het vroeg en Tine zelf zo aandrong!

‘t Zal toch eens moeten gebeuren - wanneer ge wilt dan!’ bromde de Antichrist.

En Joost nam zijn hoedje af en schudde stevig vader Mozes hand.

Daar moest een pint of een borrel op gedronken worden - doch, op 't ogenblik dat zij langs achter de herberg binnengingen, trad door de voordeur, in jacquet en met hoge hoed, de Roervogel binnen in hoogsteigen persoon, in de hand een mandje met twee champagneflessen. Die had hij meegebracht om Peer te overreden; nu Peer zijn toestemming al had gegeven, werden ze ontstopt ter ere van het jonge paar.

De dag begon goed.

In de voornoen trok heel het groepje naar het dorp, luidruchtig en welgezind. Joost en Tine, arm aan arm, ietwat achteraan, want die waren te innig-gelukkig, te zalig verliefd, om uitbundig te doen.

Geen mens die vandaag een slag werkte, tenzij om ieder voor zijn deur te vege, zijn huis te versieren en te bevlagen, en huldespreuken in zwarte en rode letters boven de ramen te spijkeren. Bij de kerk stond een half dozijn kramen opgetimmerd, en 't rook er naar verse warmerek en karamellen. Achterin draaide een mallemlen en feepten de kleine jongens op trompetten en noenekes. In al de danszalen stonden de orgels klaar - en schone! die ze, zo laat op 't seizoen, bijna voorniet gehoord hadden - de vloer lag glad geboend, maar vóór vier uur, politiereglement! mocht nergens het bal worden ingezet.

De Molenstraat zag zwart van volk: daar zou aanstonds, om elf uur, de fanfare de oud-soldaten komen afhalen aan hun lokaal. De meesten hadden voor de gelegenheid nog eens hun soldatenpak aangeschoten - Jan Broeckx stond bij 't buffet, flink afgeborsteld in officierstenue - maar velen ook hadden, als Fons, hun burgersplunje aan.

‘k Geloof dat ze komen, mannen! Zwijgt eens!’

‘Verdomme! De fanfare!’

Achter de kerkmuur draaide de fanfare de dorpsstraat in, spelend met schetterend koper: ‘Ze zullen hem niet temmen!’

Jan Broeckx verbleekte. Wie begreep hier de betekenis van een nationaal lied?

De koppen drumden tot trossen door de open vensters en in de deuropeningen.

‘Mannen, de burgemeester gaat voorop!’

‘En de baron is er ook bij!’

‘Hebt ge van m'n leven, en vroeger zagen ze ons nog niet staan!’

‘Ziet dat koper 'ns blinken! Ze hebben 't verdomme opzettelijk voor ons doen poetsen!’

Ze vloekten weer gelijk op 't front, zo fier waren ze. Ze moesten dus toch wat gedaan hebben, zij! dat de burgemeester en de baron en de Roervogel, allemaal in jacquet met hoge hoed, hen met de fanfare kwamen afhalen!

De Vlaamse Leeuw was gespeeld, de fanfare bleef buiten staan.

‘Komt, mannen!’ zei Jan - ze verwachtten allen dat hij het commando op zich zou nemen - ‘in rijen van vier, en zo mogelijk op stap, op de maat van de muziek.’

Stoetsgewijze, de fanfare voorop, dan twee rijen schoolkinderen, geleid door onderwijzers in 't zwart, te midden van witte maagdekes die bloemen strooiden voor de helden, ging het in pas-redoublé-maat naar de zeepziederij - of liever naar de brouwerij, want nu draaide weer de ast - en voor het lange witte huis werd stil gehouden.

Voor de deur, de brouwer in habijt, omringd door gans zijn gezin en talrijke genodigden: dames in groot toilet, kinderen in witte kleedjes of in blauwe matrozenpakjes, al de officieren van 't fort, Frans pratend met een aantal vreemde heren, die niemand kende.

In reuzenblokkletters prijkte op de voorgevel:

*Hulde aan onze helden!
Gloire à nos héros!*

Met statige stap, de buik met de gouden horlogeketting vooruit, kwam de brouwer op de jongens toe. In zijn linkerhand hield hij zijn geschreven toespraak, in zijn forse rechter zijn geschenk: een wapperende driekleur, met kostbare franjes, aan een fijnrieten vlaggenstok, bewerkt als een reusachtige goedendag. Door de massa liep een gemompel van bewondering.

De brouwer-zeepzieder sprak: van vaderlandsliefde - en heldenmoed en zelfopoffering.

't Was stil. Een windje prevelde door de twijgen van de lindeboom. Langs de sloot zaten vrouwen met kindjes, waarvan een, dat de borst niet wilde, griende. Maar de in een halve kring geschaarde massa zweeg eerbiedig.

Met een 'Leve de Koning! Leve het leger! Leve het Belgisch Vaderland!' reikte hij het vaandel aan Jan Broeckx en kuste hem... Op één wang slechts. Want Jan steigerde als een paard onder de spoor - die knevel stonk naar zeep! Jan moest op zijn tanden bijten om niet uit te varen. Zijn antwoord klonk kort en korzellig. En toen viel de fanfare in met de onvermijdelijke Brabançonne.

Jan, als de andere officieren, moest in de houding staan, met de hand aan de pet, en zijn woede verbijten.

Maar zijn kruisweg was nog niet ten einde.

Want nu ging het naar het kerkhof, naar de graven van de gesneuvelden, om er kransen neer te leggen.

Daar lag Florimond onder het koude arduin van de nieuwe grafkelder, voor de familie van Laar gegraven en gebouwd tegen de buitenmuur van het koor. En in een goud-afgelijnd vierkant stond gebeiteld in gouden letters:

*Ci-gît
le Baron Florimond van Laar de Laardonk,
mort au champ d'honneur
le 16 octobre 1918 à l'âge de 23 ans.*

*Hij stierf in vrede met God,
Voor Recht en Vrijheid.
Leve Vlaanderen!*

Vóór dit graf, waarin het koude hart rustte dat eens zo warm had geklopt voor Vlaanderen, voor recht en vrijheid, moest Jan weer spreken tot dit dove publiek van lome onverschilligen, tot die elite van oorlogssjacheraars, tot die stompe massa bij wie geen klare klank van hogere idealen een weerklank vinden zou.

Maar weer durfde hij 't niet vertikken - waartoe ook? - en hij sprak met gemeten stem zijn aangepaste rede, waar nu en dan toch een gloed doorbrak:

*Hier liggen hun lijken
als zaden in 't zand -
Hoop op de oogst
O Vlaanderland!*

of als hij enkele zinnen aanhaalde uit Florimonds testament.

Weer dreunde de Brabançonne!

En de baron weende omdat Jan gesproken had van zijn jongen. Maar Marie-José, heel mooi in haar zwart rouwkleed, liep gearmd met een Frans kapitein, en Paul, nu al een opgeschoten knaap, fluisterde Papa in 't oor:

‘C'est dommage qu'il n'ait pas parlé dans les deux langues!’

En de mensen gingen uiteen met de opmerking, dat Jan van Toke Broeckx zijn weg als advocaat wel maken zou, maar dat hij toch wat luider moest leren spreken.

IV

Om halftwee begon de eetpartij.

Een kok uit de stad had het feestmaal aangenomen tegen 17,50 fr per man: drie tafeldienaars in rok liepen met de schotels van de eretafel naar de twee andere, die in hoefijzervorm tegen de eerste waren opgesteld, en waaraan de zestig jongens, vrienden bij vrienden, hadden plaats genomen.

Bidden werd er niet gedaan - uit menselijk opzicht tegenover de officieren - en in 't begin waren de jongens enigszins verlegen én tegenover de eretafel én tegenover de schone tafeldienaars in groot ornaat.

Doch het ijs was gauw gebroken. De meesten hadden al een potje uit in de voormiddag; na de soep ging er de wijn in met lange teugen - wijn op bier geeft plezier - en toen de koster zijn zwaar lijf op het pianokrukje zette en, pinkogend van achter zijn bril, 'Madelon' begon te trommelen, zong heel de zaal rumoerig mee.

De roes schoot los.

Na elk gerecht werden er IJzerliedjes opgehaald: Tipperary; De Meisjes van De Panne; 'Maar gaat toch niet naar Ramskapelle, daar schieten ze met schrapnellen...' en heel de santenboetiek.

't Ging er lustig toe.

Aan de eretafel, bij baron en burgemeester, officieren en gemeenteraadsleden, had Jan Broeckx plaats genomen tussen de brouwer en de Roervogel.

Die vreemde heren bij de brouwerij, die niemand kende, waren afgevaardigden van een Waals-Franse maatschappij, die een trust wou vormen van steenbakkerijen. Ze beschikten over een ontzaglijk kapitaal, verbonden zich een mooi commissieloon uit te keren aan wie, voor hun rekening, fabrieken zou kunnen aankopen. Nu de Roervogel ook in 't vak ging werken, hij die hogerop alle steenbakkers kende, zouden ze best, zij tweeën, de handen ineenslaan en samen eropuit trekken, op de percenten!

Dat werd allemaal gefluisterd achter Jans rug met korte, halve zinnen. Jan deed of hij niets begreep, sprak inmiddels met zijn overbuurman, doch hij vatte maar al te goed dat hier weer, als in elk groot nijverheidsbedrijf, het Frans-Waalse kapitaal de hand ging leggen op wat de Kempenaars op eigen grond zo moeizaam hadden tot stand gebracht.

De baron en de officieren amuseerden zich kostelijk met naar de jongens te kijken, die aten en dronken en zongen.

Jan kreeg hartzeer van al die ziellose uitgelatenheid, en toen de brouwer zich uit de voeten had gemaakt - hij moest verdere afspraak houden met de Franse heren - bleef hij ook niet lang meer, maar vertrok met de stille trom om aan 't station Clara af

te halen, die met een middagtram komen zou.

De mannen zongen en dronken, dronken vooral! En de tafeldienaars keken met schampere blikken naar de wijnbakken. De wijn ging een gang!

Er zou zeker tekort zijn, als op de bruiloft te Kana. Maar hier was het de Roervogel, die de kruiken weer vulde.

Hij had het voorzien! Toen de laatste fles uit de laatste bak werd opgediend, hield een hondenkarretje stil voor de binnendeur die uitkwam op de speelplaats, en, vanwege de Roervogel, werden aangebracht: dertig flessen champagne.

Ze kenden paal noch perk meer, de mannen; ze haalden de Roervogel achter de eretafel uit, droegen hem op hun schouders door de zaal, buiten de speelplaats rond en terug binnen, al brallend:

Lang zal hij leven - in gloria!

Zalig zal hij sterven - in gloria!

De Hemel zal hij erven - in gloria!

Daar kwam geen eind aan hun geestdrift. De champagne was alweer op en nog altijd zongen ze:

‘Zalig zal hij sterven - in gloria!’

De Roervogel - hij alleen was de man om er nog orde onder te krijgen - stond recht en vroeg of ze nu allen ordentelijk naar de danszaal, de oude kerk, wilden gaan. Ze wisten immers wel dat daar de feestelijkheden zouden besloten worden met een uitvoering van vaderlandse liederen door de schoolkinderen, en een redevoering door de burgemeester. 't Was ruim halfvier, dus hoog tijd, want om vier uur zouden de orgels en het volksfeest losbreken: bal in al de lokalen, en mochten ze zich voegen bij de vierende menigte.

De officieren en de baron waren al een tijdje vertrokken: nu voelden de jongens zich helemaal op hun gemak.

Terwijl ze van de school naar de oude kerk trokken, had menigeen de steunende arm van een gediensstige makker nodig; twee vielen er brakend in een sloot en bleven liggen; doch het gros geraakte ter bestemming, luid pratend, zingend en vloekend, met zwaaiende armen en blinkende ogen.

De zaal was kleurig nieuw-geschilderd en versierd, de dansvloer glimmend geboend. Waar vier jaar lang het altaar had

gestaan, prijkte nu een monsterorgel, dat spelensgereed op klokslag vier wachtte.

Met twee schrijnwerkers was de pastoor in de weer om de laatste heiligenbeelden weg te halen: die konden daar toch niet blijven staan, als aanstonds het bal zou beginnen! Nog ééns zouden ze terugkomen met de stootkar om St.-Antonius met zijn varkentje en St.-Ambrosius met zijn bijenkorf; het nood-predikstoeltje mocht, in een hoek geduwd, blijven staan waar 't stond.

Toen de joelende oud-soldaten de zaal binnenvielen, reden de twee timmerlui weg, in goede luim - want de pastoor, bij wie de Roervogel ook een mandje met vier champagneflessen had laten afgeven, had royaal meegedeeld.

De waard drong erop aan dat alles vlug van stapel zou lopen, want hij zou gaarne zijn eerste schottisch draaien stipt om vier uur!

Op het verhoog, voor 't orgel, nam de overheid plaats; om een klein harmonium schaarden zich de schoolkinderen. Voor de soldaten stonden er enkele banken in 't midden, die om vier uur in een handomdraai konden worden weggeschoven, en achter hen drong een massa mannen, vrouwen, vele jonge meisjes en kinderen, de zaal proppensvol.

De koster speelde om de toon aan te geven, stilte viel in, de hoofdonderwijzer sloeg zijn armen uiteen en vijftig kinderstemmen zongen:

‘O vaderland, o edel land der Belgen!’

Na de uitvoering van de vaderlandse liederen deelde de burgemeester aan de jongens de decoraties uit, die deze laatste tijd talrijk waren ingekomen, doch door het gemeentebestuur achtergehouden tot op deze heuglijke dag.

En om waardig te besluiten las de burgemeester nog iets patriottisch af van een papiertje.

Gedurende heel die tijd stond de pastoor, met zijn pijp in de mond, onder het standbeeld van St.-Antonius met zijn varken, te wachten op het stootwagentje, dat al lang weg was en maar niet terugkwam.

Hij was welgezind - de champagne van de Roervogel was van 't fijne merk en van 't goede jaar! - en toen hij de jongens zo zalig-zat-gelukkig zag, kwam over hem een gevoel van spijt, omdat hij niet méér verzoeningsgezindheid aan de dag had

gelegd om kerkelijk mee te vieren. De soldaten hadden 't vaderland gered, en was hij zelf geen verdienstelijk vaderlander?

Toen de burgemeester besloot met een luid 'Leve 't Belgisch Vaderland!' wou de pastoor er absoluut nog een woordje bijvoegen: als de geest over hem gevaren kwam, vergat hij het stotteren bijna geheel.

Hij beklom het kleine predikstoeltje:

'Vrienden,' zei hij, 'nog een enkel w... w... woordje. Ge moet niet denken d.. dat ik iets tegen jullie heb, omdat er in de k... kerk vandaag niet werd meegevierd. Als mijn kerk in orde zal zijn, zult gij daar aan de beurt k... komen. Ik zal doen wat ik k... kan. Ge zult dat zien. Want gij zijt nuttige leden van k... kerk en maatschappij. Gij hebt het vaderland gered. Ik, van mijn kant, heb uit ons midden verwijderd al wat een slechte invloed had k... kunnen hebben op de vaderlandse gevoelens van het v... volk. Ik heb in moeilijke omstandigheden de heropbouw van de kerk aangepakt - werk verschaft aan de werklozen - ze staat er bijkans! En ik betreur het nogmaals dat vandaag de gemeentelijke en de kerkelijke overheid niet hand in hand hebben kunnen gaan om gezamenlijk dit vaderlands f... feest dubbele luister bij te zetten...'

'Wie draagt de grootste schuld?' werd achter in de zaal luid gebromd.

't Was de liberale brouwer, pas van huis teruggekeerd, die onaangenaam verrast stond de pastoor aan het woord te vinden.

't Is in elk geval zó goed geweest!' riep een van de soldaten. En een zot gelach en onderdrukt gegiechel liep voort als een vuurtje. De mensen hadden al lang moeite om zich stil en koest te houden. En de pastoor stond de laatste tijd bij het volk slecht aangeschreven!

Die oneerbiedigheid en het zien van de dikke brouwer werkten op de pastoor als een rode lap op een stier.

'Brouwer Zeep!' riep hij, 'allerminst van u heb ik o... o... opmerkingen te ontvangen.'

'O... o... o... o... ' werd er door heel de zaal meegestotterd en dan dreunde weer een daverende lach.

'Ik laat mij door niemand Brouwer Zeep noemen. Mijn naam is Brouwer Maertens!'

'Iedereen weet welke naam gegeven wordt aan die vaderlanders met het grote woord, die tijdens de oorlog...'

De brouwer verbleekte. Een redenaar was hij niet; daarbij de pastoor schoot raak en roos in zijn lamme zijde. Goed dat de oud-strijders en het volk op zijn hand waren, doch 't werd nodig hier een slag te slaan.

‘Sus!’ riep hij tot de herbergier, ‘t is vier uur door. Honderd frank voor u en een volle ton dubbel gersten voor allen hier in de zaal, als ge die hakkelaar de mond stopt en uw orgel laat spelen.’

‘En wat voor de draaiers?’ vroegen twee ineengedrongen kereltjes.

‘Twintig frank!’

Als kabouters vlogen draaier en boekoverlegger 't verhoog op, verdwenen achter 't orgel - daar schoot iets los met een ronk - en te midden van de hoogdravende periode, die Pastoor Boone nu verontwaardigd afrondde zonder stotteren, brak overweldigend, fortissimo, het dronken monsterorgel los met het populaire:

*Ho, la la,
In 't park van de nachtegaal!*

Eerst was er een aarzeling om 't ongewone van 't gebeuren. Doch toen de banken werden weggeschoven en de brouwer, met het toestemmend hoofdknikken van de burgemeester, het mooiste meisje uit de hoop haalde om de dans in te zetten, begonnen op de stond de voeten te schuifelen, paren vonden elkaar, en in een ommezien danste heel de zaal schottisch, en zongen ze mee met het rumoerend orgel:

*Ho, la la,
In 't park van de nachtegaal,
Ho, la la,
En ik maak proces-verbaal!*

Lang kon de pastoor het niet volhouden. Daar alleman danste en niemand meer luisterde dan de kleine jongens, bij wie de schoolmeester verbouwereerd in zijn haar te krabben stond, maakte hij dat hij door een achterdeurtje weg kon.

De geest van de oude danszaal was opnieuw over de hoofden komen gevaren. De kleinste pauze duurde te lang. In koor zongen dansers en niet-dansers mee:

*Heure rok zat scheef,
Heuren hoed valt af,
En heur jakske dat is gescheurd...*

De schooljongens feepten op hun noenekes, de Heilige Antonius lachte tegen zijn varkentje dat een piottenmuts op had gekregen; de Heilige Ambrosius hadden ze een kleine driekleur te zwaaien gegeven, en die scheen er nog zo fier mee!

En de kraan werd in de volle ton dubbel gersten geslagen, de paren dansten onvermoeibaar, en het orgel bleef maar doorzingen:

*Wat is er met die arme meid
In 't park toch gebeurd!*

V

Toen de tram stopte, en Jan al dadelijk een wit zakdoekje tegenwuiwen zag, waren opeens alle sombere gedachten weggewuifd.

‘Hoe maak je 't?’

‘En jijzelf?’

Warm was haar handje, zonnig haar glimlach, haar stem één melodie. Hoe straalde Clara, jeugdig-mooi!

Laten de doden de doden begraven, laat het verleden 't verleden zijn, de toekomst schitterde als een toverlandschap in het licht van de opgaande zon.

Het was een klein halfuurtje gaans van 't station tot even buiten 't dorp, waar Gommer, Jans stiefvader, nu als opzichter woonde in 't nieuwe huisje dat Baron van Laar had gebouwd voor zijn Limburgse rentmeester, voor mijnheer Jordens, die ook aan de IJzer moest gaan sneuvelen!

Er was veel volk op de weg; uit gans de omtrek kwamen de mensen naar Laardonk afgezakt om er van de dansgelegenheid mee te profiteren.

Jan en Clara moesten aanhoudend uitwijken voor bellende fietsers.

‘Hier beginnen de bossen al van de Donk.’

De dalende zon zette het herfstgoud van de beuken in vuur en vlam.

‘Herinnert ge u Florimond van Laar nog, Clara?’

‘Of ik! Dat is een jongen om nooit te vergeten, Jan!... Ik zie hem nog zitten op die vergadering. Met wat 'n gloed sprak hij! Geen ijdele woorden. Zo woord, zo daad. Hij zou gehandeld hebben zoals hij sprak. En hij sprak zo overtuigend dat ik mij aangetrokken voelde om aanstonds mee te gaan. Gij waart ertegen, Bert ook - de anderen, noch vlees, noch vis. Ik heb daar later nog dikwijls over nagedacht... Hadt gij allen zijn raad gevolgd, Vlaanderen zou er nu zo geheel anders hebben voorgestaan! Hij alleen, dunkt me, heeft klaar gezien.’

Jan voelde zich klein worden.

Overal vervolgde hem het spook van Florimond. De geest van hem die klaar had gezien - maar dààr lag niet het grote verwijt - de geest van de man vooral, daadvaardig, uit één stuk, die nooit de compromissen zou gesloten hebben waaraan hij zelf schuldig was; die nooit zou verdragen hebben al wat hij zich vandaag had laten welgevallen.

‘We zullen op een nieuwe kerf moeten beginnen - of liever voortwikkelen langs lijnen van geleidelijkheid en wettelijkheid...’

‘Veel te schone woorden, Jan, veel te schone woorden!’

Opeens greep Jan haar arm met meer tederheid, en zei zo heel innig:

‘Gaan we nu kibbelen over de Vlaamse Beweging, Clara?’

Clara glimlachte, doch keek hem niet in zijn ogen. Jan voelde dat er als een donkere schaduw tussen hen beiden schoof.

Ze spraken verder over wat anders, over hun beider thuis, bang, allebei, die eerste snaar weer aan te raken.

Jan keek naar haar op, als naar de geest van Vlaanderen - dezelfde geest die Florimond bezielde - en die over hem niet tevreden was.

In gedrukte stemming traden ze het huisje van Jans stiefvader binnen.

Toke en Gommer, van stonden aan zeer met haar ingenomen, waren ogenblikkelijk in de weer om het die lieve Brugse juffrouw, de toekomstige vrouw van hun zoon, de advocaat!, in alles naar de zin te maken.

De koffietafel werd gedekt, en aan het over-en-weer vertellen tussen Clara en Toke scheen nooit een einde te zullen komen.

Toen de avond gevallen was, stelde Toke voor dat ze nu een toertje zouden maken door het dorp om het feestende volk te zien en de kermis. Daarbij, Jan moest zich vertonen, hij, de officier, op dit vaderlands feest van de soldaten!

De kom van 't dorp was als een bobbelende, ziedende ketel.

Hel-verlichte kramen, walmende rook van smoutebollen en patates-frites, kinderen die toeterden op trompetjes en schoten met pistongeweertjes; slierten brallende jonge kerels en lachende zingende deernen, die dansten de ene zaal in, de andere uit. Licht uit al de open deuren waar binnen een orgel dreunde, violen zongen, koper schetterde, of weemoedige harmonica's aanhieven:

*Mais le plus joli rêve,
C'est le rêve d'amour!*

Volledig verzoend, gearmd als dikke vrienden, laveerden door de dorpsstraat de Roervogel en de Antichrist, beiden zalig in de wijngaard des Heren. De Roervogel, met fladderende jaspanden, zijn hoge hoed op één oor, deed moeite genoeg om zijn waardigheid op te houden, zich vastklampend aan de arm van de Antichrist. Deze was nog flink op de been, maar hij lachte onophoudend, een schaterlach die zwaar opsteeg uit zijn dikke buik en dan openkletste als water dat uit een handbuis tegen vensterruiten wordt gespoten.

Daar stonden ze nu voor de open deur van 'De Keizer'.

'Hoor!' zei de Antichrist, 'dat is nog muziek als in de goede oude tijd, toen de kermissen nog niet vergeven waren van die orgels, toen we nog dansten onder de lindeboom, hé! Kijk het Schuifeltje eens verliefd tegen zijn viool aanliggen, en hoor hem strijken: 't Zijn allemaal zuivere maagden!' En schaterlachend zeilden ze beiden naar binnen.

Joost en Tine, stralend van geluk, kwamen recht naar Jan toe.

'Jan, morgen over vier weken trouwen we, als 't God belieft, en ge wordt verzocht op ons feest, met uw juffrouw, hoor!'

Gommer en Toke werden door kennissen opgehouden.

Een auto toeterde: de limousine van 't kasteel. Langzaam sneed hij door het volk. Aan 't stuur de Franse officier; naast hem, glimlachend, de mooie Marie-José, elegant gedrapeerd in haar zwarte rouwmantel, die haar zo goed stond.

Weer viel het gesprek op Florimond.

‘Ligt hij nog altijd te Gottem?’ vroeg Clara.

‘Nee,’ zei Jan, ‘hier in de familiegrafkelder bij de kerk.’

‘Hierbij? Laten we dan een vaderons gaan bidden op zijn graf.’

Ze stapten over de graven, door het hoge gras van 't kerkhof en knielden op de kille arduinsteen, waaronder Florimond rustte. Jan lichtte met zijn zaklampje, en met een kleur als van verblekend bloed schemerden de roodgouden letters:

*Hij stierf in vrede met God,
Voor Recht en Vrijheid.
Leve Vlaanderen!*

't Scheen Clara of die letters haar met een gloeiend ijzer in het hart werden gebrand.

‘Leve Vlaanderen!’

Weer zag zij Florimond op die vergadering - in zijn ogen die gloed... Zij bad en brak in snikken uit.

‘Kom,’ zei Jan, ‘trek het u niet te zeer aan.’ En hij boog zacht zijn hoofd om haar te paaien met een zoen.

Maar als een opgeschrikte hinde schoot ze weg: ‘Nee,’ zei ze, met een hoofdschudden haar tranen inhoudend, ‘niet hier... en toch, ik geloof... nooit meer...’

Jan stond aan de grond genageld. ‘Wat... wat...’

‘Vergeef me, Jan, maar ik geloof dat ik nooit genoeg van u zal kunnen houden om een gans leven met u te slijten. Daarom is het beter dat we nu scheiden... nu... Hè! Had ik kunnen liefhebben. Hij was een man! Hij was een officier van Vlaanderen... Waarom stond gij niet bij hem... Waarom moest gij remmen!’

‘Clara! Clara! Zaagt gij zelf toen klaar?’

‘Gij hadt toen beter moeten weten dan ik... 'k Heb zoveel nagedacht sinds... Beter weten? Gij hadt anders moeten voelen... anders moeten zijn... Vergeef me, Jan, laat me gaan... Het kan niet anders... Nee, ga niet mee... Ik vind wel alleen mijn weg naar de tram... Nee, ga niet mee!’

VI

Jan zeeg als verpletterd neer in het hoge klamme gras.

En de orgels raasden, de kermisvierders bralden en brasten, en de hemel schoot vol gouden sterren.

Hoe lang zat hij daar met ledig hoofd, de benen lam, vernietigd?

Een vinger klopte op zijn schouder: 'Zijt gij niet wel, man?'

Jan keek op. Die stem! Die oude bekende stem! Hij lichtte met zijn zaklampje:

'Mijnheer de kapelaan!'

'Jan Broeckx, officier!'

De oud-kapelaan, met zijn scherpe blikken, zijn puntige neus, zijn nu grijzende sluikharen - met zijn Vlaams hart, zijn gans Vlaams wezen - die daar zo plots voor hem stond, als een spook!

Waar kwam hij zo onverwacht vandaan?

Hij was geroepen voor familie-aangelegenheden in de buurt. Op de terugreis hier afgestapt om nog eens de plaatsen en de mensen te zien die hem zo nauw aan 't hart waren gegroeid.

'En dit graf moest ik zien, Jan. Hem, die daar ligt, moest ik mijn eregroet brengen, mijn liefdegroet, omdat ik weet wat een hart er in hem heeft geklopt...'

'Ik heb het ook goed gemeend, mijnheer de kapelaan, wij waren vrienden...'

'Ik ga te voet naar Antwerpen; ik moet me nog eens kunnen bewegen in Vlaamse lucht, eer de trein me weer naar den vreemde, naar het Walenland brengt. Ga je een eindje mee?'

Ze gingen, om het gewoel te vermijden, over een verlaten binnenweg tot aan de vaart en stapten op langs de dijk.

En onder het gaan schoot alles in Jan los, welke alles hem van het hart naar de mond, en, bij horten en stoten eerst, doch langzamerhand kalmer en rustig, vertelde hij van zichzelf, van het front, van Florimond en, ten slotte, terwijl ze bleven staan, het afscheid van Clara bij het graf.

'God zij dank!' zei de kapelaan. 'Vlaanderen heeft nog niet gans zijn ziel verloren. Als de vrouwen voelen waar het heen moet, als in hen de geest van Vlaanderen weer levend wordt - nee, dat is geen avondrood, dat is morgengoud.'

Jan, wat achter ons ligt, is voorbij. Niemand kan 't verleden ongedaan maken. Eén kans is gemist, omdat Vlaanderen niet bereid was. Daar zijn er die zeggen: het uur der volkeren slaat maar ééns. Niet waar! Eer Vlaanderen vergaat, komen er nog levenskansen...

De activisten hebben in Vlaanderen neergelegd: het ferment van de zelfstandigheidgedachte. Die krijgen de vijanden nooit meer kapot.

Nu we met schade en schande hebben geleerd, zal het ons niet zo moeilijk vallen om ons voor te bereiden op de dag van morgen. Laten we de hand aan de ploeg slaan. Arbeid en word Clara waardig.

Het volk moet bewerkt worden opdat het bereid weze de handen die het wurgen, af te smijten en het op te nemen, met Gods hulp, voor het levensrecht van Vlaanderen. De geschiedenis geeft nog wel een kans. Dat Vlaanderen dan het uur, dat het zijne is, erkenne - en toegrijpe! Dat uur slaat nog, eer Vlaanderen vergaat...'

Oostende, 13-3-1923.

Nawoord

De duisternis van het beleefde moment

Ludo Abicht

‘Das Dunkel des gelebten Augenblicks.’
Ernst Bloch, 1885-1977

Martin Heidegger, zowat een generatiegenoot van Jozef Simons, klaagde over het ‘zijns-vergeten’ dat volgens hem de Europese filosofie en cultuur sinds het einde van de zesde eeuw voor Christus zou hebben gekenmerkt en geteisterd. Wat onderwijsmensen van de generatie na Simons, waar ik ook toe behoor, steeds meer treft, is het ‘geschiedenis-vergeten’ van de jongeren, die aan het einde van de jaren tachtig geboren zijn, zo'n twintig jaar na mei '68. Er zijn sinds het einde van de Grote Oorlog van 14-18 al zoveel ‘grote’, dat wil zeggen mensonterende en massale oorlogen geweest, dat ze nog nauwelijks kunnen volgen. Vanuit het perspectief van een achttienjarige aan het einde van de twintigste eeuw is er nog nauwelijks verschil tussen onze heroïsche ‘strijd’ tegen de Oorlog in Vietnam, onze ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog en die van onze ouders, met moeite nog hun grootouders, tijdens de verre Eerste Wereldoorlog.

We weten nochtans, dat die Grote Oorlog duidelijk de toon gezet heeft voor de verdere ontwikkeling van onze eeuw: uit de stinkende en kletsnatte loopgraven, de gruwel van de gifgasaanvallen en de waanzin van de heldhaftige dood of verminking van miljoenen jonge mensen voor soms niet meer dan 100 meter landbouwgrond ontstonden het surrealisme en het pacifisme, de overwinning van het marxisme-leninisme in Rusland en het einde van het Britse imperialisme, de existentiële filosofie en zo ongeveer alles wat we vandaag onder ‘het modernisme’ verstaan. De breuk met de vooroorlogse burgerlijke tijd was zo schokkend en onverwacht, dat het verbaast, dat er over het algemeen niet door meer mensen over geschreven en gedacht werd. In Vlaanderen was de literaire verwerking van dit oorlogstrauma bijzonder mager, zoals trouwens de verwerking van de jodenvervolgung tijdens de Tweede Wereldoorlog, iets wat iedereen die kon zien en nadenken wél moet hebben geweten,

eveneens miniem was, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de thematisering ervan in de Noord-Nederlandse literatuur.

Het is wellicht nuttig, eens op wetenschappelijk verantwoorde wijze na te gaan waarom dit tot tweemaal toe het geval is geweest: was de impact op de tijdgenoten dan kleiner dan we gedacht hadden, was er niet voldoende artistiek talent aanwezig, konden de Vlaamse auteurs van de jaren na 1918 en 1945 deze taak gewoonweg niet aan of waren/zijn we dan toch zo provinciaal bekrompen als men ons soms verwijt?

Dergelijke pijnlijke vragen kan men niet abstract, en nog minder ideologisch correct beantwoorden. Men kan ze evenmin uit de weg gaan, omdat men terecht kan parafraseren: ‘toon me jullie artistieke en culturele verwerking van deze vreselijke menselijke tragedies en ik zal zeggen wie je bent.’

Daarom is het verheugend dat het vrijwel vergeten boek van Jozef Simons vijftig jaar na zijn dood in 1948 opnieuw wordt uitgegeven. 1948 was ook het jaar waarin eindelijk het algemeen stemrecht voor de vrouwen werd veroverd, maar al in Simons' roman uit 1927 is een vrouw, Clara, één van de sterkere en intelligentere figuren, die het besluit genomen hebben, de onvoltooide opdracht van de gestorven hoofdfiguur voort te zetten. Het boek gaat in geen geval over het feminisme of de vrouwenemancipatie, maar er is iets verfrissends aan het gevoel van vanzelfsprekende gelijkwaardigheid die van dit enigszins geïdealiseerde meisje uitgaat. Zo zijn er in de roman, die ik voor dit nawoord op de eerste plaats als tijdsdocument herlezen heb, verschillende half- of onderbewuste verwijzingen naar maatschappelijke verschuivingen die in de jaren twintig soms nauwelijks zichtbaar waren, maar die nu pas binnen die historische context kunnen worden begrepen. Simons mag dan al een ideoloog van de Vlaamse ontvoogding geweest zijn, als Kempisch schrijver bleef hij een nauwkeurig observator en vaak rake tekenaar van de toenmalige realiteit. Wie zich teveel concentreert op de politieke boodschap van de roman, die trouwens nooit door de auteur ontkend werd, mist wellicht een aantal belangrijke vignetten die als zovele emblemata inzicht verschaffen in een bepaalde sectie van de generatie van ‘na de oorlog’. In dit nawoord moet de roman daarom eerst geplaatst worden binnen het internationale kader van de naoorlogse literatuur. Daarop volgt een postume discussie met

de auteur over de precieze draagwijdte van zijn (literair) politiek project, en tenslotte moeten we nagaan, in hoever dit in intussen ietwat verouderd (Zuid-)Nederlands geschreven boek nog relevant kan zijn voor postmodernistische lezers.

Tussen ‘De Schreeuw’ en ‘Guernica’: de Eerste Wereldoorlog in de literatuur.

In 1913 publiceerde Marcel Proust zijn *À la recherche du temps perdu*, waarmee ongewild een tijdperk uit de geschiedenis van het moderne Europa werd afgesloten. Men kan het ironisch vinden dat ‘le temps retrouvé’ in werkelijkheid die van de wereldoorlog zou worden. Heel veel auteurs, kunstenaars en denkers deelden het gevoel niet alleen ‘de laatste mensen van een voorbije periode’ te zijn, maar tegelijkertijd ‘de eersten van een nieuwe generatie’: ‘We are the first men of a Future that has not yet materialized’ (Wyndham Lewis). Deze met hoofdletters geschreven Toekomst werd echter brutaal door de ervaring van de Eerste Wereldoorlog onderbroken. In de plaats van de grote Hoop kwam de Ontgoocheling (lees bijvoorbeeld *Disenchantment* van C.E. Montague) die de werken van onder meer Siegfried Sassoon en Wilfred Owen in Engeland, Henri Barbusse in Frankrijk en Erich Maria Remarque in Duitsland kenmerkte.

Deze ontgoocheling ging heel diep, omdat ze een einde scheen te stellen aan de verwachtingen die al sinds de late achttiende eeuw in Europa geheerst hadden. Tijdens de Verlichting was Lessing in *Die Erziehung des Menschengeschlechts* tot de zekerheid gekomen, dat de (West-Europese) beschaving volwassen geworden was, eindelijk in staat om haar lot in eigen handen te nemen, had Kant in *Zum ewigen Frieden* met zijn rechtlijnige logica het recept voor een geweldloze oplossing van alle toekomstige menselijke conflicten uitgewerkt, en had de humanist Schiller in de *Ode an die Freude* de toekomstige broederlijkheid van alle mensen gevierd. Duitsland, het ‘Volk der Dichter und Denker’ had, samen met het pragmatische Engeland en het revolutionaire Frankrijk, een tijdperk van toenemende vrijheid en vooruitgang ingeluid, dat door de verbazend snelle ontwikkeling van de wetenschappen en de uitbreiding van de constitutionele burgerlijke democratie alle troeven in handen

scheen te hebben. De nog achtergebleven bevolkingsgroepen (arbeiders, vrouwen) en de nog steeds onderdrukte volkeren wisten dat hun strijd voor sociale rechtvaardigheid en nationale autonomie hen onverbiddelijk - sommigen dachten zelfs 'automatisch' - naar meer vrijheid en gelijkheid zou leiden. Dat uitgerekend in dit Europese kerngebied, dat toch aan de speerpunt van de algemene menselijke emancipatie stond, een dergelijk conflict kon uitbreken, woog daarom bijzonder zwaar door op het bewustzijn van de aangeslagen intellectuele elite.

Men kan, met de kennis van de historicus, wijzen op de vele contradicties van dit euforische vooruitgangsmodel, onder meer op de ellende van het toenemende stadsproletariaat of op het merkwaardige feit, dat een groot gedeelte van de stijgende welvaart op de uitbuiting van de kolonies berustte, maar dat is wijsheid achteraf. Vandaag weten we, dat de oorzaken van het wereldconflict in deze contradicties te vinden zijn, maar het zou erg anachronistisch zijn, een dergelijk veralgemeend inzicht bij de vooroorlogse trendsetters en duiders te willen zoeken.

Engelse dichters als Rupert Brooke, Siegfried Sassoon, Isaac Rosenberg en Wilfred Owen beschreven niet alleen de vreugden van de militaire kameraadschap tijdens de eerste maanden van de oorlog, maar ook de groeiende woede en wanhoop van hen die steeds meer beseften, dat ze 'als slachtvee stierven.' Ze zochten ook naar uitwegen uit het ethische moeras, dat de loopgravenoorlog langzamerhand geworden was (Brooke, Rosenberg en Owen verloren hun leven in de oorlog). Maar ook Aldous Huxley's anti-utopische roman *Brave New World* drukte de ontgoocheling uit over het eens zo stralende project van een nieuwe rechtvaardige en gelukkige mensheid.

De belangrijkste oorlogs- (en anti-oorlogs-) roman in Frankrijk was Henri Barbusses *Le feu, journal d'une escouade*, die al in 1916 werd gepubliceerd. Daarin beschreef hij de bloedige oorlogservaringen van de gewone soldaten ('poilus') en zocht hij naar de politieke en sociale oorzaken van die gruwel. Dit leidde hem eerst tot een overtuigd pacifisme en tenslotte tot een militant communisme, dat overigens via de 'Clarté'-beweging ook in Vlaanderen verspreid werd (met onder meer Paul van Ostaijen en Herman van den Reeck).

Maar ook de Franse surrealisten (André Breton, Louis Aragon en Paul Éluard) putten hun artistieke creativiteit uit de

afschuw voor de oorlog en, van daaruit, de radicale afwijzing van de hypocriete burgerlijke cultuur die zij daarvoor verantwoordelijk stelden.

In Duitsland verscheen in 1927 Arnold Zweigs roman *Der Streit um den Sergeanten Grischa*, het derde deel van zijn uitvoerige Grischacyclus, waarin hij de absurditeit van de oorlog aanklaagde in het verhaal van een Russische krijgsgevangene die uit heimwee deserteert, van spionage verdacht wordt en voor het krijgstribunaal gebracht. Twee jaar later publiceerde Erich Maria Remarque dan *Im Westen nichts Neues*, wellicht de bekendste en invloedrijkste roman over de Eerste Wereldoorlog, waarin ‘gepoogd wordt, verslag uit te brengen over een generatie die door de oorlog kapotgemaakt werd - ook wanneer ze aan de granaten ontsnapte.’ Mede door de Amerikaanse verfilming ervan in 1930 en de nationaal-socialistische haatcampagne tegen de auteur werd dit werk een wapen in de strijd tegen het fascisme en het intussen opnieuw oplevende militarisme.

In zijn goed gedocumenteerd en vlot geschreven essay *De literaire oorlog. De Vlaamse prozaliteratuur over de Eerste Wereldoorlog* (1991, heruitgave 1998) zegt Frederik Deflo: ‘De Vlaamse oorlogsliteratuur over de Eerste Wereldoorlog telt 79 boeken. De inhoud van deze boeken, verrassend overeenkomstig en bijgevolg vergelijkbaar, werd tot op vandaag maar geleidelijk en in hoge mate inspiratieloos bestudeerd.’ In deze alinea staan drie opmerkelijke uitspraken: de weinige lezers die het werk van Jozef Simons kenden zullen verbaasd zijn over het relatief grote aantal meestal volslagen onbekende titels; het feit dat ze ‘verrassend overeenstemmen’ doet vragen rijzen en, nog meer, de vaststelling dat onze vele literatuurhistorici en literaire critici zich daar blijkbaar nog niet of slechts oppervlakkig over gebogen hebben. Deflo bespreekt achtereenvolgens de patriottische (belgicistische én flamingante) mobilisatieliteratuur, de realistische of geromantiseerde IJzerfrontromans en verhalen, de teksten uit de hoek van de Frontbeweging en het activisme, de verhalen uit het bezette land, de ‘loopgravenpsychologie’ en tenslotte de romans over de terugkeer uit de loopgraven. Met uitzondering van de teksten rond het activisme en de Frontbeweging vinden we hier de bekende thema's uit de internationale literatuur rond de Eerste Wereldoorlog. Hoewel Deflo zich af en toe aan een korte vergelijking waagt met bekende voorbeelden uit het bui-

tenland, houdt hij zich vooral aan de samenvatting en thematisering van de Vlaamse prozaliteratuur. Hij stelt vast, dat vele van de meest vaderlandslievende, ophitsende en vertederende oorlogsromans een product zijn van buitenstaanders, dat vaak de vergelijking met de getuigenissen van frontsoldaten nauwelijks doorstaat. Dat zou wellicht de verklaring kunnen zijn voor de opvallende verwaarlozing van het gros van deze teksten door de academische literatuurwetenschappers. Zijn besluit, dat op tientallen analyses berust, is dan ook niet mals: ‘Voor de lezer van de oorlogsliteratuur hebben de Vlaamse geschriften dan ook onherroepelijk iets komisch, wat een drama is, want de diepere betekenis van dit komische is de wetenschap, de erge ontdekking dat het individu en zelfs de geleerde, de geletterde, geen goed zicht heeft op de gebeurtenissen en de feiten die hem omgeven en dat hij zich laat sturen door waan- en wensvoorstellingen, kortom door het irrationele. De Vlaamse oorlogsliteratuur is niet alleen grappig, ze is navrant.’

Deflo heeft hier uiteraard het voordeel van elke goede student die na jaren gespecialiseerd onderzoek zowat de enige is die het hele veld beheerst, en het zal nog wel even duren, voor iemand zijn conclusies deskundig en kritisch aan de tand kan voelen. Maar zijn voorbeelden van naïviteit en irrationaliteit liegen er inderdaad niet om, en het wordt zelfs een beetje pijnlijk wanneer je beseft wat er zich daar aan het front allemaal heeft afgespeeld en waarvan de gruwel blijkbaar niet tot in de literatuur is doorgedrongen.

Terwijl ook de meeste activistische romans (van onder meer Arthur Broekaert, Antoon Thiry en Leo Meert) en die over de Frontbeweging (Oskar Dambre, Louis Achten, Franz de Backer, Ernest Claes, Edward Vermeulen en Abraham Hans) volgens Deflo in hetzelfde irrationele en ideologisch-idealistische bedje ziek zijn, maakt hij een opmerkelijke uitzondering voor *Eer Vlaanderen vergaat*.

Om te beginnen is dit het enige boek over de Frontbeweging dat ook door een frontstrijder geschreven werd. ‘In 1916 vervulde hij (Simons) zijn dienst in het leger, eerst als kanonnier, later als tolk Engels. Aan de IJzer sloot hij vriendschap met Filip de Pillecijn, maar hij was niet betrokken bij de clandestiene acties. Wel componeerde hij het “Frontlied” dat heel populair werd.’ Behalve het feit dat ook de inhoudelijk belangrijke tekst van dat lied van de

hand van Jozef Simons is (zie infra), is de informatie correct. Verder is het ook juist, dat men dit boek in geen geval mag lezen als een documentaire: ‘Simons wil niet aan geschiedschrijving doen, zijn chronologie is trouwens onnauwkeurig, de weergegeven situatie vereenvoudigd en maar enkele figuren zijn duidelijk herkenbaar.’ De vraag is, of het beeld dat Simons in dit boek schetst van de situatie aan het front, in grote trekken met de realiteit overeenkomt. Merkwaaardig genoeg wordt daarover in bijna alle besprekingen gezwegen, alsof dat op zich niet belangrijk is. De discussie (zie bijvoorbeeld Henri-Floris Jaspers, *‘Eer Vlaanderen vergaat. Jozef Simons (1888-1948), 1988)* beperkt zich meestal tot de politieke boodschap die men in het boek meende te lezen en waarover inderdaad gesproken moet worden. Wat de oorlogservaring zelf betreft, valt het op, dat de feitelijke beschrijving van de frontbelevissen pas op blz. 81 begint, dat wil zeggen bijna in de helft van het boek, en al op blz. 148 ophoudt. Kwantitatief betekent dit, dat slechts 67 bladzijden van de 168 de oorlog als hoofdthema hebben, en dat trouwens ook in deze kleine helft nog uitvoerige passages staan die meer met de politiek van de Frontbeweging dan met het oorlogsgebeuren op zich te maken hebben.

Het hele oorlogsdrama wordt geplaatst in het raamverhaal over een kleine Kempische gemeente, waar zowel voor als na de Eerste Wereldoorlog kerk en kasteel blijkbaar nog stevig in het midden staan. Zelfs Peer Moze, de koppige eigenaar van herberg “In den Antichrist”, is een gelovig man, ondanks bepaalde wrijvingen met de pastoor. Dat ook het kasteel zo'n belangrijke traditionele rol speelt, heeft wellicht inderdaad te maken met de goede relaties van Jozef Simons met een adellijke familie uit het Antwerpse, die een uitzonderlijk begrip kon opbrengen voor de Vlaamse emancipatie. Maar zelfs zonder deze biografische informatie past de onderdanige houding van de dorpingen tegenover “het kasteel” in het kader van een realistische streekroman over die tijd. Tenslotte was Simons ook de auteur van het populaire “Kempeland,” dat een vergelijkbaar idyllisch beeld van het vrome en blije Kempische volk schetst. De idylle wordt van buitenaf verstoord door het uitbreken van de oorlog. Daarmee is de plot van de roman in gang gezet en komen we vanuit de stille Kempen in het letterlijk oorverdovende lawaai van de kanonniersposten aan het IJzerfront. De oorlogsscènes zijn eveneens realistisch, ook wat betreft de weergave van de

veranderende stemming onder de soldaten, maar slechts zelden hard of schokkend. Zelfs de dood van Florimond, het hoofdpersonage - hier kan men terecht van een roman'held' spreken - heeft iets verstilds en waardigs. We zijn hier ver van het bloed en de stank van Barbusse of Remarque. Slechts zelden worden de lijken die na elk bombardement of aanval overal verspreid lagen, in detail beschreven, en wanneer er al gesproken wordt over de misdadige absurditeit van dit conflict, waarover in deze roman weinig twijfel bestaat, dan is het toch weer in relatie tot de strategische kans die een dergelijke nationale en internationale ontreding voor kleine naties zoals Vlaanderen zou kunnen betekenen, want echte vrede zal er pas komen, wanneer alle volkeren en individuen de kans op volledige zelfontplooiing verkregen hebben.

Samenvattend kan men *Eer Vlaanderen vergaat* slechts indirect vergelijken met de grote buitenlandse oorlogsromans, ook al steekt het realisme, dat de soldaten noch als superhelden noch als lafaards beschrijft, volgens Deflo gunstig af tegen de rest van de Vlaamse oorlogsliteratuur. In de plaats van de beruchte bordeelscènes van Erich Maria Remarque krijgen we hier flarden van een ontluikend liefdesverhaal tussen Florimond en de intelligente en begaafde Clara, die hem op die korte tijd beter blijkt te hebben begrepen dan zijn beste vrienden. Als lezer begrijp je, dat het voortdurende doodsgevaar dat hun jonge liefde bedreigt en tenslotte de dood van Florimond deze verhouding een diepere dimensie geven, maar je moet deze diepgang zelf reconstrueren. In een langere tekst had Simons daar wellicht een overtuigende derde component van zijn boek van kunnen maken, naast het oorlogsverhaal en de politieke boodschap.

De discrepantie tussen, enerzijds, de ingetogenheid van deze liefde en de afstandelijke, dat wil zeggen niet-gepassioneerde beschrijving van de oorlog en, anderzijds, de passie waarmee hij die boodschap brengt, versterken het vermoeden dat we hier met een 'roman à thèse' te maken hebben en dat het 'testament' van de gevallen held tevens een 'bericht aan de Vlaamse bevolking' van Jozef Simons is.

Het moment: via opstand tot opstanding.

‘Verraad,’ zei Verschaeve, die in het boek niet alleen voor het motto instaat, maar onmiskenbaar terug te vinden is in de figuur van de activistische kapelaan, ‘is het verkopen van een hogere liefde voor een lager doeleinde.’ Zo ongeveer moet Simons ook hebben gedacht, toen hij midden in de controverse rond de als landverrader veroordeelde activist August Borms, deze politieke roman publiceerde. De voorgaande zin is helemaal niet vanzelfsprekend: waarom zou een veteraan van de oorlog tegen Duitsland, dat België wederrechtelijk was binnengevallen en vier jaar lang met harde hand bezet had gehouden, in godsnaam een roman schrijven, waarin hij uitdrukkelijk één van de kopstukken verdedigde van een beweging van verraders die met deze vijand hadden meegeheuld om een paar punten van hun politieke programma te realiseren? Na de overwinning van de geallieerden en het Verdrag van Versailles werd met dergelijke ‘activisten’, die het zelfs gewaagd hadden een onafhankelijke Vlaamse staat onder Duitse voogdij uit te roepen, eens en voorgoed afgerekend. Meteen was het voor hen duidelijk, dat heel die zogenaamde Vlaamse Beweging één onbetrouwbare bedoening was die in oorlogstijden niet vies was van landverraad.

Men kon dan wel enig begrip opbrengen voor de gematigde eisen van de vaderlandslievende minimalisten die tevreden waren met een tweetalig Noord- en een ééntalig Frans Zuid-België, zolang ze beseften hoe gevaarlijk hun omgang met radicalere elementen uit diezelfde beweging wel kon zijn. Zo ongeveer moeten de mensen gedacht hebben, voor wie Borms en consoorten niets anders waren dan gewetenloze profiteurs (politieke ‘zeepbaronnen’ als het ware), schaamteloze opportunisten of, in het beste geval, wereldvreemde dromers die hun gerechte straf niet mochten ontlopen.

Diametraal daartegenover stond dan de visie, dat deze activisten helemaal geen verraders waren geweest, maar vaderlandslievende burgers van een in wording zijnde Vlaamse staat, die op vier jaar tijd meer van de Duitse overheid voor Vlaanderen hadden bekomen dan de Vlaamse beweging op pakweg 80 jaar van de Belgische overheid met mondjesmaat had kunnen verkrijgen: een eigen Nederlandstalige universiteit, de erkenning van

de Nederlandse cultuur en zelfs, zij het onder Duitse voogdij, de staatkundige Vlaamse onafhankelijkheid.

Men kan deze enigszins karikaturaal voorgestelde posities uiteraard niet begrijpen zonder kennis van de lange voorgeschiedenis, die tijdens de Eerste Wereldoorlog uitmondde in een ideologische toenadering tussen de radicale vleugel van de Frontbeweging, waarvan de leden als loyale soldaten tegen de Duitse indringer vochten, en de achter de Duitse linies opererende activisten.

Deze frontsoldaten, voor een gedeelte oorlogsvrijwilligers, waren vertrokken vanuit de overtuiging dat hun inzet voor Koning en Vaderland na de oorlog beloond zou worden met een grotere erkenning van de legitieme rechten van de Vlamingen. Als intellectuelen werden zij in het begin vooral getroffen door de culturele achterstand van de gewone Vlaamse soldaten, en dus zetten ze aan het front zo goed als het kon zonder uitgesproken politieke bedoelingen hun vooroorlogse ‘volksverheffende’ taak voort. Naarmate de oorlog aansleepte, werden ook zij gegrepen door het verlangen naar vrede, dat zich bijvoorbeeld uitte in spontane sympathiebetogingen voor de vredespolitiek van de jonge Sovjet-Unie:

‘Een paar jongens kwamen pas toe uit Eu, waar ze honger hadden geleden en waar de geest ook in het teken van de oorlogsmoeheid stond. Hele groepen die naar 't front werden gestuurd uit de depots, hadden, op weg naar 't station, in de straten Van het stadje gerumoerd en geroepen: “Leve Rusland! Leve de vrede! Leve Trotski!”’(p. 93-94)

Dergelijke betogingen hadden zonder meer evengoed in de werken van Barbusse of Remarque kunnen staan, maar er was meer aan de hand: daar ze steeds meer de indruk kregen, dat hun Vlaamse eisen door de legerleiding, dus door de Belgische overheid, niet werden gehoord en zelfs tegengewerkt, groeide bij enkelen het besef dat ze ook na de overwinning op Duitsland niets van de Belgische staat moesten verwachten. Hun aanvankelijke loyauteit, de hoop dat het naoorlogse Vlaanderen ‘moeders hoekje zou worden in het Belgische vaderhuis,’ veranderde langzamerhand in het besef, dat ze, met hun numerieke meerderheid, hun lot beter in eigen handen zouden nemen. De roman weerspiegelt deze bewustwording binnen de leidende kringen van de Frontbeweging, die Simons onder meer via zijn contacten met mensen als Filip de Pillecijn van dichtbij had

leren kennen, hoewel hij zelf hoogstwaarschijnlijk niet aan de verschillende acties had deelgenomen. Wanneer hij dan, enkele jaren na het einde van de oorlog en de repressie van het activisme, tot de conclusie komt dat Vlaanderen, in tegenstelling tot andere volkeren, ‘het moment’, de kans op zijn volledige ontvoogding, heeft laten voorbijgaan, probeert hij de verwarring van die cruciale maanden te reconstrueren.

Zijn personages die, gelukkig voor de lezer, meer zijn dan louter dragers van ideeën, vertegenwoordigen de verschillende strekkingen binnen de leiding van de Frontbeweging. Het hoofdpersonage van de roman is de jonge baron Florimond van Laar de Laardonk, een ‘nobeles’ edelman die, gedreven door zijn sociale gezindheid, steeds duidelijker de kant van het radicale flamingantisme kiest. Tijdens de fictieve maar niet onrealistische strategische vergadering van de Frontleiding pleit hij hartstochtelijk voor een massale desertie van de naar schatting 25 000 Vlaamsgezinde soldaten naar ‘het kamp van Borms’, dat wil zeggen naar de activisten die met de Raad van Vlaanderen het embryo van een toekomstige Vlaamse regering hadden gevormd:

‘En dan staan we voor dit dilemma: ofwel wint de Entente, en vieren op het vasteland Frankrijk, in België Walen en franskiljons hoogtij - de Vlamingen worden voorgoed verdrukt, Vlaanderen eens en voor altijd misschien onder de knie gelegd - ofwel wordt het een vrede door vergelijk. En hier begrijp ik Borms en de activisten, die een zelfstandig Vlaanderen willen, binnen of buiten het staatsverband België - die Vlaanderen als Vlaanderen, als volk, als natie, willen vertegenwoordigd zien op de conferentie waarop een nieuwe kaart van Europa zal worden opgemaakt.’ (p. 107)

Zijn opvattingen worden gedeeld door de activistische kapelaan, die na de oorlog naar een parochie in Wallonië wordt verbannen en door Clara die, aan het einde van de roman, bij het graf van de gesneuvelde Florimond, de nieuwe ‘geest van Vlaanderen’ symboliseert. Uit een ‘ideologische’ lectuur van het boek, volgens de meta-kritische methode uitgewerkt door Fredric Jameson in *The political Unconscious* (1981) blijkt duidelijk, dat ook de auteur die mening deelt. Hij is echter realistisch genoeg om daarnaast ook plaats te maken voor de argumenten van de tegenstanders, zoals Florimonds vriend Jan Broeckx, die het riskante desertieplan als onuitvoerbaar en politiek uiterst gevaarlijk van de tafel veegt.

In de roman, en de geschiedenis, wordt de door Florimond verdedigde kans niet gegrepen en ‘het moment’ gaat voorbij. Objectief, omdat het nooit tot een ‘vrede door vergelijk’ is gekomen. Subjectief, omdat de verdeeldheid binnen de Frontleiding erop wijst, dat de kansen op een dergelijke massale desertie waarschijnlijk nihil waren. Wellicht ook, omdat zo'n ‘moment’ vooral bestond in de hoofden van Florimond en zijn handvol medestanders? Simons laat, ondanks zijn sympathie voor hun edele bedoelingen, het antwoord op die vraag wijselijk in het midden, hoezeer hij ook lijkt te betreuren dat het nooit zover is kunnen komen. Het alternatief, de feitelijke overwinning van de Entente, heeft echter evenmin geleid tot de definitieve nederlaag van Vlaanderen, zoals Florimond had gevreesd.

Vandaag, meer dan zeventig jaar na het verschijnen van de roman, valt het moeilijk, ons in de geest van die tijd te verplaatsen. Een aantal hoofdrolspelers, waaronder de vereerde dr. Borms en de anonieme maar sterk op Verschaeve lijkende kapelaan, heeft tijdens de Tweede Oorlog de collaboratie nog eens overgedaan, maar dan wel met een heel ander regime dan dat van het Duitse Keizerrijk van Wilhelm II. Ook hun ongelukkige pogingen zijn, gelukkig maar, mislukt, maar ook de tweede overwinning van de geallieerden heeft niet tot de ondergang van Vlaanderen geleid. De vraag is, wat er aan het eind van de twintigste eeuw nog van het politieke testament van Florimond (en Simons) overblijft?

De droom van een zaak

Uit een brief van Karl Marx aan Arnold Ruge (september 1845):

‘Dan zal het duidelijk worden dat de wereld reeds lang de droom van een zaak bezit, waarvan ze zich slechts bewust moet worden, om die zaak ook werkelijk te bezitten. Het wordt duidelijk, dat het hier niet gaat om een grote gedachtenstreep tussen verleden en toekomst, maar om de voltooiing van de ideeën van het verleden. Tenslotte zal het duidelijk worden, dat de mensheid niet aan een nieuwe opdracht begint, maar bewust haar oude opdracht uitvoert.’

Eer Vlaanderen vergaat is het (in beide betekenissen) geromantiseerde verhaal van een droom, die tijdens de Eerste Wereldoorlog en in de jaren twintig tot het bewustzijn van

slechts een kleine minderheid van radicale Vlaamsgezinde intellectuelen was doorgedrongen. Alleen al om die reden was het onrealistisch, die droom met alle middelen, ook die van de collaboratie en de desertie, te willen realiseren. De harde kern heeft geweigerd, uit de mislukking van die eerste poging te leren en is daarom in de jaren dertig heel vlug afgegleden naar een praktijk, die van die droom (bijna) een nachtmerrie heeft gemaakt. Drie generaties later, geïnformeerd door waardevol historisch-wetenschappelijk onderzoek, weten we dat de strategie van Florimond op een verkeerde inschatting van de internationale context en het bewustzijnsniveau van de Vlaamse bevolking berustte. Ik hoop dat het debat daarover eindelijk gesloten is.

De droom van een vredevolle wereld, waarin alle individuen en bevolkingsgroepen zich in volle vrijheid en met wederzijds respect kunnen ontplooien, is echter een andere zaak. In de loopgraven aan de IJzer uitte die zich als een radicaal pacifisme, als een verlangen naar een sociaal rechtvaardige maatschappij en, bij de leiding van de Frontbeweging, als de wens, met een zelfstandig Vlaanderen volwaardig aan dit internationale project te kunnen deelnemen. Die droom is op zich eerbaar en positief, ook al moeten we toegeven dat hij waarschijnlijk eerder ‘langs wegen van geleidelijkheid’ zal worden gerealiseerd (Jan Broeckx) dan door een spectaculaire eenmalige actie (Florimond). Deze geleidelijkheid is weinig romantisch, vaak ontgoochelend en meestal nogal saai, niet meteen de stof voor een roman of een Frontlied. Het is echter de verdienste van auteurs en denkers als Jozef Simons, dat hij de grijze werkers aan de wegen der geleidelijkheid, de ambtenaren, onderwijzers, economen en wetenschappers, aan die droom blijft herinneren:

Wij ijzerjongens

Wij spreken stout
 Uit open fier gemoed
 Omdat wij boud
 Getuigen met ons bloed
 Voor 't Belgisch woord.
 Maar varen wij te slecht,
 We vechten voort
 Voor 't eigen Vlaamse recht.

Meer dan driekwart eeuw later zal de pathetische taal van dit lied waarschijnlijk geen enkele Vlaamse jongere meer aanspreken. De inhoud, die uit de realiteit van dood, verminking en hoop is ontstaan, blijft onverminderd gelden.